ทุนในชุมชน : การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรา
กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคก อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ศิราณี ศรีหาภาค

โรงพยาบาลน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น

ส่วนที่ 1
บทนำ

"เลิกเหล้าเลิกจน เริ่มต้นเข้าพรรษานี้" สปอร์ตชุดโฆษณาที่ สสส. ออกมาให้เห็นทางสื่อในระยะ 2 ปีที่ผ่านมาของช่วงเข้าพรรษา เพื่อหวังรณรงค์ลดการบริโภคสุรา ซึ่งเป็นสิ่งที่คู่กับวัฒนธรรมและสังคมไทยมาช้านาน และยังเป็นขุมทรัพย์ของรัฐบาลที่มีมูลค่าเพิ่มขึ้นทุกปี ในปี พ.ศ. 2547 มีมูลค่าถึง 68,930 ล้านบาท และ คิดเป็นสัดส่วนประมาณ ร้อยละ 20 - 25 ของรายได้ภาษีสรรพสามิตรวมทุกประเภท (บัณฑิต 2549: 7 -20) ปัญหาการบริโภคสุราที่เกินความพอดี ทำให้ประเทศไทยเป็นประเทศที่ติดอันดับการ บริโภคสุราในปริมาณมากเป็นอันดับ 5 ของโลก และมีอายุการดื่มเริ่มน้อยลง (อดิศวร์ และคณะ 2545: 39 - 42) สุราได้ก่อให้เกิดปัญหาและผลกระทบทั้ง ปัญหาความรุนแรงและการทะเลาะวิวาทครอบครัว ก่อให้เกิดโรคและสร้างภาวะโรคมากมาย และเป็นสาเหตุของอุบัติเหตุจราจร

แม้ว่าปัญหาการบริโภคสุราจะก่อให้เกิดผลกระทบมากมายต่อสังคม แต่กลับดูเหมือนว่ารัฐบาลทุกยุคทุกสมัยไม่ได้ใส่ใจแก้ไขปัญหาอย่างจริงจัง ยังเพิกเฉยต่อปัญหา ตั้งแต่นโยบายการให้สัมปทานสู่การเปิดเสรีการผลิตสุรา อีกทั้งมาตรการควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ของรัฐที่หย่อนยาน ไม่สามารถควบคุมการโฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้ การเก็บภาษีอยู่ในระดับต่ำ และการอนุญาตเปิดร้านจำหน่ายที่สะดวกซื้อจนเกินไป นอกจากนี้การแข่งขันในอุตสาหกรรมน้ำเมาที่ใช้กลยุทธการโฆษณาที่ทุ่มเทและมอมเมาประชาชนอย่างมาก รวมถึงการฝ่าฝืนห้ามโฆษณาเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ยิ่งส่งเสริมให้มีการบริโภคสุรามากขึ้น

การแก้ไขปัญหาสุราหากหวังจะพึ่งแต่ภาครัฐอย่างเดียว โอกาสที่แก้ไขปัญหาให้เบาบางลงได้เป็นเรื่องที่เป็นไปได้ยากด้วยผลประโยชน์ที่ทับซ้อนกันของภาครัฐกับภาษีเงินบาป มาตรการทางสังคมจึงเป็นทางออกของการแก้ไขปัญหา ที่ชุมชนหลายแห่งได้ริเริ่มเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาด้วยตนเอง ดังเช่นที่เครือข่ายสังฆประชาพัฒนาชุมชน อำเภอน้ำพอง ได้ตระหนักถึงปัญหาจากสุรา จึงได้ริเริ่มแก้ไขปัญหาด้วย โครงการวัดปลอดสุรา หลังจากดำเนินโครงการ 1 ปีผ่านมา พบปรากฏการณ์ ในตำบลแห่งหนึ่ง คือตำบลบัวเงิน มีการขยายเครือข่ายวัดปลอดสุราของในตำบล มีวัดเข้าร่วมโครงการทั้งหมดครบร้อยละ 100.0 (จำนวน 12 แห่ง) มีกลุ่มคนที่รวมตัวกันดำเนินกิจกรรมเพื่อแก้ไขปัญหาสุขภาพของตำบล คือ กลุ่มประชาคมรักษ์

สุขภาพตำบลบัวเงิน และนำเอาโครงการวัดปลอดสุราชูเป็นประเด็นหลักในการดำเนินงาน เนื่องจากมองเห็นปัญหาและผลกระทบจากการบริโภคสุราที่เกิดขึ้นในชุมชน โดยเฉพาะการทะเลาะวิวาทรุนแรงของกลุ่มวัยรุ่น จึงมีการทำประชาคมเพื่อสร้างกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันเกี่ยวกับเรื่องสุราในชุมชนอย่างชัดเจน และมีการประชุมติดตามความก้าวหน้าของโครงการทุกเดือน ซึ่งวัดส่วนใหญ่สามารถดำเนินกิจกรรมวัดปลอดสุราจนผ่านการประเมิน อีกทั้งกลุ่มประชาคมรักษ์สุขภาพตำบลบัวเงิน ได้ขยายโครงการวัดปลอดสุราสู่ครอบครัวปลอดสุรา มีการประชาสัมพันธ์รับสมัครและหมุนเวียนประชุมกลุ่มประชาคมในทุกหมู่บ้าน จนมีครัวเรือนที่สมัครเข้าร่วมโครงการจำนวนหนึ่ง โดยเฉพาะที่วัดนวการาม บ้านโคก

วัดนวการาม บ้านโคก ที่มีจำนวน 396 หลังคาเรือน มีประชากร 2,508 คน การดื่มสุราเป็น ส่วนหนึ่งของวิถีชีวิต และวิถีประเพณีในชุมชน อีกทั้งยังมีการเมาและตีกันเป็นประจำทุกครั้งที่มีงาน บุญประเพณี บางครั้งถึงขั้นแจ้งความดำเนินคดี ชุมชนบ้านโคก จึงได้ริเริ่มแก้ไขปัญหาสุราต้นเหตุของความรุนแรงในกลุ่มวัยรุ่น ด้วยโครงการวัดปลอดสุรา เพื่อสร้างเขตปลอดสุราในชุมชนขึ้น มีการทำประชาคมหมู่บ้านกำหนดกฎกติกาชุมชนไม่ให้ขายสุรา ไม่ดื่มสุราในวัด จนทำให้ชาวบ้านรับรู้และยอมรับกฎกติกาของชุมชนที่ตั้งขึ้น และ เกิดการขยายผลเขตปลอดสุราจากวัดสู่ครัวเรือนปลอดสุราจำนวน 34 ครัวเรือน จนดูเหมือนว่าชุมชนจะสามารถแก้ไขปัญหาสุราได้

เหตุการณ์บุญบั้งไฟปี พ.ศ. 2550 ซึ่งเป็นบุญประเพณีที่มีการบริโภคสุราสูงของชุมชน พบเกิดปรากฏการณ์จัดงานทั้งบุญบั้งไฟเงินล้านครั้งแรกของ อบต. และงานบุญบั้งไฟในหมู่บ้านที่จัดตามมาในระยะเวลาห่างกันไม่ถึง 2 สัปดาห์ สถานที่จัดงานเปลี่ยนจากวัดมาเป็นหน้าโรงเรียน ชาวบ้านทั้งผู้ใหญ่และวัยรุ่นยังมีการบริโภคสุราเหมือนเดิม แต่ขบวนแห่บั้งไฟที่มีคนดื่มสุราและเมาสุรา เดิมเคยเข้าไปในวัดร่วมกับขบวนแห่นาคก็ต้องหยุดอยู่แค่หน้าวัด มีเพียงขบวนนาคที่ประกอบด้วยผู้เฒ่าผู้แก่และญาติพี่น้องของนาคที่เข้าทำพิธีทางศาสนาในวัด "...ขบวนนาคเข้าวัด ขบวนบั้งไฟเข้าหมู่บ้าน"

ปรากฏการณ์เคลื่อนไหวในชุมชนเพื่อปรับเปลี่ยนประเพณีปฏิบัติบริโภคสุราของชาวบ้าน ที่อยู่ท่ามกลาง การต่อสู้ ต่อรอง ของกลุ่มทุนและอำนาจต่างๆ ในชุมชน และผลกระทบของการแก้ไขปัญหาสุราที่มีต่อวิถีประเพณีของชุมชนแห่งนี้จึงเป็นสิ่งที่ทำให้ผู้วิจัยสนใจศึกษาวิธีการพัฒนาที่ใช้ทุนและวัฒนธรรมของชุมชนเป็นตัวตั้ง เพื่อเป็นบทเรียนที่นำสู่ภาคปฏิบัติของการรณรงค์และการแก้ไขปัญหาสุราที่เป็นบริบทเฉพาะถิ่นมิใช่เสื้อผ้าชุดสำเร็จรูปที่ส่วนกลางตัดใส่ให้ และยังเป็นบทเรียนรู้ให้กับชุมชนอื่นๆ ต่อไป

ระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้ใช้วิธีการวิจัยเชิงคุณภาพโดยผู้วิจัยเข้าไปเก็บข้อมูลและร่วมกิจกรรมต่างๆ ในชุมชน สัปดาห์ละ 1 – 2 วัน ตั้งแต่ เดือนเมษายน 2549 - กันยายน 2550 เป็นเวลา 1 ปี 3 เดือน (ผู้วิจัยทำงานในพื้นที่มานาน 3 ปีกว่า ตั้งแต่ เดือนกรกฎาคม 2547 – ปัจจุบัน) ผู้วิจัยได้เลือกพื้นที่ศึกษาแบบเฉพาะเจาะจง (Purposive Sampling) เนื่องจากเป็นหมู่บ้านที่เข้าร่วมโครงการวัดปลอดสุรา ชุมชนได้ร่วมกันแก้ไขปัญหาสุราในวัด จนมีการขยายสู่ครัวเรือนและหมู่บ้านอื่นในตำบล ซึ่งในการวิจัยครั้งนี้แม้ว่าผู้วิจัยจะเป็นผู้หญิงและเป็นบุคลากรสาธารณสุข ผู้วิจัยได้พยายามลดอคติของตนเองลงด้วยการเข้าพื้นที่ชุมชนบ่อย สร้างความคุ้นเคยกับชาวบ้านทุกกลุ่มและเข้าร่วมกิจกรรมกับชาวบ้าน จนผู้วิจัยเชื่อว่าข้อมูลที่ได้มีความน่าเชื่อถือและมีอคติน้อยที่สุด เช่น กรณีที่ผู้วิจัยสัมภาษณ์ น้องปมวัยรุ่นในหมู่บ้าน น้องปม ได้ดื่มเบียร์และสูบบุหรี่ไปด้วยขณะถูกสัมภาษณ์ และการสัมภาษณ์พระประยงค์ ท่านเล่าเหตุการณ์ที่ไม่เคยเล่าให้ใครฟังนอกจากคนใกล้ชิด 2 คน

ในการเก็บรวบรวมข้อมูลจากการทำงานภาคสนาม ผู้วิจัยใช้วิธีการสัมภาษณ์เจาะลึกผู้ที่เกี่ยวข้อง (in – dept interview) จำนวน 18 ราย และการสังเกตแบบมีส่วนร่วม (participation observation) ในเหตุการณ์สำคัญต่างๆ ในชุมชน เช่น งานบุญบั้งไฟ การประชาคม จำนวน 12 ครั้ง และ เอกสารที่เกี่ยวข้อง แล้วนำข้อมูลที่ได้มาตรวจสอบข้อมูลโดยการสอบถามข้อมูลเดียวกันกับบุคคลหลายคน สอบถามต่างสถานที่กัน หรือเป็นบุคคลเดียวกันแต่ต่างเวลากัน ซึ่งผู้ถูกสัมภาษณ์แต่ละรายถูกสัมภาษณ์จำนวนครั้งน้อยที่สุด 2 ครั้ง และ มากที่สุด 8 ครั้ง ข้อมูลที่ได้นำมาจัดเรียงโดยใช้โปรแกรมเอ็กซ์เซล (excell) แล้วจึงวิเคราะห์ตีความเนื้อหาเชิงลึก (content analysis) และนำเสนอผลการวิจัยด้วยวิธีการเขียนเชิงพรรณาวิเคราะห์ (analytic descriptive) ในทางสังคมศาสตร์

วัตถุประสงค์การวิจัย

1. เพื่อศึกษาทุนในรูปแบบต่างๆ ของชุมชน ที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรา

2. เพื่อแสดงให้เห็นกระบวนการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน และ ปฏิบัติการต่อรอง ต่อสู้ ของทุนต่างๆ ในชุมชน เพื่อการปรับเปลี่ยนประเพณีปฏิบัติการบริโภคสุราในชุมชน

3. เพื่อศึกษาผลกระทบของปฏิบัติเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน และ วิเคราะห์และสังเคราะห์ปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน เพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาสุราทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติการในพื้นที่

คำถามการวิจัย

1. ทุนต่างๆ ในชุมชนที่เกี่ยวข้องกับการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรามีเป็นอย่างไร ทุนของผู้ปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรา ในชุมชนเป็นอย่างไร และทุนที่สอดคล้องกับวัฒนธรรมของชุมชนที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราเป็นอย่างไร
2. รูปแบบวิธีการเคลื่อนไหวเพื่อขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนเป็นอย่างไร พันธมิตร คู่ขัดแย้งในปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนเป็นอย่างไร และ มีการต่อรอง ต่อสู้ของทุนต่างๆ ในชุมชน อย่างไร
3. ปฏิบัติการเคลื่อนไหวเพื่อแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน ได้ส่งผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิต ในชุมชนอย่างไร ทำให้วัฒนธรรมประเพณีของชุมชนเกิดการเปลี่ยนแปลงอย่างไร และมุมมองของชาวบ้านที่อยู่ท่ามกลางปฏิบัติการเปลี่ยนผ่านประเพณีปฏิบัติการบริโภคสุราเป็นอย่างไร และข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาสุราทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติการในพื้นที่ควรเป็นอย่างไร

ในการนำเสนองานวิจัย ทุนในชุมชน: การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรา โดยใช้กรณีศึกษาชุมชนบ้านโคก อำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น ซึ่งจะแสดงให้เห็นกระบวนการเคลื่อนไหวของผู้ปฏิบัติการและการต่อรองของกลุ่มต่างๆ ในชุมชน โดยการนำเสนอแบ่งออกเป็น 5 ส่วนด้วยกันคือ **ส่วนแรก** บทนำ เป็นการนำเสนอให้เห็นถึงความสำคัญและประเด็นที่ศึกษา วิธีการและวัตถุประสงค์ของการศึกษา **ส่วนที่ 2** บริบทของชุมชน เป็นการนำเสนอเกี่ยวกับประวัติศาสตร์ชุมชน และวัฒนธรรมประเพณี และ ความเชื่อของชุมชน **ส่วนที่ 3** สุราในวิถีชีวิตของชาวบ้าน เป็นการแสดงให้เห็นวิวัฒนาการของสุราในชุมชนที่เปลี่ยนผ่านจากวิถีชีวิตของชาวบ้านสู่ปัญหาของชุมชน **ส่วนที่ 4** กระบวนการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน: มองผ่านประเพณีบุญบั้งไฟ นำเสนอเกี่ยวกับปฏิบัติการปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติ การบริโภคสุราด้วยการแปลงทุนในชุมชนผ่านผู้ปฏิบัติการ ที่อยู่ท่ามกลาง การต่อรอง ต่อสู้ ของกลุ่มทุนรูปแบบต่างๆ **ส่วน 5** ทุนในชุมชน กับ ผู้ปฏิบัติการเคลื่อนไหวในชุมชน เป็นการแสดงให้เห็น ทุนประเภทต่างๆ ในชุมชนทุนที่ทำให้เกิดปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรา และปฏิบัติการแปลงทุนของผู้ปฏิบัติการเคลื่อนไหวในชุมชน **ส่วนสุดท้าย** บทสรุป เป็นการวิเคราะห์ผลการศึกษาวิจัยปฏิบัติการเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนประเพณีปฏิบัติการบริโภคสุราเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาสุราทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติการในพื้นที่

ส่วนที่ 2
บริบทของชุมชน

ประวัติศาสตร์ชุมชน

"บ้านโคก" เป็นชื่อหมู่บ้านแห่งหนึ่งในภาคอีสาน จากหลักฐานการรวบรวมบันทึกประวัติของหมู่บ้านโดยผู้นำชุมชน ทำให้ทราบว่าหมู่บ้านแห่งนี้ก่อตั้งขึ้นเมื่อประมาณ 89 ปีก่อน (พ.ศ. 2461) ด้วยการอพยพของชาวบ้านฝาง (เดิมอยู่ในเขตการปกครองของอำเภอน้ำพอง และต่อมามีการแบ่งแยกอำเภอจึงอยู่ในเขตของอำเภอกระนวน) และหมู่บ้านใกล้เคียง ที่อพยพหนีความแห้งแล้งเพื่อหาแหล่งทำมาหากินใหม่ที่อุดมสมบูรณ์กว่าเดิม พ่อสมุย วัย 51 ปี ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันของบ้านโคก ซึ่งที่เกิดและโตในหมู่บ้านแห่งนี้ ท่านเล่าให้ฟังว่าบิดามารดาเป็นชาวบ้านฝาง อพยพหนีความแห้งแล้งครั้งแรกมาอาศัยอยู่ที่บ้านเพี้ยฟาน (ห่างจากบ้านโคกประมาณ 5 กิโลเมตร) แต่ก็ประสบกับความแห้งแล้งมาก ต้องมีการอพยพครั้งที่ 2 จึงมาตั้งรกร้างที่บ้านโคก *"พ่อกับแม่อยู่บ้านฝาง พาลูกเต้าอพยพมาอยู่ที่เพี้ยฟาน แล้วพ่อกับแม่หลังมีลูก 1 คน จึงย้ายมาอยู่ที่บ้านโคกเพราะอุดมสมบูรณ์กว่า...ผมเกิดที่บ้านนี้ เกิดปี 2499 ตอนนั้นอยู่ที่เพี้ยฟานลำบากมาก ไม่มีข้าวกินพ่อเล่าให้ฟังว่าต้องเอาขุยไผ่มาคลุกกับข้าวฟ่างกินเพราะทำนาแล้วไม่ได้ข้าวยากจนมาก..."*

แผ่นดินความหวังแห่งใหม่ ที่ผู้อพยพหนีความแห้งแล้งกว่า 10 ครอบครัว ได้ค้นพบนั้น ครูวารม ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโคก วัย 50 ปีกว่า ซึ่งเป็นชาวบ้านโคกตั้งแต่เกิด มีต้นตระกูลเป็น 1 ใน 4 ของสายตระกูลที่เข้าตั้งถิ่นฐานในระยะแรก เล่าให้ฟังว่าพ่อบอกว่าที่แห่งนี้มีลักษณะเป็นโคกเป็นเนินสูงกว้างใหญ่สุดลูกหูลูกตา เป็นป่าละเมาะน้ำท่วมไม่ถึง เหมาะสมกับการทำนา จึงได้ตั้งชื่อว่า บ้านโคก และต่อมาชาวบ้านที่มาอยู่ก่อนจึงได้ชักชวนญาติพี่น้องมาอยู่ร่วม ชาวบ้านส่วนใหญ่จึงเป็นญาติพี่น้องกันและมีสายตระกูลมาจาก 4 ตระกูลหลัก คือ อินทร์จันทร์ พินิจมนตรี วงษ์ชารี และ อามาตย์สมบัติ มีผู้ใหญ่บ้านคนแรกคือ นายทน พินิจมนตรี ต่อมาจึงมีคนมาจากแหล่งอื่นๆ โดยเฉพาะมาจากจังหวัดมหาสารคาม มาจับจองและตั้งรกร้างอยู่ในชุมชน

หลังการก่อตั้งหมู่บ้าน (ก่อนปี พ.ศ.2527) บ้านโคกเป็นหมู่บ้านที่การเดินทางเข้าออกหมู่บ้าน เต็มไปด้วยความลำบาก ถนนเป็นหลุมเป็นบ่อ ถนนเป็นทางเกวียน และอยู่ห่างไกลจากอำเภอ พ่อสมุยเล่าว่าใช้ระยะเวลาประมาณ 2 ชั่วโมงในการเดินทางเข้าสู่บ้านโคกแห่งนี้ และในสมัยนั้นเคยมีปลัดฝ่ายปราบปรามของอำเภอน้ำพองท่านหนึ่งจะเดินทางมาบ้านโคกเพื่อมาปราบปรามโจรผู้ร้ายแต่มาถึงแค่หมู่บ้านหนองแวง (เป็นหมู่บ้านแรกที่ตั้งอยู่ในถนนสายนี้) ต้องถอยรถออกไป ครูวารม เล่าให้ฟังว่าชาวบ้านจึงเรียกถนนแห่งนี้ว่า "ถนนกินคน" เพราะถ้า

คนป่วยแล้วไปโรงพยาบาลจะตายก่อนถึงโรงพยาบาล "ถนนกินคน" เป็นถนนทางแยกที่ตั้งอยู่ระหว่างเส้นทางอำเภอกระนวน และ อำเภอน้ำพอง มีระยะทางประมาณ 13 กิโลเมตร ห่างจากอำเภอกระนวนประมาณ 20 กว่ากิโลเมตร แต่ห่างจากอำเภอน้ำพองซึ่งเป็นเขตปกครองประมาณเกือบ 30 กิโลเมตร และอยู่ห่างจากจังหวัดขอนแก่นประมาณ 69 กิโลเมตร

ด้วยความที่เป็นพื้นที่ห่างไกลและมีความยากลำบากในการเดินทาง บ้านโคกแห่งนี้จึงเป็นดินแดนไกลปืนเที่ยง ประมาณ พ.ศ. 2516 - 2517 พ่อสมุยเล่าให้ฟังว่าช่วงนั้นพ่อบงเป็นผู้ใหญ่บ้าน มีโจรชุมมาก ชาวบ้านแตกตื่นข่าวลือต่างๆ ว่าโจรขึ้นบ้านชาวบ้าน ชาวบ้านจะวิ่งออกไปลี้ (ออกไปหลบซ่อน) แถวหนองถ้ำเต่า แถวข้างป่า เพราะกลัวโจรฆ่ายกครัว ช่วงนั้นเป็นช่วงที่ชาวบ้านอกสั่นขวัญหาย แต่สุดท้ายเป็นเพียงข่าวลือ ทั้งนี้พ่อสมุยเล่าว่าคงเพราะตอนนั้นในหมู่บ้านมีโจรอยู่ 2 คน คนหนึ่งเป็นชาวบ้านโคก อีกคนเป็นเขยบ้านโคก และครูวิชิต วัย 50 ปีกว่า อดีตครูหนุ่มบรรจุใหม่จากจังหวัดอุดรธานีและได้พบรักจนตั้งรกร้างในหมู่บ้านแห่งนี้เป็นเวลานานกว่า 35 ปี ปัจจุบันมีตำแหน่งเป็นรองผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโคก เล่าถึงเหตุการณ์ในช่วงนั้นให้ฟังเช่นกันว่า มีนักเลงที่สร้างตัวเป็นเจ้าพ่อ เป็นผู้มีอิทธิพลในหมู่บ้านและมีลูกน้องหลายคนทำให้บ้านโคกมีผู้ร้ายชุม มีการปล้นวัวควาย เงินทอง และส่งมาในหมู่บ้านแห่งนี้เพื่อเป็นที่พักและส่งต่อไปที่อื่น จนกระทั่งปี 2523 ผู้ใหญ่บง จึงต้องปราบนักเลงทั้ง 2 คน และต่อมานักเลงทั้ง 2 คน ด้วยถูกยิงเสียชีวิต เรื่องเงียบหายไปไม่มีการสืบสวนเรื่องราว เหตุการณ์เงียบลง ชาวบ้านจึงสบายใจขึ้น และต่อมา พ่อบง ก็ถูกยิงเสียชีวิต

จนกระทั่งในปี พ.ศ. 2527 ครูวารม ครูใหญ่โรงเรียนในขณะนั้น ได้เล่าให้ฟังว่าตนเองพร้อมด้วยผู้นำชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน อดีต ส.ส. พร้อมชาวบ้านจำนวนประมาณ 10 คน ได้เดินทางไปทำเนียบรัฐบาล เพื่อพบรองนายกรัฐมนตรีสมัยนั้น (ส.ส.ของจังหวัดขอนแก่น) เพื่อเสนอโครงการขอถนน จึงมีการก่อสร้างถนน และในปีถัดมาไฟฟ้าได้นำแสงสว่างเข้าสู่หมู่บ้าน การเดินทางเข้าออกในหมู่บ้านจึงสะดวก ความศิวิไลซ์และความเจริญทางวัตถุต่างๆ จึงค่อยๆ เข้าสู่หมู่บ้าน

อาชีพของชาวบ้านส่วนใหญ่จากที่เคย ทำนา ทำไร่ปอ ไร่มันสำปะหลัง เพื่อยังชีพก็เปลี่ยนไป ครูวิชิต เล่าว่าเมื่อมีถนนดี มีกลุ่มนายทุนเจ้าของโรงงานน้ำตาลขอนแก่นสาขาน้ำพองเข้ามาในหมู่บ้าน ส่งเสริมให้ชาวบ้านปลูกอ้อย เพื่อป้อนให้โรงงาน โดยให้ยืมเงินลงทุน ซื้อปุ๋ยและพันธ์ มาลงทุนก่อน ประกอบกับในช่วงนั้นมันสำปะหลังราคาตกต่ำ อ้อยมีราคาดี ชาวบ้านจึงเริ่มหันมาปลูกอ้อย และพื้นที่ในการปลูกอ้อยของชุมชนได้ขยายออกเรื่อยๆ จนทำให้ไร่มันสำปะหลังแปรสภาพเป็นไร่อ้อยเกือบทั้งหมด การเกษตรเพื่อยังชีพเปลี่ยนเป็นเกษตรเพื่อเศรษฐกิจ ชาวบ้านที่มีที่ดินจำนวนมากซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มผู้อพยพเข้ามาในช่วงแรกของการตั้งหมู่บ้าน ทำไร่อ้อยจนมีรายได้ดี กลายเป็น "เถ้าแก่" ปลูกบ้านใหม่หลังใหญ่โต มีรถหกล้อ รถสิบล้อ เพื่อใช้ในการบรรทุกอ้อยเป็นของตนเอง และทำให้เกิดการบุกรุกป่าชุมชนเพื่อขยายทำไร่อ้อย

ส่วนชาวบ้านอีกกลุ่มหนึ่งที่เป็นผู้อพยพในช่วงหลังการก่อตั้งหมู่บ้านและหลังการจับจองที่ดิน ชาวบ้านกลุ่มนี้ไม่มีที่ดินทำกินหรือมีเพียงแค่พอทำนาไม่ซื้อข้าวกิน ชาวบ้านกลุ่มนี้จะมีอาชีพรับจ้างซึ่งบางส่วนจะเป็น "ลูกน้องของเถ้าแก่" บางส่วนรับจ้างทั่วไป รวมถึงการเลื่อยไม้ในเขตป่าชุมชน พ่อทองแดง ชายชรา วัย 60 ปี อดีตขี้เหล้า ผู้มีอาชีพรับจ้าง และอพยพมาจากจังหวัดมหาสารคามตามคำชักชวนของน้องสาว เล่าให้ฟังว่า *"ทำงานทุกอย่าง อาชีพไม่แน่นอนขุดป่า เลื่อยไม้เป็นหลัก พ่อไม่มีนาตั้งแต่ต้นตระกูล ไม่มีอะไรเลย เลยมาอยู่กันแต่ก่อนก็เลื่อยไม้เอาไปขาย เขาจะมารับมาสั่งเอา ต่อมาไม้ในป่าหมดเลยไม่ได้ทำตอนนี้เลื่อยยังมีอยู่ 2 อัน"* ชาวบ้านที่มีอาชีพรับจ้างส่วนใหญ่มักอาศัยอยู่บริเวณปลายคุ้มหรืออยู่ในคุ้มที่ตั้งใหม่ เช่น "คุ้มหัวหมาหล่อน" (ปัจจุบันคือคุ้มน้อยสามัคคี) โดยที่มาของชื่อนี้ชาวบ้านในคุ้มแห่งนี้เล่าให้ฟังว่ามาจากเดิมที่ดินบริเวณนี้อยู่ท้ายของหมู่บ้าน และเป็นที่ทิ้งซากสุนัขที่เสียชีวิตจนส่งกลิ่นเหม็นและมักมีซากหัวสุนัขให้เห็นอยู่เสมอ

การเปลี่ยนแปลงของชุมชนหลังมีถนนลาดยาง มีไฟฟ้าใช้ ที่เห็นได้อย่างชัดเจน คือ การปลูกพืชเศรษฐกิจ และ การเกิดกลุ่ม "เถ้าแก่" และ "ลูกน้อง" ขึ้นในหมู่บ้านโดยมี ปัจจัยด้านทุนทางเศรษฐกิจ อันได้แก่ เงิน และ จำนวนที่ดินที่ถือครอง เป็นตัวแบ่งฐานะของคนในชุมชน ซึ่งทำให้เกิดความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ขึ้นในชุมชน และนอกจากนี้ทำให้ชุมชนเผชิญกับทุนและอำนาจภายนอก ได้แก่ นายทุน โดยเฉพาะโรงงานน้ำตาล ที่เป็นผู้เข้ามาผูกขาดหาประโยชน์ และเอารัดเอาเปรียบชาวบ้านด้วย ด้วยการทำ "โควตา" ไร่อ้อย ชุมชนแห่งนี้จึงได้เข้าสู่ระบบของทุนนิยม (ซึ่งจะกล่าวถึงในบทถัดไป)

ภาพของบ้านโคก ที่ผู้วิจัยเห็นในวันนี้จึงแทบจะไม่เหลือร่องรอยของอดีต บ้านโคกในวันนี้ คือ หมู่บ้านที่มีเพียงที่ตั้งที่อยู่ห่างไกลจากส่วนราชการต่างๆ โดยเฉพาะโรงพยาบาลเท่านั้น เป็นหมู่บ้านที่มีถนนลาดยางเข้าสู่หมู่บ้าน มีต้นอ้อยปลูกเต็ม 2 ฝั่งข้างทาง เส้นทางก่อนถึงหมู่บ้านประมาณเกือบ 2 กิโลเมตร มีป่าชุมชนขนาดใหญ่ติดข้างทาง ต้นไม้ใหญ่ขึ้นหนาทึบมองไกลสุดลูกตา เมื่อเข้าเขตหมู่บ้านจะพบว่าเป็นหมู่บ้านขนาดใหญ่มี 2 หมู่บ้าน

บ้านโคกแบ่งเขตการปกครองออกเป็น 2 หมู่บ้าน (ตั้งแต่ปี พ.ศ.2526) จากข้อมูลการสำรวจของผู้นำชุมชน พบว่าหมู่ 9 มีจำนวน 187 หลังคาเรือน มีประชากร 1,141คน ชาวบ้านมีอาชีพเกษตรกร ร้อยละ 56.68 รองมาคือ รับจ้างในโรงงานอุตสาหกรรม ร้อยละ 35.82 และส่วนใหญ่จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ปัจจุบันมีผู้ใหญ่บ้านชื่อ นน ซึ่งเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการเคลื่อนไหวทวงคืนผืนป่าชุมชน ส่วนหมู่ 13 มีจำนวน 209 หลังคาเรือน ประชากร 1,367 คน ชาวบ้านมีอาชีพเกษตรกร ร้อยละ 74.64 รองมาคือ รับจ้างร้อยละ 19.13 ส่วนใหญ่จบการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 6 ร้อยละ 68.98 ผู้ใหญ่บ้านชื่อพ่อสมุย ซึ่งปัจจุบันเป็นตระกูลหลักของหมู่บ้าน ด้วยมีพี่น้องจำนวน 11 คน และมีเพียง 2 คนที่แต่งงานแยกครอบครัวไปอยู่หมู่บ้านอื่นแต่ยังอยู่ในตำบลบัวงาม ส่วนอีก 9 คนแต่งงานมีครอบครัวอยู่ที่บ้านโคก และเป็นผู้ที่ไต่เต้าเข้าสู่การเป็นผู้นำชุมชนตั้งแต่ปี 2535 ด้วยคุณสมบัติใช้ง่ายคล่องตัว ผู้ใหญ่บ้านสมัยนั้นจึงเลือกให้เป็นผู้ช่วย ต่อมาจึงสมัครลงแข่งขันผู้ใหญ่บ้านครั้งแรก

แต่คะแนนเสียงน้อยกว่าจึงไม่ได้รับเลือก 4 ปีต่อมาจึงลงแข่งขันกับผู้ใหญ่บ้านเก่าอีกครั้งจึงได้รับเลือกเป็นผู้ใหญ่บ้าน

นอกจากการปกครองโดยผู้ใหญ่บ้านแล้วในหมู่บ้านแห่งนี้ยังแบ่งการปกครองเป็นหน่วยย่อยที่เรียกว่า "คุ้ม" ซึ่งเป็นการแบ่งเขตดูแลที่เกิดขึ้นมาพร้อมๆ กับการก่อตั้งวัด มีหัวหน้าคุ้มที่ได้รับการแต่งตั้งจากชาวบ้านในคุ้มและพระสงฆ์เพื่อให้เป็นผู้ที่ทำหน้าที่ดูแลและประสานงานเกี่ยวกับกิจกรรมของวัดกับชาวบ้าน การแบ่งเขตเป็นคุ้มในปัจจุบันมีทั้งหมด 16 คุ้ม (หมู่บ้านละ 8 คุ้ม) คนในคุ้มส่วนใหญ่จะมีความสัมพันธ์เกี่ยวโยงเป็นเครือญาติกัน

คุ้ม ไม่ได้เป็นหน่วยการปกครองที่เป็นทางการ แต่การแบ่งเขตเป็นคุ้มของหมู่บ้านเป็นสิ่งที่มีให้เห็นได้เกือบทั่วไปในชนบทของภาคอีสาน และเป็นสิ่งที่ชาวบ้านยอมรับ ซึ่งนิธิ เอียวศรีวงศ์ (2536: 39 - 44) ได้ศึกษาเกี่ยวกับงานบุญบั้งไฟในภาคอีสานและพบการปกครองแบบคุ้ม เป็นลักษณะเด่นของหมู่บ้านชนบท ที่ยังเหลืออยู่ในเมืองยโสธรคือการจัดชุมชนเป็นคุ้ม ซึ่งเป็นหน่วยย่อยของชุมชนหมู่บ้านอีสานทั่วไป มีระบบเครือญาติเป็นฐานของชุมชน และคุ้มเป็นชุมชนจริงๆ ในความหมายที่ว่าสามารถดำเนินกิจการบางอย่างร่วมกันในนามของคุ้มได้จริง เช่น งานบุญบั้งไฟ ซึ่งสอดคล้องกับข้อค้นพบที่ผู้วิจัยพบในหมู่บ้านโคก แต่ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วหมู่บ้านโคกแห่งนี้ความเป็นชาวคุ้มเข้มข้นกว่าที่ยโสธรเพราะคุ้มเป็นคุ้มชนบท ความเป็นเครือญาติมีสูงกว่าในเมือง และคุ้มในชนบทแม้จะไม่ใช่การหน่วยปกครองที่เป็นทางการแต่หัวหน้าคุ้มทุกคุ้มในหมู่บ้านแห่งนี้ได้รับแต่งตั้งเป็นกรรมการของหมู่บ้านและสภาหมู่บ้านซึ่งเป็นองค์กรที่ทางการยอมรับ และในหมู่บ้านอื่นที่ผู้วิจัยทำงานอยู่ก็มีลักษณะคล้ายที่ชนบทแห่งนี้เหมือนกัน คุ้ม จึงเป็นแหล่งทุนและอำนาจสำคัญอย่างหนึ่งของชุมชนชนบทอีสาน

ขอบเขตของแต่ละคุ้ม มีเส้นแบ่งที่ชาวบ้านเรียกว่าถนนกลางบ้าน หรือ ซอย ซึ่งถนนกลางบ้านมีลักษณะเป็นถนนลาดยาง ส่วนซอยเกือบทั้งหมดเป็นถนนคอนกรีต บ้านเรือนที่อยู่ติดถนนกลางบ้านและที่ตั้งอยู่ช่วงต้นๆ ของซอยส่วนใหญ่เป็นบ้าน 2 ชั้นหลังขนาดใหญ่ ชั้นบนสร้างด้วยไม้ และชั้นล่างทำจากอิฐ หรือเป็นบ้านชั้นเดียวที่ทำด้วยไม้ใต้ถุนสูงหลังขนาดใหญ่ ที่มีรถหกล้อหรือสิบล้อจอดใต้ถุนบ้าน ส่วนบ้านที่อยู่ท้ายซอยส่วนใหญ่เป็นบ้านไม้ชั้นเดียว หรือบ้านที่ก่อสร้างด้วยอิฐหลังมีขนาดเล็กกว่าบ้านต้นซอย มีร้านขายของชำในหมู่บ้าน 17 ร้าน ทางทิศตะวันออกคือที่ตั้งของวัดบ้านโคก ส่วนทางทิศเหนือของหมู่บ้านมีสถานีอนามัยตั้งอยู่ติดกับศูนย์เด็กเล็ก และห่างไปประมาณ 50 เมตร คือโรงเรียนบ้านโคก เป็นโรงเรียนชั้นประถมศึกษา

โรงเรียนแห่งนี้มีครูทั้งหมด 10 คน ครูจำนวน 6 คน เป็นคนในชุมชนบ้านโคก นักเรียนจำนวน 201 คน และมีครูวารม ชาวบ้านโคกผู้มีวงษ์ตระกูลเป็นสายตระกูลหลักของหมู่บ้านเป็นผู้อำนวยการโรงเรียน และเป็นผู้หนึ่งที่มีบทบาทสำคัญในการพัฒนาหมู่บ้านร่วมกับพระครูประสงค์และผู้ใหญ่บ้านทุกยุคทุกสมัย อีกทั้งมีนโยบายให้โรงเรียนช่วยเหลืองานในหมู่บ้าน ซึ่งครูวิชิตเล่าให้ฟังว่า ครูในโรงเรียนแห่งนี้ช่วยเหลือชุมชนเกือบทุกอย่างแม้แต่การรับรองบุคคล หรือรับรองสิทธิของคนในชุมชน งานพิธีกรรมในชุมชนครูจะเข้าไปช่วย

ดำเนินการ ทั้งพิธีกร เครื่องขยายเสียง หรือคำแนะนำช่วยกิจกรรมของชุมชน และปัจจุบันครูวารม เป็นประธานเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้พังทุย บัวงาม และเป็นบุคคลหนึ่งในจำนวนไม่กี่คนของจังหวัดขอนแก่นที่เป็นคณะกรรมการทำงานด้านการศึกษาและการกีฬาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.)

ชุมชนมีความเป็นพลวัตไม่ได้หยุดนิ่ง การศึกษาประวัติศาสตร์ของชุมชนแห่งนี้สะท้อนให้เห็นถึงเรื่องราวและเหตุการณ์ต่างๆ ที่เกิดขึ้น ทั้งการปกครอง เศรษฐกิจ คนและความสัมพันธ์ ทั้งภายในชุมชนและการเกี่ยวโยงจากภายนอกชุมชน ซึ่งในการศึกษาประวัติศาสตร์ชุมชน อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544: 65 - 87) กล่าวว่ามีแนวทางในการศึกษา 3 แนวทางคือ ประวัติศาสตร์สังคม ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจ และประวัติศาสตร์วัฒนธรรม ในการศึกษาครั้งนี้ผู้วิจัยไม่ได้เน้นที่จะศึกษาประวัติศาสตร์ด้านใดด้านหนึ่ง แต่เป็นการศึกษาประวัติศาสตร์ของท้องถิ่นผ่านมุมมองของชาวบ้าน เพื่อให้เข้าถึงสิ่งที่ผู้วิจัยกำลังค้นหาคือ ทุนทุกรูปแบบในชุมชน และข้อค้นพบจากประวัติศาสตร์ของชุมชนแห่งนี้ ที่มีระยะการก่อตัวจะยังไม่ถึง 2 ชั่วคน พบว่าทุนดั้งเดิมของชุมชนมีไม่น้อยเลย ทั้งลักษณะทางภูมิศาสตร์ที่เหมาะสมและความอุดมสมบูรณ์ของผืนแผ่นดิน ที่ถึงแม้ปัจจุบันผืนดินเกือบครึ่งหนึ่งของชุมชนตกเป็นของนายทุน แต่ชาวบ้านยังมีภาวะเศรษฐกิจที่จัดอยู่ในเกณฑ์ดี มีรายได้เฉลี่ยต่อครัวเรือนประมาณ 32,000 บาท (ข้อมูลหมู่บ้าน 2550) มีผู้นำทั้งทางความคิดและการปฏิบัติ เช่น พระประยงค์ ผู้ใหญ่บ้าน และ ครู มีความสัมพันธ์และเครือญาติในชุมชน และนอกจากทุนที่กล่าวมาแล้วทุนในชุมชนที่มีความสำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากัน คือทุนทางวัฒนธรรม

วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อของชุมชน

วัฒนธรรมชุมชนเป็นส่วนหนึ่งของระบบชุมชน วัฒนธรรม คือ ความดีงามเปี่ยมด้วยน้ำใจ ที่ปรากฏในชุมชนชาวนาตั้งแต่โบราณกาลมาและในแง่ของความรักและเห็นแก่ผู้อื่น การช่วยเหลือกันเองภายในชุมชน ระบบญาติมิตร และเครือข่ายระบบญาติมิตร (ฉัตรทิพย์ 2546: 101 - 105) *"...เดี๋ยวนี้บ่เหมือนเก่า มันทิ้งฮีต ทิ้งคองมาหลาย เจริญแล้วมันสบาย"* เสียงบ่นแกมหัวเราะ ของแม่เลียบ หญิงชรา วัย 68 ปี ผู้มีรูปร่างผอมสูง ใบหน้ามีรอยยิ้มอยู่ตลอดและยังมีเค้าความงามคงหลงเหลืออยู่ แม่เลียบเป็นชาวบ้านฝางที่ย้ายมาอยู่ในหมู่บ้านโคกเนื่องจากแต่งงานกับหนุ่มชาวอุบลที่มาค้าขายและมาตั้งรกรากที่นี้ แม่เลียบมีบุตร 3 คน บุตรทั้ง 2 คนแต่งงานและมีครอบครัวอยู่ต่างถิ่น และมีลูกชายคนเล็กทำงานอยู่ในจังหวัดขอนแก่น ปัจจุบันแม่เลียบจึงอาศัยอยู่ 2 คน กับสามีคือพ่อเนย อดีตผู้ใหญ่บ้านคนสุดท้ายที่ไม่มีวาระการดำรงตำแหน่งหรืออยู่จนเกษียณอายุ และในอดีตผู้ใหญ่เนย มีพ่อสมุย ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันเป็นผู้ช่วย แม่เลียบจึงเป็นอดีตภรรยาผู้ใหญ่บ้าน ชาวบ้านมักจะเล่าถึงแม่เลียบด้วยความชื่นชมถึงความใจดีของแม่เฒ่า วันที่ผู้วิจัยไปสัมภาษณ์ แม่เลียบ กำลังเด็ดถั่วลิลง และแม่เฒ่าได้เริ่มเล่าเรื่องราวการดำเนินชีวิตของชาวบ้านในอดีตให้ฟังว่า

ในช่วงแรกของการรวมตัวกันก่อตั้งหมู่บ้านชาวบ้านได้อัญเชิญสิ่งที่ชาวบ้านเชื่อว่าสามารถปกปักรักษาหมู่บ้านที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ตาปู่” มาไว้ที่ท้ายหมู่บ้าน และอัญเชิญ หลักบ้าน หรือ “บือบ้าน” มาไว้บริเวณกลางหมู่บ้าน ตาปู่ และ บือบ้าน จึงเกิดขึ้นพร้อมกับการตั้งหมู่บ้าน ชาวบ้านจะให้การเคารพนับถือตาปู่ และบือบ้าน ในรอบ 1 ปี มีพิธีบูชาตาปู่ และ บือบ้านในวันบุญเบิกบ้าน และเมื่อชุมชนมีกิจกรรมงานบุญจะต้องแจ้ง หรือบูชา ตาปู่ และบือบ้าน เพื่อให้ ตาปู่ และ บือบ้าน รับทราบและช่วยปกปักรักษา เช่น งานบุญบั้งไฟ จะนำบั้งไฟมาไหว้ตาปู่ก่อนจุด นอกจากนี้ชาวบ้านมักบนบานขอให้ตาปู่ หรือ บือบ้าน ช่วยเหลือเมื่อเจ็บป่วย หรือประสบเหตุร้าย หรือแม้แต่การออกจากบ้านไปทำงานต่างถิ่น แต่ชาวบ้านส่วนใหญ่นิยมบนบานบือบาน เนื่องจาก บือบ้านอยู่กลางหมู่บ้านอยู่ใกล้ ส่วนตาปู่อยู่ท้ายหมู่บ้าน ห่างจากหมู่บ้านออกไปประมาณ 500 เมตร อย่างไรก็ตามทั้งตาปู่และ บือบ้าน ชาวบ้านมีความเชื่อว่าเป็นสิ่งที่ส่งเสริมกันไม่ได้ขัดแย้งกัน

เมื่อประมาณ 30 ปีก่อน แม่เลียบเล่าว่ามีเหตุการณ์คนในหมู่บ้านเสียชีวิตอย่างไม่ทราบสาเหตุ และมีเสียชีวิตติดต่อกันเกือบ 10 ราย ซึ่งชาวบ้านเชื่อว่าเกิดจากการฆ่าวัวฆ่าควายในหมู่บ้าน เป็นการไม่ให้ความเคารพต่อบือบ้าน ทำให้ผีโกรธและลงโทษ บ้านเมืองจึงอยู่ไม่เป็นสุข จึงได้มีการประชุมชาวบ้าน และตั้งกฎกติกาของชุมชน ห้ามไม่ให้ฆ่าวัวควายในหมู่บ้าน การฆ่าวัวควายต้องเอาออกไปฆ่านอกหมู่บ้าน ซึ่งกฎกติกานี้ก็ยังคงใช้เท่าทุกวันนี้

สัญลักษณ์ของบือบ้าน ที่ผู้วิจัยเห็นในวันนี้เปลี่ยนไป แม่เลียบ เล่าให้ฟังว่าเมื่อประมาณ 6 เดือนที่ผ่านมาได้มีการสร้างศาลพระภูมิและนำเอาบือบ้าน เข้าไปไว้ในศาลพระภูมิ เพื่อจะให้บือบ้าน มีที่หลบแดดหลบฝน แต่การนำเอาบือบ้านมาไว้ในศาลพระภูมิ คงกระทำการด้วยคนเพียงบางกลุ่ม เพราะขณะที่ผู้วิจัยสนทนามีผู้สูงอายุที่ฟังการสนทนาและถกเถียงกับแม่เลียบ *“ตอนนี้บ้านเราไม่มียาปู่ (บือบ้าน)แล้ว” “มีอยู่วันก่อนก็ยังเห็นมีคนเอาพวงมาลัยไปแขวน”* ช่วงบ่ายผู้วิจัยจึงเข้าไปในกลางหมู่บ้านเพื่อจะไปหาบือบ้าน วันนั้นเป็นวันที่ผู้นำชุมชนประมาณ 5 – 6 คนกำลังเตรียมสถานที่ลงประชามติ (18 สิงหาคม 2550) เมื่อมองออกไปนอกศาลาจะเห็นศาลพระภูมิที่ทำด้วยไม้ตั้งอยู่ด้านข้างศาลาประชาคมอย่างเด่นชัด มีพวงมาลัยที่ทำจากพาสติกแขวนไว้ด้านหน้าศาลพระภูมิ 4 พวง มองไม่เห็น บือบ้าน ที่เดิมเคยเป็นเสาไม้เก่าๆ มีเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 7 นิ้ว ยาวประมาณ 1 เมตร ตั้งอยู่ด้านหน้าของศาลาประชาคมและมีไม้ซีกเล็ก ผุ เก่าๆ ล้อมรอบ ผู้นำชุมชนบางคนในวันนั้นยังไม่ทราบว่า บือบ้าน อยู่ที่ไหน พ่อสมุย ผู้ใหญ่บ้านพาผู้วิจัยไปที่ศาลพระภูมิ และชี้ให้ดู บือบ้าน ที่ตั้งอยู่ด้านในศาลพระภูมิ (ในช่วงระหว่างเข้าพรรษาที่ผ่านมามีการทำพิธีสวดลงเสาหลักศาลที่บือบ้านอยู่เพื่อให้เป็นหอพระธรรมประจำหมู่บ้าน)

นอกจากการนับถือ ตาปู่ และบือบ้าน แล้ว จากหลักฐานการบันทึกข้อมูลของวัดบ้านโคก พบว่าเมื่อสร้างหมู่บ้านได้ประมาณ 6 ปี จึงมีการสร้างวัด แต่ด้วยความที่หมู่บ้านตั้งอยู่ห่างจากตัวเมืองและการเดินทางไม่สะดวก พ่อประสม ชาวอุดร วัย 56 ปี ผู้ย้ายถิ่นมาอยู่ที่หมู่บ้านแห่งนี้ 31 ปี ปัจจุบันเป็นหัวหน้าคุ้มศรีสุข เล่าให้ฟังว่า ในอดีตวัดบ้านโคกขาดพระมา

จำวัดเป็นบางช่วงหรือพระมาก็จะจำวัดได้ไม่นานไม่ถึงปีก็ย้ายออกไป ชาวบ้านต้องไปขอนิมนต์พระจากที่อื่นๆ มาจำวัด จนกระทั่งเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันมาจำวัดที่นี่

วัดทำหน้าที่เป็นแหล่งศูนย์รวมทำกิจกรรมทุกอย่างในชุมชน ทั้งงานพิธีกรรม งานประเพณี แม่เลียบ เล่าว่า งานบุญบั้งไฟ ในสมัยนั้นจะไปทำกันที่วัด หนุ่มตำบั้งไฟที่วัด พ่อแม่จะพาลูกสาวมาช่วยจัดเตรียมงาน มาดูแลลูกสาว ส่วนผู้เฒ่าผู้แก่จะมาดูแลและให้คำเสนอแนะในการจัดเตรียมงาน และวัดยังเป็นสถานที่ประชุมชาวบ้าน หรือ รวมตัวกันของชาวบ้าน ชาวบ้านจะทราบว่าเมื่อได้ยินเสียง “ตีขลอ” จะต้องมีเหตุและหรือมีการเรียกประชุม ชาวบ้านจะมารวมตัวกันที่วัด นอกจากนี้ พ่อสมุย เล่าให้ฟังอีกว่าวัดยังเป็นสถานที่ศึกษาของชุมชน มีชื่อเรียกโรงเรียนวัดบ้านโคก

งานพิธีกรรมและประเพณีในชุมชน แม่เลียบเล่าให้ฟังว่า เกิดจากความเชื่อทางศาสนาและการสืบทอดวัฒนธรรมตามที่รุ่นพ่อรุ่นแม่ทำ ตลอดทั้งปีจะมีงานบุญ พิธีกรรม บุญประเพณีทั้ง 12 เดือน ที่ชาวบ้านเรียกกันว่า “ฮีตสิบสอง” และมีความเชื่อเกี่ยวกับวิถีปฏิบัติของชาวอีสานที่เรียกว่า “คองสิบสี่” เป็นคำสอนให้ผู้คนในชุมชนเคารพนับถือกันและปฏิบัติตัวให้สัมพันธ์กับธรรมชาติ โดยงานบุญและพิธีกรรมต่างๆ ของชุมชน เกือบทั้งหมดจะจัดในวัดเนื่องจากเป็นกิจกรรมของส่วนรวม จะมีพระ ผู้สูงอายุ และ มัคทายกวัด เป็นผู้กำหนดและเป็นผู้นำในการทำพีธีกรรมของชุมชน ยกเว้นงานที่ชาวบ้านจัดเป็นการส่วนตัวจะจัดที่บ้าน แต่ทุกงานจะมีการทำพิธีกรรมโดย พระ มัคทายก ผู้สูงอายุ วัดจึงเป็นศูนย์กลางของชุมชน

วัด ธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อในเรื่องผี คือสิ่งที่มีอยู่คู่กับชุมชนอีสานมาช้านาน เป็นองค์ประกอบที่การศึกษาวิจัยของบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546: 32 - 47) สรุปว่าทำให้ชีวิตในชุมชนมีการผนึกเป็นอันหนึ่งอันเดียว ปัจจัยทั้งสามสิ่งนี้เป็นเสมือนปัจจัยพื้นฐาน (Infrastructure) ทางสังคมและวัฒนธรรม ที่อำนวยให้เกิดการแลกเปลี่ยนหรือการโยกย้ายทรัพยากรระหว่างปัจเจก ระหว่างปัจเจกและกลุ่ม และระหว่างกลุ่มกับกลุ่ม ซึ่งสิ่งเหล่านี้มิได้อยู่ในสภาพนิ่งหากแต่มีการปรับปรุงตลอดเวลา ซึ่งข้อค้นพบของผู้วิจัยที่นำเสนอในช่วงต้นแสดงให้เห็นวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ผูกยึดกับวัด ธรรมเนียมประเพณี และความเชื่อในเรื่องผี ทั้งสามสิ่งนี้เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจของคนในชุมชนให้เป็นหนึ่งเดียว

ในงานวิจัยของบัวพันธ์ พรหมพักพิง (2546: 32 – 47) ได้วิเคราะห์ว่าผีปู่ตาเป็นแหล่งที่สำคัญที่ทำให้คนในชุมชนมีความร่วมมือ และที่สำคัญผีปู่ตามีกลไกที่จะทำให้เกิดการปฏิบัติตามบรรทัดฐานอย่างมีประสิทธิภาพ ซึ่งผู้วิจัยมีทัศนะว่าในปัจจุบันนี้ความเชื่อเรื่องผีตาปู่ของชาวบ้านโคกคล้ายกับข้อค้นพบดังกล่าว ดังที่ปรากฏว่าบรรทัดฐานของการห้ามฆ่าวัวควายในหมู่บ้าน ที่เกิดจากการปฏิบัติตามความเชื่อในตาปู่ และ บือบ้าน ชาวบ้านได้สืบทอดกันมาเกือบ 20 ปียังคงอยู่ ในชุมชนแห่งนี้ แต่ผู้วิจัยมีข้อสังเกตว่าความเชื่อในตาปู่ หรือ ทุนทางวัฒนธรรมความเชื่อเรื่องผีที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวคนในชุมชนอาจจะเสื่อมถอยลง ด้วยการไหลบ่าทางวัฒนธรรมของภาคอื่น หรือ ด้วยความรู้เท่าไม่ถึงการณ์ ดังที่เห็นทุกวันนี้ตาปู่ของบ้านโคกแห่งนี้ถูกครอบด้วยศาลพระภูมิ และ มีการสร้างครอบเป็นหอพระธรรมแล้ว

ส่วนงานบุญประเพณีในชุมชนนั้น พบว่าทุกครั้งที่มีงานบุญประเพณี สุราจะเป็นเครื่องดื่มที่ชาวบ้านส่วนใหญ่นำมาบริโภค แต่ในยามปกติการดื่มสุราไม่ได้มีให้เห็นบ่อยเหมือนเช่นทุกวันนี้ พ่อทองแดง อดีตคนติดเหล้าด้วยเหตุของการสูญเสียคู่สมรสจากโรคตับและทิ้งบุตรสาวไว้เป็นภาระ 1 คน พ่อเฒ่าทองแดงดื่มเหล้าจนญาติทนไม่ไหวต้องหาคู่ชีวิตใหม่ให้แต่แกก็ไม่ได้เลิกจากขวดเหล้า จนกระทั่งบุตรสาวโตมีครอบครัวและตนเองประสบกับปัญหาเลือดกำเดาไหลไม่หยุดจึงเข้าสู่กระบวนการเลิกเหล้า และสามารถเลิกเหล้าได้ถาวร ได้เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่า งานบุญประเพณีและพิธีกรรมในอดีตมีการบริโภคสุราตลอด มีงานก็ต้องมีเหล้า งานส่วนใหญ่จัดที่วัด ชาวบ้านนิยมดื่มสุรากันทั้งกลุ่มผู้ชายวัยทำงานและผู้สูงอายุ ในช่วงมีงานประเพณีจะมีสุราเกือบทุกหลังคาเรือน และพ่อสมุย เล่าให้ฟังว่าชาวบ้านจะหมักเหล้า ต้มเหล้าที่เรียกว่าเหล้าโท เอาไว้กินเองในครัวเรือน แต่เป็นการแอบใส่กินกันเอง ใช้เวลาในการเตรียมเหล้านานประมาณ 1 เดือน สรรพสามิตมักจะเข้ามาค้นหาสุราในชุมชน ช่วงนวดข้าวสรรพสามิตเต็มทุ่งนา ตามหาเหล้าตามกอกล้วย ตามกองข้าว การต้มกลั่นสุรากินเองจึงทำด้วยความยากลำบากชาวบ้านมักจะทำเฉพาะช่วงมีงานบุญประเพณี โดยเฉพาะงานบุญบั้งไฟเนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าเป็นงานบุญพญามารจะต้องมีเหล้า มีกลุ่มเซิ้งขอกันเหล้าในหมู่บ้านชาวบ้านสนุกสนานดื่มกินกันเป็นหมู่เป็นพวก

วิถีประเพณีงานบุญบั้งไฟของชุมชนในอดีต แม่เลียม เล่าให้ฟังว่าจะเริ่มได้ เมื่อผู้เฒ่าผู้แก่ประชุมปรึกษาหารือกันกำหนดวันบุญประเพณีบั้งไฟขึ้น ซึ่งจะกำหนดจัดงานในช่วงเดือน 6 ก่อนฤดูทำนา จะมีการเตรียมบั้งไฟเป็นเวลานานนับเดือน บั้งไฟสมัยนั้นผู้เฒ่าผู้แก่ เล่าให้ฟังว่า เป็นบั้งไฟที่ตำมือเอง กระบอกทำมาจากไม้ ต่อมาจึงเปลี่ยนเป็นกระบอกบั้งไฟที่ทำมาจากเหล็ก สถานที่จัดเตรียมบั้งไฟใช้สถานที่วัด ช่วงการเตรียมงาน คนหนุ่มจะพากับไปเก็บไม้มาเผาเป็นถ่านเพื่อใช้ตำใส่ในบั้งไฟ ผู้เฒ่าจะพาลูกสาวไปวัด หนุ่มสาวไปช่วยตำบั้งไฟที่วัด ผู้หญิงจะเตรียมขนมข้าวต้ม อาหาร งานบุญบั้งไฟในช่วงนั้นแทบจะไม่มีค่าใช้จ่ายอะไร เพราะทุกอย่างจะหามาเองและมาลงแรงกันทำ ยกเว้นครอบครัวที่จัดงานบวชนาค ซึ่งงานบุญบั้งไฟของชุมชนบ้านโคกแห่งนี้จะมีการบวชนาคด้วยทุกครั้ง ครอบครัวที่บวชนาคจะเชิญญาติพี่น้องที่อยู่ต่างถิ่นมาร่วมกัน “โฮมกัน” จะจัดทำอาหารไว้เลี้ยงแขกญาติพี่น้องต่างถิ่น แต่ต่อมาเมื่อมีคุ้มเกิดขึ้นจึงมีการเก็บเงินของชาวบ้านมาจัดงานบุญบั้งไฟและเป็นค่าบั้งไฟ

เมื่อถึง “มื้อโฮมหรือมื้อแห่” พ่อประสมเล่าให้ฟังว่า วันนี้เป็นวันรวมญาติ ชาวบ้านและญาติพี่น้องของครอบครัวที่บวชนาค จะนำหมอน สิ่งของ เงินทอง ไปโฮมกัน ที่บ้านงานบวชนาค สุราเป็นเครื่องดื่มที่นำมาเลี้ยงต้อนรับญาติและแขกที่มาร่วมงาน สุราในสมัยนั้นส่วนใหญ่ชาวบ้านจะต้มกลั่นเอง ยกเว้นเหล้าขาว ชาวบ้านจะซื้อมาจากในบ้านฝางเนื่องจากอยู่ใกล้กว่าอำเภอน้ำพอง ในวันนี้ชาวบ้านเกือบทุกบ้านจะมีสุราเตรียมไว้สำหรับดื่มและเลี้ยงแขกโดยเฉพาะบ้านที่มีงานบวช ช่วงบ่ายประมาณ บ่าย 2 - 3 โมงชาวบ้านจึงเริ่มขบวนแห่ จะมีขบวนนาคแห่นำหน้า ตามด้วยขบวนบั้งไฟ และ มีฟ้อนเซิ้งขอกินเหล้า และผู้ชายโดยเฉพาะขาเหล้าประจำหมู่บ้านจะแต่งตัวเป็นตัวตลกนุ่งกระโปรงแต่งตัวเป็นผู้หญิง ชาวบ้านจะแห่ขบวนไป

ถวาย “ตาปู่” ที่กลางหมู่บ้าน แล้วจึงแห่ขบวนรอบหมู่บ้านและแห่เข้าวัด ขบวนนาคแห่รอบโบสถ์ และ ขบวนบั้งไฟจะตั้งอยู่หน้าโบสถ์ ชาวบ้านที่เข้าร่วมขบวนจะเข้าร่วมพิธีบวชนาค เมื่อเสร็จพิธีบวชนาคแล้ว ขบวนบั้งไฟก็จะแห่เข้าเข้าไปเก็บไว้ในหมู่บ้าน

ในมื้อแห่วันนี้ พ่อทองแดง เล่าให้ฟังว่า มีการกินสุรากันมากทั้งวัยผู้ใหญ่และผู้สูงอายุ แต่วัยรุ่นแทบจะไม่มีให้เห็น และในสมัยนั้นไม่มีการทะเลาะวิวาท *“...ขี้เหล้าสมัยก่อนก็มีแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ แต่สมัยก่อนไม่มีตี ไม่มีฆ่ากัน”* แม่เลียบ ให้ความคิดเห็นว่า การกินเหล้าของคนสมัยนั้นจะสนุกสนานกัน และเล่าต่อว่า ในวันถัดมา“มื้อจุด” เป็นวันที่จุดบั้งไฟ ประมาณบ่าย 2 – 3 โมงเย็น ชาวบ้านส่วนใหญ่เป็นผู้ชายจะแห่บั้งไฟ ไปจุดที่หนองน้ำซึ่งอยู่หลังวัด ในวันนั้นผู้ที่อยู่ในบริเวณสถานที่จุดบั้งไฟมีการดื่มสุราหยอกล้อกันอย่างสนุกสนาน บั้งไฟของใครแตกก็จะถูกโยนลงโคลนตม มีการเล่นพนันกันแต่ไม่มาก ส่วนเด็ก วัยรุ่น และผู้หญิงจะยืนดูการจุดบั้งไฟอยู่ในบริเวณด้านหลังวัด

สุราจึงเป็นเครื่องดื่มอยู่คู่กับงานบุญประเพณีของชาวอีสานมาช้านาน ซึ่งหากจำแนกแบบแผนหรือปทัสถานการบริโภคสุราออกเป็น 3 ประเภทใหญ่ ๆ ดังที่ สไตเวอร์ (Stiver 1976 อ้างถึงใน พระไพศาล วิสาโล 2537: 73) คือ การไม่บริโภคสุรา การบริโภคอย่างมีกฎเกณฑ์ และ การบริโภคอย่างไร้กฎเกณฑ์ พระไพศาล วิสาโล สรุปว่า สังคมไทยแต่ดั้งเดิมจัดอยู่ในประเภทที่ 2 คือไม่ปฏิเสธสุราแต่ให้บริโภคในเงื่อนไขที่จำกัด ได้แก่ การบริโภคในโอกาสพิเศษ เช่น การบริโภคในงานพิธีกรรม หรือ เทศกาลงานประเพณี

ซึ่งข้อค้นพบของงานวิจัยครั้งนี้ในทัศนะของผู้วิจัยชุมชนบ้านโคกในอดีตสามารถจัดแบบแผนการบริโภคสุราอยู่ใน ประเภท 2 เช่นเดียวกัน สุราเป็นสิ่งที่ชาวบ้านดื่มเพื่อมิตรไมตรี ดื่มเพื่อความบันเทิงความยินดี ดื่มเพื่อการผ่อนคลายหลังจากการทำงานหนัก และเป็นสิ่งสะท้อนความเชื่อของชาวบ้านที่ว่าสุราเป็นสิ่งแสดงออกถึงการเป็นเจ้าภาพที่เป็นคนใจกว้าง เช่นพ่อประสมกล่าวว่า *“งานบุญประเพณี อย่างงานบวชนาค (จัดพร้อมกับงานบุญบั้งไฟ) นี้ต้องมีเหล้ามันเป็นประเพณี ไม่มีไม่ได้ พี่น้องชาวบ้านเขาจะติฉินนิททาเอา เขาจะว่าเราไม่ต้อนรับ และจะไม่มีใครมาช่วยงานเลยต้องมีเหล้ามันของคู่กัน”* แต่ในอดีตการดื่มสุรามีขอบเขตของการดื่ม กล่าวคือ กลุ่มคนที่ดื่มส่วนใหญ่คือคนที่มีครอบครัว หรือ คนวัยทำงาน และ การดื่มสุราไม่ได้ก่อให้เกิดเหตุวิวาท หรือ ความรุนแรงเกิดขึ้น ชุมชนสามารถที่จะควบคุมคนดื่มในอยู่ในขอบเขตที่เหมาะสมได้ แต่ปัจจุบันแบบแผนการบริโภคการดื่มสุราของชาวบ้านโคก จัดอยู่ในประเภทที่ 3 กล่าวคือ มีการบริโภคสุราอย่างเสรี ทำให้เกิดปัญหาความรุนแรงในกลุ่มวัยรุ่นเกิดขึ้น และที่สำคัญชุมชนไม่สามารถควบคุมได้ ซึ่งบทถัดไปจะเป็นการนำเสนอ สุราในวิถีชีวิตของชาวบ้าน ที่แสดงให้เห็นวิวัฒนาการของสุราในชุมชนที่เปลี่ยนผ่านจากวิถีชีวิตของชาวบ้านสู่ปัญหาของชุมชน

ส่วนที่ 3
สุรา ใน วิถีชีวิตของชาวบ้าน

สุรา ในวิถีชีวิตของชาวบ้านที่การเปลี่ยนแปลงไปพร้อมกับการเปลี่ยนแปลงของอำนาจและทุนในชุมชน

หลังจากมีถนนหนทางที่สะดวก มีไฟฟ้าใช้ วิถีชีวิตของชาวบ้านโคกเริ่มเปลี่ยนแปลงไป ด้านหนึ่งคือ น้ำไหล ไฟสว่าง ทางดี คนมีงานทำ และอีกด้านหนึ่งวิถีชีวิตของชาวบ้านที่ผันแปรจากเกษตรเพื่อยังชีพสู่พืชเศรษฐกิจก่อให้เกิดกลุ่มทุนและอำนาจใหม่ขึ้นมาในชุมชน สุราเป็นเครื่องดื่มที่นายทุนนำมาใช้ในกระบวนการส่งเสริมการผลิตพืชทางเศรษฐกิจ และได้เป็นตัวเร่งให้เกิดการบริโภคสุรากันอย่างเสรีในชุมชน

พ่อสมุยเล่าให้ฟังว่า เดิมชาวบ้านมีอาชีพทำนาและทำไร่ปอ การทำไร่ปอนั้นจะมีความยากลำบาก ประกอบกับราคาปอถูกมาก ชาวบ้านจึงเริ่มหันมาปลูกมันสำปะหลัง พ่อวุฒิไกร ชายรูปร่างผอมสูง วัยเกือบ 50 ปี ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านของพ่อสมุย ซึ่งเป็นชาวบ้านโคกมาตั้งแต่เกิด เล่าให้ฟังว่าในการปลูกมันสำปะหลัง มีร้าน ฮ.ทวี บ้านหนองแวง เป็นร้านที่รับซื้อ และโรงงานอยู่ที่กระนวน จะมีรถเข้ามารับซื้อในหมู่บ้าน ในช่วงทำไร่มันสำปะหลัง จะมีชาวบ้านทั้งในและนอกหมู่บ้านรวมกันเป็นกลุ่มรับเหมาขุดมันสำปะหลัง กลุ่มตั้งแต่ 3 - 10 คน ผู้รับเหมาจะเร่งทำงานให้เสร็จ โอกาสในการกินเหล้าช่วงทำไร่มันสำปะหลังจึงมีน้อย เมื่อเสร็จงานรับเหมาแล้วจึงเลี้ยงฉลอง เหล้าโทเป็นเครื่องดื่มที่นิยมนำมาฉลองกันด้วยราคาถูกสามารถทำกินเองได้ ต่อมาราคามันสำปะหลังตกต่ำ ประกอบกับมีโรงงานอ้อยเข้ามาให้“โควตา”(มีลักษณะคล้ายสัญญาการซื้อขายอ้อยล่วงหน้า) ซึ่งพ่อสมุยเล่าว่าการทำไร่มันสำปะหลังแม้ว่าจะง่ายและต้นทุนต่ำกว่าการทำไร่อ้อย แต่การทำไร่อ้อยชาวบ้านได้รับโควตาจึงทำให้ชาวบ้านเริ่มมาปลูกอ้อย และ “เหล้าขาว” ก็เริ่มได้รับความนิยมจากชาวบ้าน

พ่อสมุยเล่าให้ฟังว่า ความนิยมเหล้าขาวเข้ามากับโรงงานซีปาโต้ ซึ่งเป็นโรงงานน้ำตาลของชาวญี่ปุ่น (โรงงานอยู่ที่อำเภอกุมภวาปี จังหวัดอุดรธานี) เนื่องจากมีนักสำรวจของโรงงานเข้ามาบุกเบิกถนน ตัดถนนลูกรังผ่านภูเขาเข้ามาทางด้านทิศตะวันออกของหมู่บ้านเพื่อลำเลียงอ้อยป้อนโรงงาน ช่วงนั้นชาวบ้านที่ทำงานบุกเบิกถนนกับนักสำรวจกินเหล้าขาวที่นักสำรวจเอามาฝาก วันละเป็กสองเป็ก และเมื่อมีการประชุมกลุ่มชาวไร่อ้อย โรงงานซีปาโต้จะฝากเหล้าขาวมากับนักสำรวจทุกครั้งที่เข้ามาในหมู่บ้านและนำมาตั้งให้ชาวบ้านกิน การกินเหล้าขาวในกลุ่มชาวไร่อ้อยจึงมีให้เห็นเป็นประจำ ต่อมาประมาณปี 2532 พ่อวุฒิไกรเล่าให้ฟังว่าทางโรงงานน้ำตาลขอนแก่นสาขาน้ำพองได้เปิดทำการ ชาวบ้านที่ทำโควตากับโรงงานซีปาโต้หันมาทำโควตากับโรงงานที่น้ำพองแทนเนื่องจากระยะใกล้เดินทางสะดวกกว่าทำให้ลดค่าใช้จ่าย และต่อมาเมื่อโรงงานซีปาโต้หมดสัญญาในเมืองไทย ชาวบ้านจึงมาทำโควตากับโรงงานที่น้ำพองแทน แต่การกินเหล้าขาวในกลุ่มชาวไร่อ้อยก็ยังคงเดิม

สุราที่ถูกนำมาใช้เป็นเครื่องมือในระบบทุนนิยมด้วย 2 นัยคือ ใช้เป็นสื่อกลางเพื่อเชื่อมสัมพันธภาพระหว่างนายทุนกับชาวบ้าน แต่อีกนัยหนึ่งแฝงไว้ด้วยบุญคุณของนายทุนที่ใช้เป็นสิ่งล่อใจและผูกมัดชาวบ้าน เพื่อหวังผลทางธุรกิจและอาศัยผลประโยชน์จากทุนของชาวบ้านและของชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็น ทุนนิยมค่าเช่า (Fegan 1981 อ้างใน อานันท์ 2544: 172 – 173) ที่อานันท์ กาญจนพันธุ์วิจารณ์ ว่าเป็นทุนนิยม เจ้าของทุนจะไม่ลงทุนในการผลิตเองโดยตรง แต่จะทำตัวเหมือนทุนการค้า ที่พยายามหลีกเลี่ยงความเสี่ยงต่างๆ โดยไม่ใช้จ้างแรงงานและจ่ายค่าวัตถุดิบด้วยตนเอง หากปล่อยให้ผู้ผลิตรายย่อยใช้แรงงานตนเองและรับภาระความเสี่ยงทั้งหมด ซึ่งชาวบ้านสามารถแบกรับภาระได้เพราะอาศัยต้นทุนทางสังคมและวัฒนธรรมที่มีอยู่เดิมเช่น ความสัมพันธ์แบบอุปถัมภ์ ความร่วมมือในการใช้และแลกเปลี่ยนแรงงาน ความสัมพันธ์แบบเครือญาติในการระดมทุน ส่วนเจ้าของทุนจะได้กำไรทั้งขึ้นและล่องจากค่าเช่าทุน และการซื้อขายผลผลิต สุราที่ถูกนำมาใช้ในการเกษตรเพื่อเศรษฐกิจของกลุ่มทุนนิยม ได้เริ่มฝังรากกับวิถีชีวิตชาวไร่อ้อยและชุมชนบ้านโคก และได้ถูกกลุ่มนายทุนและอำนาจใหม่ในหมู่บ้านที่เรียกกันว่า “เถ้าแก่บ้านนอก” ผลิตซ้ำอีกครั้งในชุมชนบ้านโคก ยิ่งเป็นการตอกย้ำอาชีพชาวไร่อ้อยที่ต้องคู่กับสุรา

เถ้าแก่ไร่อ้อย ส่วนหนึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน พ่อสมุยเล่าว่า ระยะแรกๆ จะมีเถ้าแก่ในหมู่บ้านจำนวนประมาณ 10 กว่าคน แต่ปัจจุบันเหลือเถ้าแก่ที่เป็นชาวบ้าน ประมาณ 4 ราย แม่ปน หญิงชราวัย 63 ปี รูปร่างผอมสูง ประธานกลุ่มผู้สูงอายุและเป็นแกนนำกลุ่มทอเสื่อกลุ่มข้าวกล้องของหมู่บ้าน ในอดีตคือเถ้าแก่คนหนึ่งของหมู่บ้าน ที่ปัจจุบันวางมือให้ลูกเขยสานต่อกิจการได้ประมาณ 2 ปี ได้ขนานนามตนเองว่า “เถ้าแก่บ้านนอก” เล่าให้ฟังว่าเถ้าแก่ในหมู่บ้านลดจำนวนลงเนื่องจากมีภาระค่าใช้จ่ายสูง ต้องมีทุนสำรองและมีไร่อ้อย 1,000 ไร่ขึ้นไปจึงจะสามารถทำ “โควตาใหญ่” กับโรงงานน้ำตาล อย่างเถ้าแก่ปนได้โควตาใหญ่ จำนวน 8,000 ตันต่อปี และต้องทำอ้อยให้ได้ตามโควตาหากทำไม่ได้จะถูกหัก “เงินปลายงวด” (เงินมัดจำ) ตันละ 10 บาท ดังนั้นเถ้าแก่ปนจึงต้องมีไร่อ้อยจำนวนมากทั้ง “อ้อยคอก” (ไร่อ้อยของเถ้าแก่) “อ้อยน้อย” (ไร่อ้อยของชาวบ้านที่ปลูกอ้อยไว้ขาย) ตามหมู่บ้านใกล้เคียงหรือมัดจำที่ดินเพื่อปลูกอ้อย นอกจากนี้ในโควตาของแกจะมีชาวบ้านส่วนหนึ่งที่มีความสัมพันธ์แนบแน่นทางสายเลือดหรือนับถือกันมากที่ไม่สามารถทำโควตาใหญ่ได้มาขอแบ่งโควตา หรือที่เรียกว่า ขอฝาก แต่มีจำนวนไม่มาก พ่อสมุยผู้ใหญ่บ้านเป็นคนหนึ่งที่มาขอฝากกับลูกเขยเถ้าแก่ปน

นอกจากนี้ชาวไร่อ้อยยังมีเถ้าแก่นอกหมู่บ้านซึ่งเป็นนายทุนชาวจีนในตลาดหนองกุง (แหล่งที่ชาวจีนอาศัยอยู่มากแห่งหนึ่งในอำเภอน้ำพอง) มาหาซื้อที่ดิน และรับจำนำ จำนองที่ดินของชาวบ้านไว้ ทำให้ปัจจุบันที่ดินของบ้านโคกเกือบครึ่งหนึ่งเป็นของนายทุนนอกหมู่บ้าน เถ้าแก่ชาวจีน จะมีตัวแทน ที่เรียกว่าหัวหน้าคนงาน ซึ่งจะทำหน้าที่แทนเถ้าแก่ดูแลไร่อ้อยให้ พ่อสมุยเล่าให้ฟังว่าในคุ้มที่แกอาศัยอยู่มีจำนวนประมาณ 20 หลังคาเรือน มีเพียง 3 ครอบครัวเท่านั้นที่เสียภาษีบำรุงท้องที่ ส่วนครัวเรือนที่เหลือไม่มีที่ดินเป็นของตนเองแล้ว

การเป็นเถ้าแก่ไร่อ้อย ต้องมีลูกน้องหรือมีคนงานพ่อสมุยเล่าว่าเถ้าแก่แต่ละคนจะมีลูกน้องจำนวนแตกต่างกัน ขึ้นอยู่กับเงินทุนของเถ้าแก่ ความสัมพันธ์ ความผูกพัน และความใจกว้างของเถ้าแก่กับลูกน้อง ส่วนใหญ่แล้วลูกน้องกับเถ้าแก่มักจะไม่เปลี่ยนแปลง เถ้าแก่ปนเล่าว่าตนเองมีลูกน้อง 30 คน ต้องเลี้ยงดูคนงานทุกอย่างรวมถึงครอบครัวคนงานให้เป็นอย่างดี ไม่อย่างนั้นลูกน้องอาจหนีไปตัดอ้อยที่กาญจนบุรี แต่เวลาทำงานทุกอย่างไม่ว่าจะเป็นงานในไร่อ้อย หรือทำนา คนงานหรือลูกน้องก็จะมาช่วยทำงาน *"มีคนงานทั้งหมด 30 คน เป็นขึ้นน้อย 10 คน บางคนก็เป็นคนที่มีที่ไร่ไม่มากไม่เกิน 10 ไร่ บางคนก็ไม่มีเราต้องเลี้ยงเขาทั้งหมด ป่วยก็อยู่นี้ เจ็บก็อยู่นี้ ไม่มีข้าวกินก็สีให้ ไม่มีเกลือกินก็หาให้ เราต้องเป็นกันเองกับเขาทุกอย่าง ก็จำเป็นเพราะงั้นเราก็จะไม่มีคนงาน ถ้าเราไม่เลี้ยงเขาก็ไปที่อื่น คนเขามาหาเอาไปเมืองกาญจนบุรี แต่ก็ดีนะถ้าทำนาหรือมีงานอะไรเราก็เรียกเขามาช่วยงาน"*

ความสัมพันธ์ของเถ้าแก่ไร่อ้อยกับลูกน้อง เป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ซึ่งความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ในสังคมไทยสามารถใช้คำอธิบายเรื่องทุนทางสังคมผ่านความสัมพันธ์ดังกล่าว ดังที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ (2540: ฌ) อธิบายว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นเครื่องมืออธิบายความสัมพันธ์ในสังคมไทยได้สืบมาจนถึงปัจจุบัน อาจได้มากหรือน้อยในแต่ละยุคสมัย แต่ก็อธิบายได้ ในแง่นี้อาจกล่าวได้ว่าความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์เป็นวัฒนธรรมไทย ที่เกิดขึ้นจากการที่สมาชิกในสังคมเข้าถึงทรัพยากร เกียรติยศ อำนาจ โภคทรัพย์ และโอกาสดีๆ เป็นต้น ไม่เท่าเทียมกัน คนที่เข้าถึงได้ยากกว่าหรือน้อยกว่า จึงสร้างความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ขึ้นกับคนที่เข้าถึงได้ง่ายกว่าหรือมากกว่าเพื่อมีโอกาสเข้าถึงสิ่งต่างๆ ได้เพิ่มขึ้น ขณะที่ผู้ซึ่งเข้าถึงได้มากกว่าก็ต้องการบางอย่างจากผู้ที่เข้าถึงได้น้อยกว่า ความสัมพันธ์นี้จึงเป็นการแลกเปลี่ยนกันโดยที่ฝ่ายอุปถัมภ์ย่อมได้เปรียบผู้อยู่ใต้อุปถัมภ์ (นิธิ 2540: ช)

ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ระหว่างเถ้าแก่ กับ ลูกน้อง ที่บ้านโคกแห่งนี้สามารถจำแนกได้ 3 รูปแบบ คือ **รูปแบบที่ 1** ความสัมพันธ์ระหว่างนายทุนโรงงานน้ำตาล กับ เถ้าแก่ นายทุนจะปล่อยเงินกู้ และทำสัญญาโควตา ทำให้เถ้าแก่เป็นฝ่ายเสียเปรียบแทบทุกด้าน นายทุนจะมีอำนาจเหนือเถ้าแก่ทำให้ความรู้สึกของการเป็นลูกพี่กับลูกน้องมีน้อย เป็นในเชิงธุรกิจมากกว่า แต่อย่างไรก็ตามนายทุนได้พยายามที่จะสร้างระบบอุปถัมภ์ให้คงอยู่ ดังที่แม่เลียบเล่าให้ฟังว่าโรงงานน้ำตาลมีให้รางวัลชาวไร่อ้อยดีเด่น ปีที่แล้วลูกเขยแกได้รางวัลไปเที่ยวประเทศจีนและปีนี้ได้รางวัลเป็นรถปลูกอ้อย **รูปแบบที่ 2** เถ้าแก่ในตลาดหนองกุงกับลูกน้อง ความสัมพันธ์ระหว่างเถ้าแก่กับลูกน้องผ่านตัวแทนที่เรียกว่า หัวหน้าคนงาน และ เถ้าแก่ไม่ได้อาศัยอยู่ในพื้นที่ ทำให้ลูกน้องมีความสัมพันธ์กับหัวหน้าคนงานแทน อย่างไรก็ตามหัวหน้าคนงานในสภาพความเป็นจริงคือคนงานเหมือนกัน ทำให้ไม่สามารถทำตัวเป็นลูกพี่ที่จะดูแลลูกน้องได้ความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์จึงไม่เข้มข้น และ**รูปแบบที่ 3** เถ้าแก่บ้านนอก กับ ลูกน้อง เป็นความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ที่เข้มข้น ความสัมพันธ์ส่วนใหญ่อยู่ในแนวดิ่ง เถ้าแก่เป็นผู้ที่มีทุนและเป็นฝ่ายได้เปรียบลูกน้อง โดยเฉพาะด้านเศรษฐกิจ ลูกน้องจึงต้องพึ่งพาอาศัยทรัพย์จากเถ้าแก่เพื่อการดำเนินชีวิต เช่น การเบิกเงินล่วงหน้า (ถ้ามีจำนวนมากตั้งแต่หลักหมื่นขึ้น

ไปส่วนใหญ่จะมีหนังสือสัญญา) ลูกน้องจะมีการตอบแทนหรือแสดงออกในรูปแบบต่างๆ ได้แก่ แรงงาน หรือ ความภักดี เช่น งานบุญบ้านเถ้าแก่ลูกน้องและครอบครัวจะไปช่วยงาน

อย่างไรก็ตามแม้ว่าเถ้าแก่จะมีทั้งทุนและมีอำนาจเหนือลูกน้อง แต่หากเถ้าแก่ดูแลไม่ดี และมีเถ้าแก่ใหม่ที่ให้ข้อเสนอคุ้มกว่าลูกน้องก็พร้อมที่จะถอนตัวออกจากการอุปถัมภ์ของเถ้าแก่เหมือนกัน จึงเป็นอำนาจที่ลูกน้องใช้ในการต่อรองกับเถ้าแก่ ทำให้เถ้าแก่ที่ยังอยากดำรงอยู่ในเส้นทางนี้ไม่กล้าที่จะเอารัดเอาเปรียบลูกน้องมาก และทำให้เถ้าแก่บางคนแสดงออกโดยการดูแลทุกอย่างแก่ทั้งลูกน้องและครอบครัว ซึ่งผู้วิจัยมองว่าเป็นการซื้อใจลูกน้องให้อยู่กับตัวเองด้วยความเชื่อที่ว่าบุญคุณต้องทดแทน

ผู้ที่มีอาชีพรับจ้างทำไร่อ้อย หรือ ลูกน้องของเถ้าแก่ จากข้อมูลการสำรวจของผู้นำชุมชนทั้ง 2 หมู่บ้านพบว่ามีเกือบ 20 เปอร์เซ็นต์ พ่อวุฒิไกรเล่าว่าลูกน้องเกือบทุกรายเบิกเงินจากเถ้าแก่ล่วงหน้า จำนวนเงินจะเบิกมากหรือน้อยขึ้นอยู่กับสถานะทางการเงินของลูกน้องแต่ละราย และก่อนที่จะเริ่มทำไร่อ้อยเถ้าแก่จะให้สัญญา กับลูกน้องไว้ว่าจะให้วัวกี่ตัว หมูกี่ตัว เหล้ากี่ลัง ถ้าสามารถทำอ้อยได้ตามโควตาที่ให้ไว้กับโรงงาน ฤดูกาลทำไร่อ้อยจึงเริ่มได้ตั้งแต่ที่มีการตกลงพันธะสัญญากันระหว่างเถ้าแก่และลูกน้อง เดือนกันยายนลูกน้องก็จะเตรียมดิน เดือนตุลาคมปลูกอ้อย ช่วงดูแลประมาณปลายเดือนกุมภาพันธ์ชาวบ้านจะไถพรวนให้หน้าดินแตก เดือนกรกฎาคมใส่ปุ๋ยบำรุงและฆ่าหญ้า

ช่วงตัดอ้อย (อ้อยที่ปลูกปีก่อน) เดือนธันวาคม – พฤษภาคม เป็นช่วงที่สำคัญของชาวไร่อ้อย เถ้าแก่ปนเล่าว่าเมื่อถึงฤดูตัดอ้อยคนงานหรือลูกน้องจะไปตัดอ้อย ขึ้นอ้อย โดยมีรถของเถ้าแก่ไปรับไปส่งถ้าอยู่ใกล้หมู่บ้านแต่ถ้าอยู่ไกลบ้านจะไปนอน เถ้าแก่จะดูแลทั้งเรื่องอาหารการกินทุกอย่าง แต่สำหรับเถ้าแก่ปนจะยังไม่ให้เหล้าเพราะถ้าให้เหล้าแล้วจะทำงานได้น้อย แต่เถ้าแก่บางคนจะซื้อเหล้าให้ลูกน้องหลังเลิกงาน เหมือนที่พ่อสมุยเล่าให้ฟังว่าพอเสร็จจากงานลูกน้องจะขอเหล้าเถ้าแก่กินแก้เมื่อย หรือไม่ตกเย็นกลับเข้าหมู่บ้านลูกน้องจะแวะไปหาซื้อเหล้าในร้านค้าของหมู่บ้าน จะนั่งกินเหล้าในร้านค้า และเมื่อถึงช่วงเงินเดือนออกหรือที่รู้จักกันโดยทั่วไปว่า เงินวีค ที่ออกทุกวันที่ 7 และ วันที่ 22 โรงงานอ้อยจะจ่ายเงินให้เถ้าแก่ เถ้าแก่ไปรับเงินมาจ่ายให้ลูกน้องบางส่วนและหักค่าที่เบิกล่วงหน้าไว้บางส่วน วันนี้ลูกน้องบางคนจะเลี้ยงเถ้าแก่ และจะจับกลุ่มกันซื้อเหล้าขาวดื่มฉลอง

ช่วงปิดหีบโรงงานหมายถึงช่วงสิ้นสุดฤดูการทำไร่อ้อย (เดือนมิถุนายน) โรงงานจะปิดบัญชีกับเถ้าแก่ เงินงวดสุดท้ายที่เถ้าแก่ได้รับจะรวมทั้งเงินปลายงวด (ถ้าไม่ถูกหักเสียก่อน) ทำให้เงินในงวดนี้เถ้าแก่จะได้รับจำนวนมากกว่าทุกงวดที่ผ่านมา เถ้าแก่จะนำเงินมาจ่ายให้ลูกน้อง เงินในงวดนี้ของลูกน้องก็เช่นกันจะมีจำนวนมากกว่าทุกวีคที่ผ่านมาเพราะรวมถึงเงินวีคก่อนๆ ที่เถ้าแก่หักเก็บไว้ให้ด้วย อีกทั้งยังรวมถึงความหวังที่เถ้าแก่ได้ให้สัญญากับลูกน้องไว้ว่าปีนี้เราจะฉลองกันอย่างไร ปีนี้เถ้าแก่ปนเล่าให้ฟังว่ามีการกินเลี้ยงฉลองกันทั้งวันทั้งคืน เปิดเพลงให้ลูกน้องและครอบครัวร้องเล่นกันสนุกสนาน หมดวัว 2 ตัว เหล้าขาวประมาณ 3 ลัง

เบียร์อีก 2 ลัง ชาวบ้านสนุกสนานกันเต็มที่ เถ้าแก่ปนยังเล่าอีกว่า *"คนทำอ้อยขี้เหนียวไม่ได้ ต้องเลี้ยงอย่างเต็มที่"*

อาชีพรับจ้างทำไร่อ้อยของบ้านโคก ไม่ใช่มีเฉพาะกลุ่มวัยแรงงานเท่านั้นผู้ใหญ่สมุยเล่าให้ฟังว่าเด็กวัยรุ่นส่วนหนึ่งในหมู่บ้านเมื่อถึงช่วงตัดอ้อย ขึ้นอ้อยจะไปรับจ้างเป็นรายวัน เถ้าแก่บางรายที่ให้เหล้ากับคนงานก็ให้เหล้ากับเด็กน้อย (วัยรุ่น) เหมือนกับคนวัยแรงงานและเมื่อเงินวีคออกวัยรุ่นที่ทำงานได้เงินจะซื้อเหล้าเลี้ยงพวกพ้อง หรือบางครั้งวัยรุ่นก็จะรวมเงินกันออกกันคนละ 4 - 5 บาทเพื่อซื้อเหล้ากินเหมือนกับผู้ใหญ่ จนปัจจุบันมีกินให้เห็นเกือบทุกวันตามร้านค้าของหมู่บ้าน และบางครั้งเกิดเหตุวิวาทรุนแรงจนผู้ใหญ่บ้านต้องเข้าไปเจรจาไกล่เกลี่ย

นอกจากนี้พ่อวุฒิไกรยังเล่าให้ฟังว่าประมาณช่วงปลายปี 2546 ชาวบ้านเกือบทุกกลุ่มจะดื่มสุรากันอย่างเสรี เพราะเป็นช่วงที่รัฐบาลเปิดเสรีการผลิตสุราในหมู่บ้าน มีคนมาลงหุ้นตั้งโรงงานผลิตสุราในหมู่บ้านจำนวน 2 ครอบครัว สุราที่ผลิตเป็นสุราผสมกระชายดำ มีการแบ่งบรรจุในขวดขนาดปกติและขนาดเล็ก รวมทั้งส่งเสริมให้ชาวบ้านดื่ม *"เป็นเหล้ากระชายดำแต่ผมว่าไม่ใช่กระชายดำหรอก มันเป็นขิงมากกว่า เขาทำทั้งขวดเล็กทำเป็นกัก ขนาดขวดเอ็มร้อย และขวดใหญ่ อย่างผมเวลาไปหาเขา เขาก็เอามาให้กินก็ไม่ได้เสียเงินไปหาก็ได้กินฟรีตลอด"* แต่เปิดได้ไม่ถึงปีก็เลิกกิจการด้วยผลประโยชน์ที่ไม่ลงตัวระหว่างผู้เช่าที่กับเจ้าของที่ที่ได้เงินค่าเช่าแล้ว แต่ต้องการส่วนแบ่งจากการขายสุราด้วย

สุราเป็นเครื่องมือที่เถ้าแก่บ้านนอก เรียนรู้ว่ามาจากกลุ่มทุนนิยมและนำมาใช้กับการทำงานในไร่อ้อยเป็นการผลิตซ้ำในชุมชน ประกอบกับวิถีการทำงานที่สร้างให้เป็นมนุษย์เงินเดือน (แม้จะเป็นช่วงเวลาสั้น ๆ) วันที่เงินเดือนออก วันแห่งความยินดี จึงมีการเลี้ยงฉลอง สุราคือเครื่องดื่มที่ถูกนำมาใช้ จึงยิ่งตอกย้ำวิถีสุราในชุมชน และในชีวิตของชาวไร่อ้อยมากยิ่งขึ้น มันจึงไม่แปลกที่จะมีการเลียนแบบในกลุ่มวัยรุ่น ซึ่งสังคมไทยในอดีตผู้ชายจะเลื่อนสถานะจากเยาวชนมาเป็นผู้ใหญ่โดยการบวชพระ แต่ในสังคมสมัยใหม่ไม่มีพิธีการที่บ่งบอกชัดเจนถึงการเปลี่ยนวัย วัยรุ่นที่ต้องการแสดงตนว่าเป็นผู้ใหญ่แล้ว จึงแสวงหาสิ่งที่บ่งบอกให้สังคมทั่วไปรับรู้หรือยอมรับ ในสังคมไทยและสังคมอื่นๆ ทั่วโลก การบริโภคสุราถือเป็นสิ่งแสดงความเป็นผู้ใหญ่ (พระไพศาล วิสาโล 2536: 82 - 83)

ประกอบกับภาครัฐที่เพิกเฉยต่อการแก้ไขปัญหาสุราและยังส่งเสริมให้มีการบริโภคสุราด้วยการเปิดเสรีสุรา ทำให้มีการตั้งโรงงานผลิตสุราขึ้นในชุมชนบ้านโคก และมีการส่งเสริมให้ดื่มสุรามากขึ้น ทั้งการส่งเสริมให้ผู้นำชุมชนดื่ม การปรับขนาดและปริมาณให้เป็นไปตามความต้องการของลูกค้า ช่วงเวลานั้นที่หมู่บ้านแห่งนี้จึงมีการบริโภคสุราอย่างเสรี การบริโภคสุราเป็นเรื่องปกติของคนในชุมชนและไม่ใช่สิ่งที่ผิดกฎหมายแต่ยังเป็นการส่งเสริมรายได้ในชุมชน จนทำให้ต่อมาสุรากลายเป็นสิ่งปกติและได้ฝังรากลึกในชุมชนแห่งนี้ และเริ่มสร้างปัญหาให้ชุมชน ปัญหาปรากฏเด่นชัดมากยิ่งขึ้น ขึ้นเมื่อมีงานบุญประเพณีของชุมชน

สุรากับวัฒนธรรมและประเพณีดั้งเดิมของชุมชนที่เปลี่ยนผ่านสู่ปัญหาที่ยากต่อการแก้ไข

หลังจากมีถนนดี มีไฟฟ้าใช้นอกจากวิถีชีวิตของชาวบ้านแล้ว วิถีประเพณีของชุมชนก็เปลี่ยนไปเช่นเดียวกัน แม่เลียบเล่าให้ฟังว่าตั้งแต่ปี 2535 งานบุญในชุมชนเริ่มมีการเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะงานบุญบั้งไฟ มีความแตกต่างจากบุญบั้งไฟในอดีตมากยิ่งขึ้น เริ่มมีขบวนแห่ที่จัดแบ่งเป็นริ้วขบวนอย่างชัดเจน มีการตกแต่งขบวนอย่างสวยงาม มีคณะขบวนฟ้อนที่มีรูปแบบในขบวน แต่การ "โฮมญาติ" ของงานบวชในประเพณีบุญบั้งไฟยังคงมีอยู่ และแม้ว่าบ้านโคกจะอยู่ห่างไกล แต่ถนนลาดยางเข้าถึง การเดินทางจึงสะดวก ทั้งญาติและแขกที่มาร่วมงานบวชและมาเที่ยวชมขบวนแห่บั้งไฟยิ่งมีจำนวนมากขึ้นกว่าแต่ก่อน เหตุกระทบกระทั่งกันของกลุ่มวัยรุ่นเริ่มมีให้เห็นบ่อยขึ้น

ตั้งแต่ช่วง ปี พ.ศ.2540 เป็นต้นมา เหตุการณ์ทะเลาะวิวาทของกลุ่มวัยรุ่นทวีความรุนแรงมากขึ้น ครูวารม เล่าให้ฟังว่าในช่วงนั้นเมื่อมีงานบุญประเพณีในชุมชน ผู้นำชุมชนต้องจ้างตำรวจ หรือ สารวัตรทหาร หรือ อปพร. มาดูแลควบคุมงานยังไม่สามารถจะควบคุมได้ มีเหตุวัยรุ่นทะเลาะวิวาทรุนแรงเกิดขึ้นในชุมชน จนบางครั้งต้องหยุดการแสดงหมอลำหรือมหรสพ และชาวบ้านส่วนหนึ่งก็มีความรู้สึกเอือมระอากับสิ่งที่เกิดขึ้น ดังที่พ่อทองแดงเล่าว่า *"ถ้ามีคนแห่ในบ้าน (งานบุญ) ตอนนี้ไม่อยากไปเพราะไม่อยากดูเด็กน้อยตีกัน เพราะมันมาจากเหล้าเหล้าเปลี่ยนนิสัย ผู้ใดใจร้ายก็ชักชวนหมู่ไปไม่ดีเลย"*

"อ้ายรี" หรือ รวีพัฒน์ ลูกชายครูวารม ผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโคก วัย 27 ปี เจ้าของร้านขายของชำและปั้มน้ำมันหลอดประจำหมู่บ้าน อดีตเคยเป็นประธานกลุ่มเยาวชนของตำบล แต่ปัจจุบันร้านขายของชำเป็นสถานที่รวมตัวกันของกลุ่มวัยรุ่น ในวันที่ผู้วิจัยเข้าไปพูดคุยกับ "อ้ายรี" ของน้องๆ ก็พบว่ามีวัยรุ่น 4 – 5 จับกลุ่มนั่งดูวีดีโออยู่ใต้ถุนบ้าน เล่าให้ฟังว่าปัญหาการทะเลาะวิวาทของวัยรุ่นเกิดจากการกินสุรา *"เพราะกินเหล้ากัน ก็หาเรื่องหาราวกัน ยามเมาใจมันใหญ่ ก็เป็นปัญหา ผู้ใหญ่ในหมู่บ้านก็มองเด็กน้อย (วัยรุ่น) เป็นตัวปัญหา การจัดมหรสพทำให้ผู้ใหญ่ไม่อยากให้มีการจัดมหรสพ..."*

ในปีพ.ศ. 2542 พระประยงค์ เจ้าอาวาสวัดบ้านโคก เล่าให้ฟังว่า ชุมชนมีการจัดงานบุญประเพณีประจำปี และได้ว่าจ้างมหรสพขนาดใหญ่ ผู้นำชุมชน และ วัด จึงได้ทดลองร่วมกันแก้ไขปัญหาโดยการแต่งตั้งคณะอาสาสมัครรักษาความสงบ ซึ่งเป็นชายฉกรรจ์ในหมู่บ้าน จำนวน 100 คน เพื่อทำหน้าที่อาสารักษาความสงบในงาน มีการลงทุนจัดเครื่องแต่งกาย ซื้อหมวกปักป้ายชื่อติดหมวก และผ้าพันคอ ด้วยเงินกองกลางของชุมชนจำนวน 10,000 บาท *"...ที่นี้พอเรียกคณะขึ้นเวทีจำนวน 100 นาย ประกาศศักยภาพของความเข้มแข็ง พร้อมจะมาป้องกันเหตุการณ์ในวันนั้นมันยิ่งใหญ่ ในการจัดรูปแบบ ผู้อำนวยการโรงเรียนเป็นโฆษกประกาศเชิญชวนพี่น้อง ผู้มาร่วมรับฟังหมอลำ ตบมือเสียงดังลั่นในสนามเวทีปรากฏว่าเหตุการณ์มิด (ไม่มีเหตุการณ์รุนแรง)"* งานประเพณีประจำปีในปีนั้นไม่มีเหตุทะเลาะวิวาทรุนแรงเกิดขึ้น แต่การแก้ไขปัญหารูปแบบนี้ทำเพียงเฉพาะกิจไม่ได้ทำต่อ และในปี 2545 เหตุทะเลาะ

วิวาทรุนแรงของวัยรุ่นกลับมีให้เห็นเป็นประจำและรุนแรงขึ้นมาอีก ครูวารม เล่าให้ฟังว่า มีการดื่มกินสุรา ขายสุราในวัด และเหตุการณ์ทะเลาะวิวาททวีความรุนแรงมากขึ้น วัยรุ่นใช้เครื่องทุ่นแรง เช่น มีด ปืน ไล่ฆ่า ไล่แทงกัน และการดื่มสุราของวัยรุ่นในชุมชนบ้านโคกแห่งนี้ไม่ได้มีเฉพาะในช่วงงานบุญเท่านั้นกลับมีให้เห็นเกือบทุกวัน

โดยเฉพาะงานบุญบั้งไฟ ปีพ.ศ. 2548 พ่อประสม ประธานคุ้มศรีสุข เล่าให้ฟังว่า ปีนี้พระประยงค์ ผู้สูงอายุ ผู้นำชุมชน และ ชาวบ้าน ประชุมปรึกษาหารือกันเรื่องการจัดงานบุญประเพณีบั้งไฟ เพื่อบูชาพญาแถน ปีนี้ต่างเห็นร่วมกันว่า จะจัดงานใหญ่กว่าทุกปี จะมีขบวนแห่ มีการประกวดขบวนแห่ และจ้างมหสรพ คณะหมอลำซิ่งประมาณ 200,000 บาท โดยเก็บรวบรวมเงินจากชาวบ้านครอบครัวละ 200 บาท ส่วน อบต.ชง อบต.หนุ่มของหมู่บ้าน ลูกชายของพ่อประสม วัย 36 ปี เล่าว่าให้ฟังว่างบประมาณในการจัดงานบุญบั้งไฟของอบต.ไม่มีให้ในช่วงนั้นไม่ได้ตั้งงบไว้ แต่ตนเองได้ขอรับการสนับสนุน จาก สจ. และนายก อบต. เอง ในปี 2548 ได้เงินมาจำนวน 6,000 บาท จึงให้ใช้เป็นเงินรางวัลของการประกวดแข่งขันในงานบุญบั้ง

ในปีนี้สถานที่เตรียมบั้งไฟไปจัดทำที่บ้านของช่างทำบั้งไฟ หรือบ้านแกนนำในแต่ละคุ้มในปีนี้ อ้ายรี เล่าให้ฟังว่ากลุ่มเยาวชนของหมู่บ้านได้เรียกประชุมกลุ่มเพื่อปรึกษาหารือกันและได้กำหนดขบวนแห่ของเยาวชนทั้งชายและหญิง เมื่อถึง “มื้อแห่” ช่วงบ่ายประมาณ บ่าย 2 – บ่าย 3 โมง ชาวบ้านจะเริ่มขบวนแห่ ซึ่งก็จะเริ่มจากขบวนแห่นาคในปีนี้มีผู้บวชนาค 4 รูป ตามด้วยขบวนบั้งไฟ ซึ่งในขบวนบั้งไฟนั้นริ้วขบวนมีการจัดรูปแบบของขบวนอย่างชัดเจน เริ่มตั้งแต่ ขบวนผาแดงนางไอ่ ขบวนฟ้อนของสตรีในหมู่บ้าน ขบวนแห่บั้งไฟของคุ้มทั้ง 16 คุ้ม มีบั้งไฟของชาวบ้านที่ทำขึ้นมาเพิ่มเองอีก 4 – 5 กระบอก ปีนี้กลุ่มเยาวชนได้จัดขบวนของกลุ่มเป็นตัวตลก

ปม แกนนำกลุ่มเยาวชนประจำหมู่บ้าน วัย 19 ปี ที่อาศัยอยู่ในชุมชนแห่งนี้มาตั้งแต่เกิด และมีมารดาเป็นต้นตระกูลใหญ่หนึ่งในสี่ตระกูลของหมู่บ้าน ปมสูบบุหรี่ และดื่มสุราตั้งแต่เรียนอยู่ชั้นม.1 และถูกให้ออกจากโรงเรียนขณะเรียนอยู่ชั้นม.1 ด้วยปัญหาเกี่ยวกับยาเสพติด ขณะที่ผู้วิจัยเข้าไปหาปม ช่วงเช้าเวลาประมาณ 10 โมง พบว่าปมกำลังดื่มเบียร์อยู่กับเพื่อน 2 คน บริเวณหน้าบ้านที่เป็นร้านขายของ เพื่อนของปมได้แยกย้ายกันออกไป ผู้วิจัยจึงได้สนทนากับปมขณะสนทนาปมก็ดื่มเบียร์ยี่ห้ออาชาไปด้วย และสูบบุหรี่ไปด้วยปมเป็นคนหนึ่งที่เข้าร่วมขบวนแห่บุญบั้งไฟในปีนี้ ปม ได้เล่าให้ฟังว่า มีการจัดประกวดแข่งขันกันระหว่างคุ้ม มีการจัดขบวนแห่ กลุ่มเยาวชนวัยรุ่นช่วยจัดตกแต่งบั้งไฟ บั้งไฟและขบวนในปีนี้จัดเตรียมที่บ้านผู้ใหญ่สมุย

และในวันแห่ หรือ “มื้อโฮม” ปมเล่าว่ากลุ่มเยาวชนเข้าร่วมในขบวนแห่เป็นพวกตลก บางคนแต่งตัวนุ่งกระโปรง บางคนนุ่งชุดว่ายน้ำ หากระโปรงมายัดใส่ ในขบวนมีการดื่มสุรา แจกสุรา และเซิ้งขอเหล้าในขบวนแห่ และเมื่อขบวนแห่มาถึงวัด ทั้งขบวนนาค และ ขบวนบั้งไฟก็เข้าสู่วัด มีการแห่รอบโบสถ์ วัดบ้านโคกในวันนั้นเต็มไปด้วยผู้คนทั้งคนแก่ วัยรุ่นหนุ่ม

สาว เด็ก ผู้ใหญ่ มีทั้งคนเมา และมีร้านขายอาหาร ขายเครื่องดื่มทั้งน้ำอัดลมและสุรา เหล้าขาว และ เบียร์ในวัด และมีมหรสพคือ หมอลำซิ่งในวัด ชาวบ้านสามารถซื้อขาย และดื่มสุราในวัดได้ และปีนี้ชุมชนได้จ้างอปพร.มาควบคุมงาน

ในช่วงกลางคืนขณะที่ชาวบ้านกำลังนั่งดูการแสดงของหมอลำอย่างมีความสุข กลุ่มวัยรุ่นในหมู่บ้านและกลุ่มวัยรุ่นผู้มาเยือนได้ยกพวกตีกัน เสียงผู้ใหญ่บ้านประกาศยุติการแสดงหมอลำกลางคัน "อ้ายรี" เล่าว่าเพราะเกิดเหตุวัยรุ่นในหมู่บ้านยกพวกตีกัน สารวัตรทหารและตำรวจที่จ้างมาควบคุมงาน แต่ไม่สามารถควบคุมงานได้ ผู้นำชุมชนจึงต้องสั่งยกเลิกมหรสพกลางคัน ยุติงานกลางคัน และอ้ายรียังเล่าว่าในช่วงนี้ทุกครั้งที่ชุมชนมีการจัดงานบุญประเพณีจะต้องมีการทะเลาะวิวาทที่รุนแรงขึ้นในชุมชนหรือแม้แต่งานบุญในหมู่บ้านอื่น จนต้องมีการไกล่เกลี่ยปัญหากันภายในชุมชน และ บางครั้งมีการแจ้งความดำเนินคดี *"วัยรุ่นในหมู่บ้านก็ยกพวกตีกันกับวัยรุ่นต่างหมู่บ้าน ก็มีตีกันในหมู่บ้าน มีหัวแตกได้เย็บแผล ก็มีปรับไหมกันพอสมควร แต่เรื่องจบในหมู่บ้าน ผู้ใหญ่บ้านก็ไกลเกลี่ยสำเร็จ ที่จริงการทะเลาะกันมีเกือบทุกปี ถ้าไม่มีในหมู่บ้านก็ไปตีกันนอกบ้าน"*

ซึ่ง "อ้ายรี" ได้สะท้อนมุมมองของวัยรุ่นว่า ที่จริงโดยนิสัยแล้วชาวบ้านโคกชอบความสนุกสนานทั้งผู้ใหญ่และเด็ก แต่คนมักมองว่าวัยรุ่นเป็นตัวปัญหา วัยรุ่นในหมู่บ้านที่เป็นนักเลงมีเพียง 4 - 5 คน แต่ผู้ใหญ่จะเหมาเอาเป็นทั้งหมด และที่ผ่านมาปัญหาของเด็กเยาวชนเหล่านี้คือ เมื่อวัยรุ่นในหมู่บ้านถูกตีแล้วเด็กจะไม่สนว่าใครตี แต่จะจดจำไว้ว่ามาจากบ้านไหน ถ้าวัยรุ่นในบ้านคู่อริมาเที่ยวงานในหมู่บ้านเด็กจะรวมกลุ่มกันทำร้ายฝ่ายตรงกันข้าม ผู้ใหญ่สมุยเล่าว่าวัยรุ่นบ้านโคกมี 3 - 4 กลุ่ม กลุ่มที่สร้างปัญหาให้ชุมชนมีโดยการก่อกวนคนอื่นมี 4 คน ตนเองต้องเป็นผู้ไกล่เกลี่ยแต่ก็ยังสร้างความรุนแรงในชุมชนอยู่ตลอด อย่างในช่วงปีนี้ (2550)ได้ยกพวกเข้าไปตีวัยรุ่นในหมู่บ้านที่อยู่คนละกลุ่มกับตัวเองถึงในบ้าน ผู้ใหญ่บ้านจึงประกาศทางหอกระจายข่าวของหมู่บ้านว่าถ้าเด็กทั้ง 4 คนนี้มีเหตุทะเลาะวิวาทรุนแรงเกิดขึ้นอีก ผู้ใหญ่บ้านจะไม่ไปไกล่เกลี่ยให้ จะขึ้นโรงพักอย่างเดียว

สุราที่อยู่คู่กับวัฒนธรรมประเพณีของชุมชนบ้านโคกแต่ดั้งเดิม ที่เป็นสื่อแสดงออกถึงมิตรภาพความสัมพันธ์ของคนในชุมชนและระหว่างชุมชน อีกทั้งยังเป็นสิ่งที่ช่วยผ่อนคลายชาวบ้านหลังจากการทำงานเหน็ดเหนื่อย การดื่มสุราจึงเป็นเสมือนสิ่งที่เป็นปกติของชุมชนและเช่นเดียวกับภาพการดื่มสุราที่เกิดขึ้นซ้ำซากในชุมชน ได้ทำให้เกิดการเลียนแบบในกลุ่มวัยรุ่น วัยที่เต็มไปด้วยความอยากรู้อยากลอง อีกทั้งการแปรเปลี่ยนจากสภาพของชุมชนชนบทไกลปืนเที่ยงไปสู่ชนบทที่เข้าถึงทุกสิ่งทุกอย่างได้เฉกเช่นเดียวกับความเป็นเมือง ทำให้ปัญหาสุราที่เริ่มสะสมในชุมชนได้ก้าวกระโดดอย่างรวดเร็ว แปรสภาพจากการดื่มเพื่อเชื่อมสัมพันธภาพและลดความเหนื่อยล้าจากการทำงาน สู่ ดื่มแล้วสร้างปัญหาให้ชุมชนจนชุมชนไม่สามารถควบคุมได้

ปัญหาและผลกระทบจากสุราในชุมชนบ้านโคกแห่งนี้คงไม่ได้แตกต่างจาก ชุมชนบ้านลองตอง ที่อรศรี งามวิทยาพงศ์ และ คณะ (2550: 11 - 15) ซึ่งพบว่าก่อนจะมาเป็นวัดปลอดเหล้า เมาและตีกันประจำ และกล่าวว่าแต่เดิมการดื่มสุราในวัดถือเป็นสิ่งต้องห้าม แต่แล้วเหล้าก็เข้าไปในวัดพร้อมกับงานบุญ เช่น งานกฐิน ผ้าป่า งานบวช งานศพ ตลอดจนถึงงานวัดที่เปลี่ยนแปลงรูปแบบความบันเทิง มีการละเล่นบันเทิงหลายอย่างเช่น ดิสโก้เทค ทั้งกินเหล้าทั้งเต้น กระทบกระทั่งกันตีกันในวัด วัดลองตองที่มีชื่อเสียงสั่งสมมายาวนานกลายเป็นวัดที่มีปัญหาเป็นวัดที่มีการเล่นการพนันและดื่มเหล้าในบริเวณวัดที่หนักกว่าทุกวัดในละแวกนี้

ความรุนแรงและการทะเลาะวิวาทจากการดื่มสุราในชุมชนบ้านโคกนั้นแม้ว่าจะปรากฏความรุนแรงชัดในกลุ่มวัยรุ่น แต่จากการศึกษาวิจัยทีผ่านมาพบว่าครอบครัวและผู้ใกล้ชิดเป็นผู้ได้รับผลกระทบนั้นด้วย ดังเช่นการศึกษาของอดิศวร์ หลายชูไทย และ คณะ (2545: 123 – 151) พบว่าครอบครัวเป็นกลุ่มแรกที่ได้รับผลกระทบจากการดื่มสุราของคนในครอบครัว โดยพบว่าในครอบครัวที่สามีดื่มสุราประจำ แล้วทำร้ายร่างกายภรรยาเกิดขึ้นได้ร้อยละ 5.7 และภรรยาที่ดื่มประจำ แล้วทำร้ายร่างกายสามีเกิดขึ้นได้ ร้อยละ 6.2 และการศึกษาของรณชัย คงสกลธ์ (2548) ศึกษาเปรียบเทียบครอบครัวที่มีความรุนแรง 100 ครอบครัว กับครอบครัวที่ไม่ใช้ความรุนแรง 100 ครอบครัว จาก 7 ชุมชน พบว่าครอบครัวที่ใช้สุรามีโอกาสเกิดความรุนแรงในครอบครัวเป็น 3.84 เท่าของครอบครัวที่ไม่ใช้ความรุนแรง และจากสถิติข้อมูลของศูนย์พิทักษ์เด็กสตรี อำเภอน้ำพอง พ.ศ.2548 พบว่าผู้กระทำเหตุการณ์รุนแรงต่อเด็กและสตรีร้อยละ 34.94 มีการบริโภคสุรา เหตุการณ์ความรุนแรงที่เกิดขึ้นส่วนใหญ่เป็นเหตุการณ์ความรุนแรงในครอบครัว คือ สามีทำร้ายร่างกายภรรยา และ บุตรทำร้ายร่างกายมารดา ซึ่งส่วนใหญ่ร้อยละ 72.41 ผู้กระทำความรุนแรงมีการบริโภคสุรา ส่วนเหตุการณ์การข่มขืนกระทำชำเราต่อเด็กและสตรีพบ 8 ราย คิดเป็นร้อยละ 9.64 โดยเป็นเหตุการณ์ที่ผู้กระทำเหตุการณ์ มีการบริโภคสุรา 5 ราย หรือ ร้อยละ 62.50 (โรงพยาบาลน้ำพอง 2548)

ปัญหาและผลกระทบจากความรุนแรงที่มีสาเหตุจากสุราในบ้านโคกในช่วงนั้น จึงถือได้ว่ามีความรุนแรงและผลกระทบไม่ได้มีแค่ในครอบครัวยังส่งผลต่อชุมชน แต่การจัดการแก้ไขสุราชุมชนยังไม่ได้อย่างจริงจังทำเพียงเฉพาะกิจ ด้วยเหตุปัจจัยที่มองว่าเป็นเรื่องของวัฒนธรรม เป็นเรื่องที่กระทบคนหมู่มาก อีกทั้งความจริงใจในการแก้ไขปัญหาของภาครัฐก็ไม่ได้ปรากฏเป็นเชิงประจักษ์ พอที่จะทำให้ชาวบ้านกล้าลุกมาปฏิวัติแก้ปัญหาอย่างจริงจัง ดังที่พ่อสมุยกล่าวว่า “ผมว่ามันแก้ที่ปลายเหตุถ้าจะแก้ไขเรื่องนี้มันต้องปิดโรงงานที่น้ำพองด้วย” อย่างไรก็ตามในต่างประเทศมีตัวอย่างในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาสุราของชุมชนที่เป็นตัวอย่างที่ดี (รุ่งวิทย์ และอารีย์ 2535) เป็นเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นที่ Gadchiroli ในรัฐ Maharashtra ประเทศอินเดีย พบปัญหาเรื่องการบริโภคสุราของประชาชนมาก และมีเหตุการณ์ที่เด็กหนุ่มในชุมชนดื่มสุรา ทะเลาะกับภรรยาและโยนบุตรสาวอายุ 1 ขวบ ลงในสระทำให้บุตรเสียชีวิต จึงเกิดการวิพากษ์กันอย่างกว้างขวาง และเป็นเหตุให้มีการจัดตั้งกลุ่มสตรีและเยาวชนขึ้น เพื่อต่อต้านสุรา สถานที่ผลิตสุราถูกทำลายมีการตรวจตราห้ามนำสุราเข้ามาใน

หมู่บ้าน คนที่ดื่มจะถูกปรับ และขยายจากหมู่บ้านหนึ่งไปสู่หมู่บ้านอื่นจนกลายเป็นขบวนการต่อต้านการดื่มสุราที่มีระดับใหญ่ มีการร่วมมือกันโดยคนกลุ่มใหญ่ที่ทุกฝ่ายมีส่วนร่วม สร้างกระแสให้เจ้าหน้าที่ของรัฐ และส่วนท้องถิ่นเห็นความสำคัญ

ดังนั้นการแก้ไขปัญหาสุราที่ฝังรากลึกยาวนานที่ยากต่อการเยียวยาในชุมชน จึงมิใช่ว่าใครก็จะสามารถจัดการได้ และในการแก้ไขปัญหาย่อมส่งผลกระทบต่อผู้คนในวงกว้างจึงทำให้เกิดการต่อสู้ต่อรอง ของกลุ่มทุนต่างๆ ในชุมชน ซึ่งในหัวข้อถัดไปจะเป็นการแสดงให้เห็นปฏิบัติการเคลื่อนไหวปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติเกี่ยวกับสุราในชุมชน ที่อยู่ท่ามกลางการต่อสู้ต่อรองของทุนและอำนาจต่างๆ ในชุมชน โดยจะเป็นการมองผ่านงานบุญประเพณีบั้งไฟของชุมชน

ส่วนที่ 4
การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน : มองผ่านประเพณีบุญบั้งไฟ

การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนด้วยวิถีประชาคมแบบชาวบ้าน

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคม มีความโยงใยกับชุมชน เช่น ขบวนการสมัชชาคนจน ขบวนการป่าชุมชน ล้วนมีฐานอยู่ที่ชุมชนทั้งสิ้น ขบวนทางวัฒนธรรมชุมชนจึงถือเป็นตัวอย่างโดดเด่นของการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่ใช้ท้องถิ่นของสังคมเป็นตัวตั้ง เป็นขบวนการเฉพาะที่เฉพาะชุมชน เฉพาะวัฒนธรรม มิใช่ขบวนการสากลที่สามารถลอกเลียนแบบกันได้ง่ายๆ ขบวนการวัฒนธรรมชุมชนเห็นว่าวิธีการหรือรูปแบบการพัฒนาไม่จำเป็นต้องทำลายล้างชุมชน เห็นว่าการพัฒนากระแสหลักที่มุ่งเน้นการพัฒนาเศรษฐกิจในรูปการพัฒนาอุตสาหกรรมและการเจริญรอยตามสังคมตะวันตกเป็นการมุ่งทำลายวัฒนธรรมชุมชนไทยเป็นสำคัญ ขบวนการวัฒนธรรมชุมชนปัจจุบันเรียกร้องให้กลับไปหาและฟื้นฟูวัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนหมู่บ้านไทย เพราะเห็นว่าเป็นสิ่งที่ทรงคุณค่า ทรงพลัง และมีความสำคัญอย่างยิ่งต่อการพัฒนาชนบทและการพัฒนาประเทศ (ฉัตรทิพย์ 2534 อ้างใน ไชยรัตน์ 2549: 141 - 145)

ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ (New Social Movement Theory หรือ NSMs) มีความสัมพันธ์กับแนวคิดเรื่องประชาสังคม ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2549: 110 - 160) ได้อธิบายว่าเป็นประชาคมที่กลับมาใหม่ เป็นเรื่องความสัมพันธ์ เป็นเรื่องของการสมาคมติดต่อสื่อสารกันของคนในสังคม ที่เป็นอิสระจากรัฐและกลไกตลาด และเปิดกว้างในรูปของขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ ที่มีเครือข่ายโยงใยกว้างเพื่อมุ่งหาข้อยุติหรือหลักการร่วมกัน เพื่อสร้างวิถีชีวิตแบบประชาธิปไตยที่เข้มข้น และมีที่ว่างให้กับความแตกต่างหลากหลาย และสิทธิในการเชื่อฟังรัฐของประชาชน

ในปัจจุบันแนวคิดเกี่ยวกับประชาสังคม ได้รับความสนใจและมีการนำเอาแนวคิดนี้มาใช้อย่างกว้างขวาง แต่การให้คำนิยามของคำว่าประชาคมมีความแตกต่างกันไปตามทัศนะมุมมองและวัตถุประสงค์ของนักวิชาการ บางแนวคิดประชาสังคม คือ พื้นที่ทางสังคมที่เป็นเอกเทศจากการควบคุมบังคับโดยรัฐ เป็นสิ่งที่เกิดจากการรวมตัวกันของกลุ่มคนเพื่อทำประโยชน์ต่อสาธารณะ ที่อำนาจรัฐไม่สามารถจัดการได้ (ไชยรัตน์ 2545 ; อเนก 2542 ;ธีรยุทธ 2547) แต่บางแนวคิดมุมมองของประชาคมยังเป็นเรื่องที่ไม่สามารถแยกภาครัฐและประชาชนออกจากกันได้อย่างเด็ดขาด แต่เป็นมุมมองที่มองว่า ประชาคม คือการรวมกันเป็นกลุ่มหรือองค์กร ซึ่งอาจจะมีทั้งภาครัฐ ภาคธุรกิจเอกชน หรือภาคสังคม ในลักษณะที่เป็นหุ้นส่วนกันเพื่อทำประโยชน์ต่อสาธารณะ (ชูชัย 2540; ยุทธนา และสุพิตา 2542 ;โกมาตร 2544)

อย่างไรก็ตามถึงแม้ประชาสังคมจะมีแนวคิดที่แตกต่าง แต่เพื่อประโยชน์ในการวิเคราะห์การสื่อความหมายและการนิยามประชาคม โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ จึงเสนอให้แยกแยกให้เห็นองค์ประกอบย่อยของประชาคม และ ความสัมพันธ์ระหว่างองค์ประกอบย่อยของประชาคม

ที่ปรับปรุงจากแนวคิดของ แบรตตัน (Bratton 1994 อ้างถึงใน โกมาตร 2544: 26 – 34) เพื่อพิจารณาถึงข้อเสนอแนะในเชิงปฏิบัติให้ชัดเจนขึ้นดังนี้

องค์ประกอบแรก ค่านิยมและบรรทัดฐาน โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เสนอให้ขยายองค์ประกอบนี้ให้กินความที่ครอบคลุมไปถึงจิตสำนึกทางสังคมที่น่าจะให้ความหมายที่ชัดกว่าซึ่งจิตสำนึกประชาคม (Civil consciousness) หมายถึงความตื่นตัวของสังคมและการยอมรับในสาธารณชนถึงความสำคัญของคุณธรรมแห่งประชาสังคม ด้วยการเห็นความสำคัญและเคารพในคุณค่าของความคิดริเริ่มอิสระของปัจเจกบุคคลที่จะทำงานเพื่อส่วนรวม โดยไม่ต้องอยู่ภายใต้อาณัติของอำนาจทางการเมืองที่เป็นทางการ และเน้นการมีส่วนร่วมอย่างสมัครใจในการสร้างสรรค์สังคม

องค์ประกอบที่ 2 โครงสร้างองค์กรประชาคม สิ่งที่ควรพิจารณามี 3 ประการคือ 1) บางองค์กรแม้ว่าจะเป็นองค์กรในภาครัฐ หรือ ธุรกิจเอกชนแสวงหากำไร แต่มีกิจกรรมหรือโครงการหลายอย่างที่ถือได้ว่าเป็นcivil action จึงอาจเป็นการคลาดเคลื่อนหากมององค์ประกอบนี้โดยใช้ลักษณะขององค์กรหรือหน่วยงานเป็นหลัก 2) บุคคลต่างๆ ในภาคราชการ หรือในภาคธุรกิจแม้จะทำหน้าที่ในภาครัฐหรือตลาดอยู่ แต่บุคคลเหล่านี้มักมีบทบาทอื่นๆ นอกเวลาทำงานหรือแม้แต่เวลาทำงานตามปกติ บทบาทเหล่านี้เป็น civic engagement ซึ่งบางครั้งไม่มีองค์กรใดๆ มารองรับ จึงต้องรำลึกเสมอว่าองค์กรประชาสังคมต้องมีความหมายครอบคลุมปัจเจกชนที่มี civic mind เหล่านี้ด้วย 3) องค์กรประชาคมไม่ได้หมายถึงองค์กรพัฒนาเอกชน แต่มีความหมายครอบคลุมถึงองค์ประกอบ หรือชุมชนทุกรูปแบบที่มีการจัดความสัมพันธ์ทางสังคมที่สะท้อนจิตสำนึกประชาคม

องค์ประกอบที่ 3 เครือข่ายการสื่อสารสาธารณะ (network of public communication) โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ เสนอว่าจุดเน้นน่าจะอยู่ที่การแสวงหาปริมณฑลสาธารณะที่เป็นทางเลือกใหม่ๆ ที่จะถ่วงดุลและต้านทานการครอบงำโดยสื่อสารมวลชลกระแสหลัก และเสนอให้ใช้คำว่า civic network แทน network of public communication ซึ่ง civic network หรือเครือข่ายทางสังคม หมายถึง โครงสร้างและกระบวนการที่เชื่อมโยงองค์กรอิสระสาธารณะประโยชน์และปัจเจกชนอิสระเข้าด้วยกัน และทำให้เกิดการสื่อสารสนทนาระหว่างองค์กรเหล่านี้กับปัจเจกชน และ สาธารณชนในเครือข่ายประชาสังคม ซึ่งกระบวนการนี้จะยกระดับจิตสำนึกของปัจเจกบุคคลจากการเป็นฝ่ายถูกกระทำมาเป็นฝ่ายกระทำต่อสังคม

องค์ประกอบทั้ง 3 ประการต่างเป็นเหตุปัจจัยให้แก่กันและกัน ซึ่งหากได้รับการเสริมสร้างให้เข้มแข็งจะนำไปสู่การตกผลึกของอุดมการณ์ประชาสังคม สถาบันประชาสังคมที่เป็นส่วนหนึ่งของวิถีชีวิตในสังคมได้ และ ดำรงอยู่และเปลี่ยนแปลงไปภายใต้บริบทของสังคม จึงเห็นได้ว่าพัฒนาการทางแนวคิดที่พยายามอธิบายหรือให้คำจำกัดความของ ประชาสังคมนั้นได้ขยายสู่ระดับที่กว้างขึ้น โดยการเชื่อมโยงกับพันธมิตรอื่นในสังคม เป็นเครือข่ายที่มีความหลากหลายของกลุ่มคนที่เข้าร่วมในส่วนของประเด็นปัญหาที่ต้องการผลักดัน และ พัฒนาการ

แนวคิดเกี่ยวกับประชาคมมิได้หยุดนิ่งเพียงการอธิบายรูปแบบประชาสังคมเท่านั้น ยังได้รับการอธิบายในบริบทที่กว้างออกไปในรูปแบบที่เรียกว่า ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่

พัฒนาการเคลื่อนไหวทางสังคมจึงมีความแตกต่างกันตามบริบทและประวัติศาสตร์ของสังคมนั้นๆ นักทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแนวใหม่ อย่าง อเล็น ทูเรน และ เยอเก็น ฮาเบอมาส (Alain Touraine & Habermas) มีความคิดเห็นว่าระบอบประชาธิปไตยของสังคม post – modern อยู่ในภาวะเสื่อมสลายกลายเป็น รัฐอำนาจนิยมที่ปกครองด้วยเทคโนแครต รัฐบาลตกอยู่ใต้อำนาจการควบคุมของพลังตลาดผู้คนก็ถูกควบคุมด้วยระบบเทคโนแครตของรัฐบาลและพลังของตลาด คนงานถูกแปรเปลี่ยนเป็นผู้บริโภค และถูกครอบงำชี้นำโดยตลาด ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมเป็นวิถีทางเดียวที่ปัจเจกบุคคลจะฟื้นฟูเสรีภาพของเขาได้ แบรนด์ กล่าวว่าขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมดังกล่าวมุ่งไปที่ปัญหาคุณภาพชีวิต สิทธิที่เท่าเทียมกัน ศักยภาพของบุคคล การมีส่วนร่วมทางการเมือง มากกว่าปัญหาเรื่องการกระจายรายได้ หรือ ความขัดแย้งด้านชนชั้น (Brand 1990 อ้างใน ผาสุก 2543: 53 – 56)

แนวคิดและทฤษฎีเกี่ยวกับการเคลื่อนไหวทางสังคม จึงเป็นการปฏิบัติการร่วมกันของคนกลุ่มหนึ่งที่ท้าทาย กับ จริยธรรม ผู้มีอำนาจ กลุ่มอื่นๆ หรือวัฒนธรรมอื่นๆ โดยประชาชนซึ่งมีเป้าหมายที่จะส่งเสริมการอยู่ร่วมกัน หรือต่อต้านการเปลี่ยนแปลงหนึ่งๆ ในสังคมที่ตนเองอยู่ (Wilson 1973; Turner and Killian 1987; Tarrow, 1994) ซึ่งในแนวคิดของชาร์ล ทิวลี่ (Charles Tilly, 2004 :3 - 4) การเคลื่อนไหวทางสังคมประกอบด้วย 3 องค์ประกอบหลักตามคือ 1) มีการรณรงค์ต่อต้าน โดยการร่วมมือกัน และการพยายามลดความน่าเชื่อถือของผู้มีอำนาจ (รัฐ) 2) การแสดงออกของการเคลื่อนไหวทางสังคม เป็นการแสดงออกที่เกี่ยวข้องกับทุกเรื่องของการแสดงออกทางการเมือง 3) การแสดงออกการเคลื่อนไหวทางสังคม (WUNC) เป็นการแสดงออกสาธารณะที่เกี่ยวข้องกับ การมองเห็นคุณค่า ความเป็นหนึ่งเดียว จำนวนสมาชิก และพันธะสัญญา ของผู้ร่วมขบวนการ

กรณีของประเทศไทยเช่นกัน ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2549: 129 - 135) ได้อธิบายขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้าในประเทศโลกที่สาม ไว้ 3 ประการคือ 1) ขบวนการเคลื่อนไหวของประชาชนในระดับรากหญ้า มีสาเหตุมาจากความไม่ยุติธรรมทางการเมือง เศรษฐกิจ สังคมและวัฒนธรรม ประเด็นในการเคลื่อนไหวเกี่ยวข้องกับเรื่องความเป็นความตายของคนในท้องถิ่นหรือชุมชนมากกว่าเป็นเรื่องรสนิยม เช่น การเคลื่อนไหวเพื่อต่อต้านการตัดไม้ทำลายป่า การสร้างเขื่อนขนาดใหญ่ 2) กลุ่มคนที่เข้าร่วมเคลื่อนไหวเป็นประชาชนคนชั้นล่าง เช่น ชาวนาชาวไร่ คนยากคนจน และผู้ด้อยโอกาส 3) ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมของประชาชนระดับรากหญ้าเป็นขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมที่ให้ความสำคัญกับเรื่องของวัฒนธรรม การเคลื่อนไหวทางวัฒนธรรม เป็นความพยายามที่จะต้านกระแสโลกาภิวัฒน์แบบหนึ่ง ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ในระดับรากหญ้าเป็นขบวนการวัฒนธรรมชุมชน เป็นขบวนการที่เน้นการพัฒนาแบบให้ท้องถิ่นหรือชุมชนเป็นตัวตั้ง วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านไทย จึงเป็นขบวนการที่เชื่อมั่นว่าจะนำไปสู่การพัฒนาแบบไม่ทำลาย

ล้างสถาบันชุมชนหมู่บ้านไทย แต่ให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้ และทำให้ขบวนการเรียกร้องมีเหตุผลและมีความเป็นไปได้สูงเพราะข้อเรียกร้องที่วางอยู่บนพื้นฐานของความเชื่อและวัฒนธรรมพื้นบ้านของไทยเรา (ฉัตรทิพย์ 2529 อ้างใน ไชยรัตน์ 2549: 135 - 147)

การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนบ้านโคกแห่งนี้เช่นเดียวกัน ปัญหาสุราที่ฝังรากมากับชุมชน และ วัฒนธรรมประเพณีของท้องถิ่น ทำให้ผู้นำของชุมชนอย่างพระประยงค์ เจ้าอาวาสวัดบ้านโคก ที่จำพรรษาอยู่ที่วัดมาเกือบ 30 พรรษา ท่านได้พยายามแก้ไขปัญหาสุราโดยการเทศน์สั่งสอนชาวบ้านแต่ยังไม่ได้ผล ท่านเล่าให้ฟังว่าเพราะชาวบ้านไม่ได้มีส่วนร่วมมีแต่ท่านสั่งสอน ชาวบ้านจึงมักลักลอบนำมาดื่มในวัด เมื่อมีโครงการวัดปลอดสุราของทางเครือข่ายสังฆประชาพัฒนาชุมชนอำเภอ น้ำพอง ท่านจึงสมัครเข้าร่วมโครงการ และคาดหวังจะให้ประชาชนเห็นความสำคัญ จนเกิดการผลักดันและเกิดการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราร่วมกัน

โครงการวัดปลอดสุราที่พระประยงค์ นำเข้ามาสู่ในหมู่บ้านนั้น พระประยงค์ได้เล่าให้ฟังว่ากระบวนการขับเคลื่อนในชุมชนช่วงแรกมีการประชาคมชาวบ้าน โดยมี ครูวารม พ่อสมุย และพระประยงค์ เป็นผู้อภิปรายปัญหาสุราและข้อดี ข้อเสีย ของโครงการวัดปลอดสุรา แล้วให้ชาวบ้านลงมติ ชาวบ้านจะรับโครงการหรือไม่ ครูวารม ผู้นำอภิปรายในวันนั้นบรรยายเหตุการณ์ให้ฟังว่า สุราสร้างความวุ่นวายและทำให้เกิดการทะเลาะวิวาทในกลุ่มวัยรุ่น ชุมชนจ้างหมอลำราคาแพงตั้งแต่ 10,000 - 100,000 บาท ก็ไม่ได้ดู ตำรวจ และ อปพร. ที่จ้างมาคุมงานก็ไม่สามารถควบคุมได้ พ่อแม่ควบคุมลูกของตนเองไม่ได้ ชาวบ้านจึงยอมรับร่วมกันว่าถ้ามีงานในวัด ต้องไม่มีเหล้า ชาวบ้านเห็นด้วยกับโครงการอย่างเอกฉันท์ แม้แต่อ้ายรี อดีตประธานเยาวชนที่ชาวบ้านมองว่าเป็นกลุ่มสร้างปัญหาเล่าว่า วัยรุ่นเห็นด้วยกับการทำวัดปลอดสุราเหมือนกัน เพราะวัดไม่ใช่เป็นสถานที่ควรจะมีกิจกรรมบันเทิง วัดไม่ควรมีทั้งสุราและมหรสพ

ที่ประชุมวันนั้นจึงคัดเลือกกรรมการดำเนินการเฉพาะกิจ พระประยงค์เล่าให้ฟังว่าคณะกรรมการประกอบด้วย เจ้าอาวาสเป็นที่ปรึกษา ครูวารม เป็นรองประธานที่ปรึกษา พ่อสมุย ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 13 เป็นประธานกรรมการ ผู้ใหญ่นน ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 เป็นรองประธาน มีผู้นำชุมชนและกรรมการหมู่บ้านทั้ง 2 หมู่ เป็นกรรมการโดยตำแหน่ง และยังมีอาสาสมัครวัดปลอดสุราจำนวน 9 คน ที่พระประยงค์คัดเลือกมาเป็นกรรมการ โดยมีเกณฑ์ในการคัดเลือกอาสาสมัครต้องประกอบด้วย 2 อย่าง คือ 1) คนที่มีความพร้อม ทั้งวิสัยทัศน์ ฐานะ ครอบครัว สติปัญญา ซึ่งจะทำให้ได้คนที่มีศักยภาพทำงาน เข้าใจโครงการ สามารถถ่ายทอดได้ และ 2) ต้องเป็นบุคคลที่คนในชุมชนเชื่อถือ แม่แก้ว อดีตคนเคยขายสุราเล่าให้ฟังว่า ผู้ใหญ่สมุยและ ครูวารมไม่ดื่มสุราทั้งคู่ไม่ดื่มสุรามานานแล้ว และเมื่อสอบถามครูวารม ท่านเล่าให้ฟังว่าท่านเลิกสุรามานานแล้วเกือบ 30 ปีเพราะมีบทบาทเป็นผู้นำการดื่มสุราทำให้เกิดปัญหาต่อการทำงานและลดความน่าเชื่อถือ ส่วนพ่อสมุยเลิกสุรามานาน 10 กว่าปีเพราะป่วยเป็นโรคเบาหวาน

หลังจากที่กรรมการวัดปลอดสุราได้รับประชุมชี้แจงการดำเนินงานวัดปลอดสุรา จากกิจกรรมเปิดเวทีชุมชนระดับอำเภอแล้ว ครูวิชิต เล่าว่ากรรมการได้ร่วมตั้งกติกาของชุมชน แล้วประชาพิจารณ์ชาวบ้านด้วยการส่งจดหมายสอบถามชาวบ้าน ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นร่วมด้วย กรรมการวัดปลอดสุราจึงขอรับการสนับสนุนจากอบต. ในการจัดทำป้ายประกาศมติของชุมชนติดประตูทางเข้าวัดทั้ง 2 ด้าน และบริเวณสี่แยกของหมู่บ้าน อบต.ได้ให้งบประมาณสนับสนุน ซึ่งป้ายประกาศมติของชุมชนที่ผู้วิจัยสังเกตเห็น เป็นป้ายสังกะสี พื้นสีเหลือง ตัวหนังสือสีแดง มีเนื้อความเขียนว่า *"ประกาศวัดบ้านโคก เรื่องโครงการวัดปลอดสุรา ด้วยชาวบ้านโคกจะร่วมใจกันไม่นำสุราเข้าไปขายไปดื่มในวัด ตามนโยบายโครงการวัดปลอดสุราถาวรเฉลิมพระเกียรติ 80 พรรษา มหาราช โดยมีกติกาของคณะกรรมการอาสาสมัครป้องกันและควบคุมดังนี้ 1) ผู้ฝ่าฝืนขำสุราเข้าไปขายในวัด ปรับ 1000 บาท 2) ผู้ฝ่าฝืนนำสุราเข้าไปดื่มในวัด ปรับ 500 บาท ประกาศ ณ วันที่ 1 ตุลาคม พุทธศักราช 2549 ลงชื่อพระประยงค์ เจ้าอาวาสวัด นายสมัย วงษ์สาหาราช หัวหน้าและอาสาสมัครป้องกันและควบคุมวัดปลอดสุรา"*

ตั้งแต่เริ่มทำโครงการครูวิชิตเล่าให้ฟังว่า ยังไม่มีการลงโทษปรับชาวบ้าน เพราะยังไม่มีคนทำผิดกฎกติกาชุมชน ชาวบ้านรับทราบและปฏิบัติตาม เมื่อสอบถามชาวบ้านพบว่าทุกคนในหมู่บ้านรับรู้ว่าวัดบ้านโคกเป็นวัดปลอดสุรา จะต้องไม่นำสุรามาขายในวัด ซึ่งน้องรินทร์ ชายหนุ่มวัย 25 ปี เล่าให้ฟังว่าได้รับทราบโครงการวัดปลอดสุรา จากการแจ้งทางหอกระจายข่าวโดยผู้ใหญ่บ้าน และพระประยงค์ การบอกต่อกันของชาวบ้าน และป้ายประกาศที่ติดสี่แยกของหมู่บ้านและหน้าวัด ตนเองรับทราบและเข้าใจการปฏิบัติตามกติกาชุมชน แต่การมีมหรสพอยู่ในวัดทำให้น้องรินทร์และชาวบ้านไม่แน่ใจว่าจะสามารถแก้ไขปัญหาในวัดได้จริง

การจัดมหรสพในวัด เป็นประเด็นที่ทั้ง พระประยงค์ ผู้นำชุมชน และชาวบ้านส่วนใหญ่ต่างมองว่าเป็นสาเหตุของปัญหาสุราในวัดเช่นกัน จึงได้ขับเคลื่อนผลักดันให้เกิดกฎกติการ่วมของชุมชนอีกอย่างหนึ่งคือ การห้ามจัดงานมหรสพในวัด ครูวารมเล่าเหตุการณ์ช่วงนี้ให้ฟังว่า *"ถ้ามีมหรสพในวัดก็จะมีสุราอยู่ ก็มีเหล้าอยู่ ถ้าเอาสิ่งบันเทิงอยู่มันก็จะยังมีเหล้าอยู่ คนกินก็คนในหมู่บ้านเรา ก็เลยเกิดกระแสหลายอย่างเกิดหลากหลายกันไป จึงไม่ให้มีมหรสพในวัด"* โดยพระประยงค์ เล่าให้ฟังว่าหลักการในการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน ผ่านโครงการวัดปลอดสุราท่านยึดหลักธรรมในการทำงาน คือ อิทธิบาท 4 และ อริยสัจ4 ท่านเล่าว่า ทุกข์ คือ ปัญหาที่เกิดจากการกินเหล้า สมุทัย คือ เหตุจากการกินเหล้า ก็คือ มหรสพในวัด ดังนั้นถ้าเอาอริยะสัจ 4 ไปแก้ปัญหา การเอามหรสพออกจากวัดจึงเป็นการแก้ที่สาเหตุปัญหา และในการแก้ไขปัญหาต่าง ๆ ถ้าปราศจากหลักธรรมแล้วจะมองไม่เห็น เช่นคนกินเหล้าในวัด เพราะเอาบั้งไฟมาในวัด ดังนั้นถ้านำบั้งไฟออกไปก็ดับที่เหตุ

แม้ทุกคนในชุมชนต่างเห็นร่วมกันว่ามหรสพในวัดเป็นสาเหตุของดื่มสุรา แต่ชาวบ้านส่วนหนึ่งไม่ได้เห็นด้วยกับการนำมหรสพออกนอกวัด และไม่มีใครในชุมชนกล้าออกมาคัดค้านการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาของชุมชนอันมีพระประยงค์เป็นแกนนำหลัก ทั้งนี้อาจเนื่องจากคนในชุมชนมองว่าเป็นการขับเคลื่อนที่ก่อให้เกิดประโยชน์กับชุมชนมากกว่าผลเสียต่อชุมชน และชาวบ้านส่วนหนึ่งยังมองว่าเป็นสิ่งที่ดีที่ทำให้วัดกลับกลายเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาที่เข้มข้นขึ้น ดังที่ อ้ายรี พูดว่า*"คนก็ไม่เข้าไปกินกันในวัด แต่ก่อนคนเข้าไปกินกันในนั้นก็สบาย พวกโบสถ์ พวกศาลา ก็ผู้คนเมากันมากมาย แต่ตอนนี้ผมว่าดี มันมีเฉพาะพิธีกรรมล้วนๆ ... การบวชนาคก็ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น"* และ อ้ายรีเชื่อว่าถ้าวัดไหนยังคงมีการจัดมหรสพในวัดอยู่จะไม่สามารถเป็นวัดปลอดสุราได้อย่างแน่นอน

นอกจากนี้พระประยงค์เล่าให้ฟังว่า ในการดำเนินการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในตำบลบัวงาม ช่วงแรกมีวัดเข้าร่วมโครงการ 3 วัดและขยาย เป็น 6 วัด (จากวัด 12 วัด) ท่านจึงได้ขอบิณฑบาตเจ้าอาวาสวัดทั้ง 12 วัด เข้าร่วมโครงการทั้งหมดเพื่อให้เกิดพลังการขับเคลื่อนและพลังมวลชน เข้ามากระตุ้นและประเมินการทำงาน ซึ่งจะดีกว่าการขับเคลื่อนเฉพาะชุมชนเดียวอย่างบ้านโคก *"อาศัยการรวมพลังของคนจำนวนมาก ขับเคลื่อนโดยวิถี ตัวอย่างโครงการวัดปลอดสุรา ถ้าทำแต่ละวัดตามลำพังของวัดตนเองก็ไม่มีความคืบหน้า ไม่สามารถเห็นเป็นรูปธรรม ว่าวัดนั้นดำเนินการไปถึงไหน แต่ถ้าทำเป็นกลุ่ม มันสามารถมองเห็นได้ ทำได้ มันมีการประเมิน มันมีการดำเนินการ มันไปด้วยกัน มันมีการรายงาน ถ้าเราทำคนเดียวมันประเมินไม่ได้ มันต้องขับเคลื่อนคนด้วย"* จึงทำให้ต่อมากลุ่มประชาคมสุขภาพตำบลบัวงามผลักเป็นนโยบายของกลุ่ม และเป็น ผู้ติดตาม กระตุ้น ประสานงาน ให้เกิดการขับเคลื่อนต่อ ซึ่งพ่อบัณฑิตประธานประชาคมรักษ์สุขภาพบัวงามเล่าให้ฟังว่า วัดในตำบลบัวงามสามารถเป็นเขตปลอดสุราถาวร 100% และทางกลุ่มประชาคมได้วางแผนขยายเขตปลอดสุราสู่ครัวเรือน บ้านโคกแห่งนี้มีครัวเรือนสมัครเข้าร่วมโครงการ 40 ครัวเรือน จาก 417 ครัวเรือน

การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราของชาวบ้านโคก เป็นขบวนการที่เน้นการพัฒนาแบบให้ท้องถิ่นหรือชุมชนเป็นตัวตั้ง ที่ไม่ได้ยึดติดในการนำเอาอดีตหวนกลับคืนมาเหมือนเช่นแนวคิดของ ฉัตรทิพย์ นาคสุภา เสียทีเดียว แต่เป็นขบวนการวัฒนธรรมชุมชนที่ยืนอยู่บนพื้นฐานของความเป็นจริงกับสภาพปัญหาในปัจจุบันของชุมชน เป็นการเคลื่อนไหวที่มีรูปแบบเป็นวิถีประชาคมแบบชาวบ้านที่มีบางประเด็นแตกต่างจากแนวคิดของนักวิชาการด้านการเคลื่อนไหวสังคมแนวใหม่ทั้ง ไชยรัตน์ เจริญสินโอฬาร (2545) และชาร์ล ทิวลี่ (2004) ดังที่นำเสนอในข้างต้น และหากนำแนวคิดของ แบรตตัน ที่ปรับปรุงโดยโกมาตร จึงเสถียรทรัพย์ (2544) มาวิเคราะห์สามารถจำแนกองค์ประกอบของประชาคม หรือ กระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนบ้านโคกที่ขับเคลื่อนด้วยวิถีประชาคมแบบชาวบ้านได้ดังนี้

ประการแรก การเคลื่อนไหวของชาวบ้านไม่ได้ปฏิเสธอำนาจรัฐหรือการพัฒนาของภาครัฐ กล่าวคือ แม้ว่าทั้งแกนนำและชาวบ้านต่างรับรู้ว่าผู้ผลักดันในแก้ไขปัญหาเรื่องสุราและเป็นเจ้าของโครงการ คือ โรงพยาบาลน้ำพอง ชาวบ้านต่างยอมรับโครงการและเกิดการเคลื่อนไหวในชุมชน ด้วยเหตุผลสำคัญ 2 ประการคือ ความเคารพศรัทธาและยำเกรงต่อบารมีของพระประยงค์ผู้นำการเคลื่อนไหว และ จิตสำนึกในการมองเห็นปัญหาร่วมกันว่า สุราคือปัญหาที่ชุมชนไม่สามารถควบคุมต้องช่วยกันแก้ปัญหา และ เป้าหมายในการเคลื่อนไหวของผู้นำกับชาวบ้านเพื่อเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต และ วิถีประเพณีของชุมชนให้ดีขึ้น **ประการที่สอง** ชาวบ้านที่เข้าร่วมขับเคลื่อนการแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน มีความหลากหลายทั้งชนชั้น และหลายองค์กร ทั้ง ภาครัฐ และ ชาวบ้าน แต่คนเหล่านี้ตั้งอยู่บนพื้นฐานของจิตสำนึกในการแก้ไขปัญหาสุราของชุมชนร่วมกัน และมีการจัดโครงสร้างของกลุ่มอย่างหลวมๆ มีผู้นำการเคลื่อนไหวชัดเจน ที่ผสมผสานกันระหว่างผู้นำที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ ซึ่งส่วนใหญ่เป็นกลุ่มเดียวกันกับที่เคลื่อนไหวเรื่อง ป่าชุมชน (ซึ่งจะกล่าวถึงในบทถัดไป) **ประการที่สาม** มีการสร้างเครือข่ายสื่อสาธารณะ ระหว่างชุมชนโดยการแสวงหาแนวร่วมทั้งในชุมชนและจากชุมชนใกล้เคียงจนสามารถครอบคลุมทั้งตำบล ซึ่งเป็นการเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยในการเคลื่อนไหว มีการกระจายขบวนการเคลื่อนไหวออกไปครอบคลุมส่วนต่างๆ ของสังคมให้กว้างขึ้น ทำให้เกิดการสื่อสารและการประเมินติดตามด้วยการประชุม ทำให้สามารถขับเคลื่อนพลังชุมชนไปได้ จนสามารถผลักเป็นนโยบายของกลุ่มประชาคมรักษ์สุขภาพของตำบล

นอกจากนี้ประเด็นที่ผู้วิจัยมีทัศนะว่าควรจะจะมีการวิเคราะห์เพิ่มเติมเพื่อให้สามารถมองเห็นภาพของกระบวนการเคลื่อนไหวของชุมชนที่ชัดเจนและสามารถนำไปประยุกต์ใช้ในกรณีชุมชนอื่นๆ **ประการที่สี่** คือ รูปแบบ หรือ วิธีการเคลื่อนไหว ซึ่งกระบวนการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนแห่งนี้อาศัยเวทีการทำประชาคมหมู่บ้าน จากการที่ผู้วิจัยได้เข้าไปสังเกตปรากฏการณ์ในชุมชนพบว่าแม้ชาวบ้านจะเรียกว่าเป็นการทำประชาคมแต่เป็นประชาคมที่มีลักษณะเรียกประชุมชนบ้าน มีการนำอภิปรายโดยผู้นำ และจึงการนำปัญหามาถกเถียงและหาทางออกร่วมกัน ดังที่ชาวบ้านบางกลุ่มเรียกว่า “โส หรือ โสเหร่” จนสามารถสร้างกฎกติกาของชุมชนได้ และมีการประชาสัมพันธ์ให้ชาวบ้านได้รับทราบโดยทั่วถึงทุกรูปแบบ เช่น ป้ายประกาศ หอกระจายข่าว และปากต่อปาก ซึ่งการโสเหร่เป็นลักษณะเฉพาะของชาวอีสานที่มีผลการศึกษาวิจัยหลายชิ้นว่าเป็นวิธีที่สามารถใช้ในการแก้ไขปัญหาของชุมชนได้

การขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนบ้านโคกแห่งนี้ ดูเหมือนว่าชาวบ้านโคกจะเห็นด้วยและ ได้ผลลัพธ์เป็นที่น่าพอใจของทั้งทางฝ่ายสงฆ์ ผู้นำชุมชน รวมถึงเครือข่ายสังฆประชาพัฒนาชุมชนอำเภอน้ำพองที่มีโรงพยาบาลเป็นผู้ประสานงาน อย่างไรก็ตามเสียงเล่าของพ่อประสม หัวหน้าคุ้มศรีสุข ผู้จัดบวชนาคลูกชายคนเล็กในงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านปีนี้ที่เล่าความรู้สึกหลังการจัดงานบุญบั้งไฟผ่านไป 2 สัปดาห์ *“ปีนี้ขบวนแห่หยุดอยู่หน้าวัด ขบวนนาคเข้าวัด ขบวนบั้งไฟเข้าหมู่บ้าน”* ทำให้ผู้วิจัยเริ่มสัมผัสถึงนัยยะการต่อรองของกลุ่มทุนและ

อำนาจต่างๆ ในชุมชนภายใต้เงื่อนไข วัดปลอดเหล้า ชุมชนลดสุรา ที่ชุมชนกำลังสื่อให้ทราบผ่านงานบุญประเพณีบั้งไฟ

การปรับเปลี่ยนวิถีการปฏิบัติการบริโภคสุราที่อยู่ท่ามกลาง การต่อรอง ต่อสู้ของทุนต่าง ๆ ในชุมชน: มองผ่านประเพณีบุญบั้งไฟ

"โอ้ โอ่ว โอ โอว โอ่ โอ้ โอ ขอเหล้าเด็ดนำเจ้าจักโอ่ง ขอเหล้าโทนำเจ้าจักถ้วย หวานจ๊วยๆ ต้อยฝากหลานชาย ตักมายาย หลานชายให้มันขู่ ขั้นบ่ขู่ตูข่อยก็บ่หนี ตายเป็นผีก่ะสิมาหลอก ออกจากบ้านก็สิหว่านดินนำ....." เสียงเซิ้งขอเหล้าในงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านโคกยังมีให้ผู้วิจัยได้สัมผัสเหมือนเช่นทุกปี

เช้าของวันที่ 29 พฤษภาคม 2550 พ่อประสมเล่าว่า พระครู และผู้ใหญ่บ้านได้เรียกประชุมชาวบ้าน และผู้เฒ่าผู้แก่ของเพื่อประชุมปรึกษาหารือจะจัดบุญบั้งไฟในหมู่บ้านปีนี้หรือไม่ เนื่องจากปีนี้มีงานบุญบั้งไฟเงินล้านของอบต. แล้ว วันนั้นพระครู ผู้อำนวยการโรงเรียน มัคทายกวัด และชาวบ้าน ต่างมีมติเห็นว่าสมควรให้มีการจัดงานบุญบั้งไฟในหมู่บ้านทุกปี เนื่องจากชาวบ้านเชื่อว่าเป็นประเพณีของหมู่บ้านที่จะทำการบูชาพญาแถน ให้ฝนตกตามฤดูกาล ถ้าไม่ทำอาจเกิดความเสียหายแก่ชุมชนได้ ในที่ประชุมวันนั้น พระประยงค์ ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้เฒ่าผู้แก่ และมัคทายกวัด จึงได้ร่วมกำหนดรูปแบบของงาน กำหนดวันจัดงาน มีการตกลงจัดขบวนบั้งไฟ มีบั้งไฟของแต่ละคุ้ม แต่ปีนี้ไม่มีการแข่งขัน มีการกำหนดสถานที่จุดบั้งไฟย้ายไปอยู่ที่ด้านทุ่งหน้าโรงเรียนและได้ตกลงเก็บเงินชาวบ้านคนละ 200 บาท เพื่อจัดงานและซื้อบั้งไฟ งานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านโคกปีนี้จึงจัดขึ้นหลังจากงานบุญบั้งไฟเงินล้านของอบต. ได้ ประมาณ 2 สัปดาห์ (หมู่บ้านอื่นๆ ก็เช่นเดียวกันส่วนใหญ่มีการจัดงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านหลังการจัดงานบุญบั้งไฟ อบต.)

แม้จะดูเสมือนเป็นการจัดตามประเพณีที่เคยปฏิบัติสืบทอดกันมาในชุมชน แต่แท้ที่จริงแล้วแกนนำชุมชน ทั้งพระสงค์ และ ชาวบ้านส่วนหนึ่งต่างไม่พอใจกับการจัดงานของ อบต. ดังที่อ้ายรีเล่าความรู้สึกของตนเองและชาวบ้านให้ฟังว่า *"เพราะคนส่วนใหญ่ในหมู่บ้านไม่มีส่วนร่วม ไม่มีบทบาท คิดว่าเจ้าของไม่ใช่ผู้จัด ไม่ได้ร่วมเป็นเจ้าภาพ เป็นงานของอบต. ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเกิดเอกภาพ คนมองว่างานบุญบั้งไฟอบต. มีเฉพาะอบต.เท่านั้นที่ทำ เท่านั้นที่เป็นเจ้าภาพ กรรมการอบต.ก็พูดกันเอง แต่ไม่ได้ให้เข้าช่วย คนส่วนใหญ่ไม่มีบทบาท แม้แต่คนไปเบิ่ง(ดู)ยังไม่อยากไป ช่วงกลางวันก็มีแต่เฉพาะพวกที่ไปแห่ แต่ที่จัดในหมู่บ้านคือบุญของเจ้าของ ชาวบ้านก็ช่วยกันก็หาให้มี ม่วนหลาย ภูมิใจในความเป็นเจ้าของ งานอบต.ก็ไม่เท่าเป็นเฉพาะกรรมการอบต.เท่านั้น"* งานบุญบั้งไฟซึ่งเป็นบุญประเพณีที่สะท้อนการรวมทุนในชุมชน โดยใช้วิถีของการโฮมกัน ทำให้ชาวบ้านรู้สึกมีส่วนร่วม และเป็นเจ้าของงาน แต่ บุญบั้งไฟอบต.ปีนี้วิถีการโฮมกันของชาวบ้านถูกตัดออกไปเป็นเพียงการแสดงอำนาจทุนทางเศรษฐกิจของกลุ่มอบต.แทน จึงทำให้ชาวบ้านส่วนหนึ่งรู้สึกไม่พอใจ

นอกจากนี้เบื้องหลังของการจัดงานบุญบั้งไฟอบต. เกิดปมขัดแย้งขึ้นระหว่างกลุ่มต่างๆ ในชุมชน โดยเฉพาะ ฝ่ายสงฆ์ และผู้นำชุมชน ที่เป็นแกนนำการแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน และเป็นผู้ที่พยายามดำรงกฎกติกาของชุมชน ถูกฝ่ายอบต. ที่ครั้งแรกดูเสมือนว่าจะเห็นด้วยและสนับสนุนโครงการวัดปลอดสุรา เช่น การให้เงินสนับสนุนการทำป้ายประชาสัมพันธ์กติกาของชุมชน ได้พยายามส่งเสริมให้มีอบายมุขในชุมชน และพยายามนำเสนอเรื่องอบายมุขให้เป็นสิ่งที่ถูกต้องในสายตาของชาวบ้าน พระประยงค์ เล่าถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาด้วยสีหน้าไม่สบายใจว่า งานบุญบั้งไฟอบต.เงินล้านครั้งแรกของตำบลจะจัดเปิดโอเพ่น คือ เปิดรับสมัครบั้งไฟจากทุกสารทิศและให้มีการพนันแข่งขันกันอย่างเสรี พระประยงค์ไม่เห็นด้วยกับการแข่งขันการพนันกันจึงขอในที่ประชุมอบต.ไม่ให้มีการเปิดแข่งขัน แต่ประธาน (หมายถึงนายก อบต.) ไม่อยากให้ที่ประชุมรับหลักการเพราะถือว่าผ่านมติที่ประชุมไปแล้ว มีการลอบบี้สมาชิกให้มีการจัดงานแบบเปิดโอเพ่น และมองว่าโครงการวัดปลอดสุราเป็นการสวนกระแส และมองว่าพระประยงค์บังคับให้ชาวบ้านทำโครงการวัดปลอดสุรา

ผู้ใหญ่สมุยเล่าให้ฟังอย่างกระจ่างว่าพระประยงค์ไม่เห็นด้วยกับการจัดเปิดแข่งขันการพนัน ท่านได้ห้ามไม่ให้ทำ และถ้าอบต.ยืนยันจะจัดงานอย่างที่มีมติออกมาจากสภาอบต. พระประยงค์จะถอดรายชื่อของพระจากการเป็นกรรมการจัดงานในครั้งนี้ "บุญบั้งไฟเงินล้านตอนแรกเราประชุมกันอบต.กัน*และมีมติออกมาจะเปิดแข่งขันบั้งไฟเขาลงเล่นการพนัน วันงานบั้งไฟเงินล้านด้วย แต่หลวงพ่อห้ามไม่ให้เฮ็ด (ไม่ให้ทำ) แม้จะเปิดประชุมตกลงกันมาแล้วก็ตาม แต่หลวงพ่อเราไม่เอา หลวงพ่อเราห้ามเราว่าถ้าจะเปิดแข่งขันการพนันกันด้วยก็ไม่ต้องเอาพระไปเป็นกรรมการพระจะไม่เป็นกรรมการ เราบอกเอาพระออกเลยถ้ามีเพราะบั้งไฟสายพระก็มีพระเณรก็จะเล่นการพนันตาม บั้งไฟเปิดแข่งขันทั่วไปในวันนั้นก็เลยไม่เกิด"* นอกจากนี้ชาวบ้านมองว่าการจัดงานบุญบั้งไฟครั้งนี้เป็นความต้องการในการสร้างอัตลักษณ์ให้กับอบต. ดังที่ อ้ายรี แกนนำวัยรุ่น สะท้อนความคิดเห็นว่า บุญบั้งไฟอบต. เป็นการสร้างสัญลักษณ์ให้กับอบต. ชาวบ้านไม่มีส่วนร่วม ไม่มีบทบาท

อบต. ซึ่งมีทุนทางเศรษฐกิจที่สูงได้ใช้จ่ายงบประมาณของอบต.ในงานบุญบั้งไฟเงินล้านครั้งนี้เป็นจำนวนมาก ดังที่ อบต.ชง เล่าให้ฟังว่าในครั้งแรกได้กำหนดงบประมาณไว้ที่ 250,000 บาท แต่ค่าใช้จ่ายเกินงบที่ตั้งไว้ หมดเงินประมาณ 300,000 กว่าบาท ในปี 2551 อบต.จึงวางแผนจะจัดงานบุญบั้งไฟเงินล้านอีกโดยตั้งงบประมาณไว้ที่ 450,000 บาท และอบต. แสดงออกถึงทุนและอำนาจทางเศรษฐกิจต่อชาวบ้านโดยการจัดงบประมาณสนับสนุนการทำบั้งไฟแต่ละหมู่บ้านหมู่ละ 3,000 บาท อย่างไรก็ตามทุนทางเศรษฐกิจที่มีสูงกว่าองค์กรใดๆ ในชุมชน ดังเช่น อบต. ต้องยอมหลีกทางให้กับผู้นำการเคลื่อนไหวอย่างพระประยงค์ และวิถีการโฮมกันเองของชาวบ้าน เพียงครัวเรือนละ 200 บาท จึงทำให้สมาชิกอบต. ที่เป็นคนในพื้นที่และเกาะติดกับสถานการณ์ของพื้นที่ตระหนักถึงความรู้สึกของชาวบ้าน ได้ยอมรับในหลักการของพระประยงค์ไม่ให้มีการพนันบั้งไฟเกิดขึ้น

อย่างไรก็ตามงานบุญบั้งไฟ อบต. ในระดับตำบลปีนี้จะไม่สามารถเปิดโอเพ่นแข่งขันพนันกันได้อย่างเสรี อบต. ได้ปรับเปลี่ยนกลยุทธ์จัดแข่งขันประจำปีระดับหมู่บ้านที่บ้านคำบอน (บ้านของนายก อบต.) ผู้ใหญ่สมุยเล่าว่าที่อบต.ไม่กล้าแสดงตัวแข่งขันอย่างชัดเจน เพราะกลัวแรงต้าน และเกรงบารมีของหลวงพ่อ ท่านเป็นบุคคลที่กว้างขวางสามารถเข้าได้ถึงระดับจังหวัด มีรองเจ้าคณะจังหวัดคอยสนับสนุน คนที่ขัด (หมายถึงอบต.) จึงไม่กล้า เมื่อพระครูบอกให้เอาการแข่งขันพนันออกไปก็ต้องเอาออก และ น้องปม วัยรุ่น ได้วิพากษ์งานบุญบั้งไฟ อบต. ว่าแทบไม่เหลือประเพณีอะไรให้เห็น และ เป็นการพนันอย่างหนึ่งแล้ว ซึ่งนิธี เอียวศรีวงศ์ (2536 : 29 -32) ได้กล่าวไว้ในงานวิจัยเรื่องท่องเที่ยวบุญบั้งไฟในอีสานว่าการพนันกลายเป็นส่วนสำคัญในงานบุญบั้งไฟของหลายท้องที่ไปแล้ว เนื่องด้วยความสัมพันธ์กับวิถีชีวิตชาวนาน้อยลงในสมัยหลังทำให้หมายเดิมของงานบุญบั้งไฟเปลี่ยนไป อีกทั้งความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมในจังหวัดยโสธรมีการเล่นการพนันบั้งไฟทั้ง 12 เดือน ไม่เกี่ยวกับประเพณีบุญบั้งไฟแบบเก่าอีกเลย ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วงานบุญบั้งไฟในชุมชนแห่งนี้ก็เช่นเดียวกัน หากไม่มีคนในชุมชนลุกขึ้นมาต่อต้านการเปิดแข่งขันพนันบั้งไฟของ อบต. ความหมายของบุญบั้งไฟก็คงถูกเปลี่ยนไปเป็นเสมือนการพนันชนิดหนึ่งนั่นเอง และนั่นก็เป็นการแสดงออกของทุนและอำนาจต่างๆ ที่มีอยู่ในชุมชนที่ต่อต้านการขับเคลื่อนปัญหาสุรา

2 สัปดาห์ต่อมาหลังการจัดงานบุญบั้งไฟเงินล้านอบต. งานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านได้เริ่มขึ้น เช้าของ “มื้อโฮม” ผู้วิจัยได้เข้าร่วมกิจกรรมด้วย เมื่อเข้ามาถึงบริเวณด้านหน้าวัด เงียบสนิทไม่เห็นมีผู้คนพลุกพล่านดูเสมือนว่าไม่มีกิจกรรมอะไรเกิดขึ้นในวัดเลย ผู้วิจัยจึงเดินเข้าไปด้านในอุโบสถ สังเกตเห็นชาวบ้านกำลังโกนผมบวชนาค ปีนี้มีนาคทั้งหมด 11 รูป ในบริเวณอุโบสถและในวัดไม่มีสุรา ไม่มีคนเมา มีแต่ผู้เฒ่าผู้แก่ พ่อแม่ และญาติของนาค รวมทั้งหมดน่าจะประมาณเกือบ 100 คน ตรงกลางอุโบสถมีบาตรที่บรรจุพระเครื่องซึ่งผู้ใหญ่นนผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 เล่าให้ฟังว่าเป็นธรรมเนียมของชาวบ้านที่จะมีการบวชพระเครื่องพร้อมกับบวชนาคด้วยเพื่อเสริมพระเครื่องให้มีความขลัง (ลักษณะคล้ายกับการปลุกเสกพระ) เจ้าอาวาสวัดนวการาม พระครูนั่งอยู่บนอาสน์สงฆ์ กับ พระอีกจำนวน 2 รูป ผู้วิจัยจึงได้เข้าไปกราบนมัสการหลวงพ่อและสนทนาเกี่ยวกับพิธีบวชนาคในวันบุญบั้งไฟท่านเล่าให้ฟังว่าเป็นธรรมเนียมของหมู่บ้านเมื่อถึงช่วงงานบุญบั้งไฟจะมีการบวชนาคร่วมทุกปีไม่เคยขาด และผู้วิจัยได้มีโอกาสรับประทานอาหารร่วมกับชาวบ้านมองไปทั่วบริเวณวัดไม่มีสุรา เครื่องดื่มในวันนี้คือน้ำอัดลม และน้ำเปล่า

เสร็จจากพิธีในวัดผู้วิจัยได้นั่งรถวนรอบซอยหน้าวัด และเข้าตามซอยอื่นๆ 3 - 4 ซอย สังเกตเห็นกลุ่มวัยรุ่นอายุประมาณ 17 – 25 ปี ตั้งวงนั่งดื่มสุรากันบริเวณใต้ถุนบ้าน หรือแคร่หน้าบ้าน เป็นระยะๆ มีจำนวนประมาณ 10 กลุ่ม กลุ่มละประมาณ 7 – 10 คน และปีนี้สถานที่จุดบั้งไฟเป็นทุ่งนาบริเวณด้านหน้าของโรงเรียน ในงานมีการเตรียมจัด มหรสพ คือ ดนตรี และมวย ที่บริเวณหน้าโรงเรียน ถนนด้านหน้าโรงเรียนและบริเวณใกล้โรงเรียนมีร้านขายอาหารและเครื่องดื่มอยู่ตามข้างทาง เกือบทุกร้านมีเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ตั้งวางโชว์ให้เห็น

อย่างชัดเจนทั้งเบียร์ และเหล้าขาว แม้แต่ร้านก๋วยเตี๋ยวยังมีเบียร์และเหล้าขาวตั้งวางขาย เมื่อถึงช่วงเวลาประมาณบ่าย 3 โมงเย็น จึงเริ่มมีขบวนแห่ ขบวนแห่นาคนำขบวน ตามด้วยขบวนแห่บั้งไฟของแต่ละคุ้ม มีกลุ่มฟ้อนรำที่ไม่มีรูปขบวนของชาวบ้าน ปีนี้ยังมีการเซิ้งขอเหล้าอยู่ ขบวนแห่รอบหมู่บ้านและเข้ามาสู่วัด ในขบวนแห่ปีนี้มีเหตุการณ์ทะเลาะวิวาทแต่ยังไม่ทันลงมือทำร้ายกันผู้นำชุมชนสามารถระงับเหตุได้ บริเวณสี่แยกกลางบ้านเพียง 1 ครั้ง แต่ไม่มีกินเหล้าในวัด เมื่อขบวนแห่มาถึงประตูหน้าวัด ขบวนนาคที่ประกอบด้วย พ่อแม่ ญาติพี่น้องของนาค ผู้เฒ่าผู้แก่ และชาวบ้านบางส่วนที่ไม่ดื่มสุรา นำขบวนพานาคเข้าไปในอุโบสถ แต่ขบวนบั้งไฟและ คนที่ดื่มสุราจนเมาแห่เข้าในหมู่บ้าน นำบั้งไฟไปไว้ที่บ้านทำบั้งไฟหรือบ้านหัวหน้าคุ้มเพื่อรอการจุดในวันรุ่งขึ้น

ส่วนงานบุญบั้งไฟ อบต. ปีนี้ อบต. ช้างผู้ได้รับมอบหมายให้เป็นผู้จัดขบวนแห่ของหมู่บ้าน เล่าให้ฟังว่าว่าหมดเหล้า 3 - 4 ขวด ตั้งแต่วันเตรียมขบวนให้ชาวบ้านที่จำนวน 6 – 7 คนที่มาช่วยงาน งานนี้ผู้ใหญ่บ้านไม่ได้เข้ามาร่วม มีแต่ครูวารมที่มาช่วยให้คำแนะนำในการจัดขบวน และ เมื่อถึง “มื้อโฮม” ที่มีการจัดแห่บั้งไฟของ อบต. น้องปม แกนนำของวัยรุ่นประจำหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า ขบวนแห่เริ่มเดินจากหมู่บ้านเพี้ยฟานไปยังสถานที่จัดงาน คือ บริเวณที่สาธารณะของชุมชน (ห่างประมาณเกือบ 2 กิโลเมตร) วันนั้นขบวนแห่ทั้ง 4 โซน(17 หมู่บ้าน) จะประกอบด้วย 4 ขบวน คือ ขบวนเทิดพระเกียรติ ขบวนฟ้อนรำ ขบวนผาแดงนางไอ่ และปิดท้ายขบวนด้วย ขบวนบั้งไฟ ซึ่งแต่ละขบวนตกแต่งแข่งขันกันอย่างสวยงาม ริ้วขบวนยาวทำให้ใช้เวลาเดินนาน บุญบั้งไฟของอบต.ครั้งนี้ไม่ได้ห้ามการดื่มสุรา ชาวบ้านทั้งวัยรุ่น และวัยทำงาน มีการดื่มสุรากันทั้งในขบวนแห่ และ ในสถานที่จัดงาน อ้ายรี ผู้ที่นำกลุ่มวัยรุ่นเข้าไปเที่ยวงานในปีนี้ เล่าให้ฟังว่า ได้พาเด็กวันรุ่นไปร่วมงาน 1 คันรถ ประมาณ 10 กว่าคน ก่อนพาออกไปได้แจ้งเตือนให้วัยรุ่นอย่ามีเรื่องกับใคร แต่ช่วงขากลับมีวัยรุ่นหมู่บ้านอื่นเข้ามาทะเลาะวิวาทตีวัยรุ่นบ้านโคก จึงได้พาเด็กไปแจ้งความไปบ้านประธานสภา บ้านรองนายก

บุญบั้งไฟเงินล้านปีแรกของอบต.ปีนี้ อบต. มีความภาคภูมิใจกับการจัดงานในครั้งนี้มาก อบต.ชง เล่าให้ฟังว่า โดยภาพรวมถือว่าดี พี่น้องเข้าร่วมหลาย เป็นผลงานของ อบต. ส่วนการดื่มสุราไม่ได้ห้ามเหมือนที่จัดในหมู่บ้าน ห้ามไม่ให้กินในวัด เปิดให้มีการดื่มสุราอย่างเสรี มันเป็นของอบต. ท่านนายกอบต. ได้พยายามทำเป็นตัวอย่าง จึงเพียงแค่จิบทีละเล็กละน้อย แต่มุมมองของชาวบ้านอย่าง อ้ายรี มองว่า บุญบั้งไฟเงินล้านของอบต. ไม่ประสบผลสำเร็จ เพราะชาวบ้านไม่มีบทบาท วัยรุ่นทุกบ้านไม่มีบทบาท พ่อบ้านแม่บ้านไม่มีบทบาท และยิ่งผู้เฒ่ายิ่งไม่มีส่วนร่วม ไม่ได้ทำให้ชาวบ้านเกิดเอกภาพ และคนเข้าร่วมน้อยแม้แต่การไปดูบั้งไฟก็ไม่มีคน ไปมีแต่กลุ่มคนที่ต้องไปร่วมขบวนแห่เท่านั้น มีเฉพาะอบต.เท่านั้นที่เป็นเจ้าภาพ มีการดื่มสุรามากและยังคงมีการทะเลาะกันของกลุ่มวัยรุ่นอยู่ ส่วนผู้ใหญ่สมุย เล่าเช่นกันว่า งานบุญบั้งไฟของ อบต. ปีนี้ เป็นบทบาทของอบต. ในวันโฮม ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน กรรมการหมู่บ้าน เข้ามาร่วมงานและทำหน้าที่อปพร.ที่บริเวณจุดบั้งไฟเพื่อควบคุมดูแลความสงบของชาวบ้านในหมู่บ้านของตนเองที่มาร่วมงาน เนื่องจากได้รับการแต่งตั้งให้เป็นผู้ดูแล

ความสงบเรียบร้อยของงาน (อบต.เคยจัดงบประมาณให้มีการอบรมอปพร. ให้กับผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วย) ส่วนผู้สูงอายุที่ส่วนใหญ่ไม่ได้เข้าร่วมงาน แม่เลียบ หญิงชราเล่าให้ฟังว่า ไม่เข้าร่วมเพราะมันจัดอยู่ไกล ไปมาลำบาก และพ่อประสม เล่าว่างานนี้ผู้สูงอายุไม่ได้เข้าร่วมเพราะเป็นงานของกลุ่มคนหนุ่ม *"...งานนี้เฒ่าผู้แก่ไม่ได้เข้าร่วม มีแต่ลูกชาย และเด็กน้อยที่เข้า"*

ส่วนงานบุญบั้งไฟของหมู่บ้านโคกปีนี้ ก็เช่นเดียวกัน ผู้นำการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน อย่าง พระประยงค์ ผู้นำชุมชน อาสาสมัครวัดปลอดสุรา และผู้สูงอายุ ต่างก็มีความคิดเห็นว่าสามารถขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาสุราได้ประสบผลสำเร็จในระดับหนึ่ง โดยเฉพาะผลจากการประเมินงานบุญบั้งไฟที่ถือว่าเป็นงานบุญที่คนดื่มสุรากันมาก ดังที่พ่อสมุยได้เล่าถึงบรรยากาศภายในวัดวันนั้นว่า *"มีงานก็มีการแห่ มีหมอลำ มีมวย ชาวบ้านก็มานอกวัด เมาในหมู่บ้าน ส่วนในวัดเงียบสนิท สามารถตั้งสมาธิได้เลย"* และแม่แก้วเล่าว่า ก่อนมีโครงการวัดปลอดสุราถ้ามีงานบุญประเพณีก็จะมีการกินเหล้า และมีปัญหาตามมาคือ ตีกัน ไล่ฆ่ากัน แต่หลังจากมีวัดปลอดสุราเข้ามา เด็กน้อยตีกันลดลง การกินสุราก็ลดลง ไม่กล้ากินกันหามรุ่งหามค่ำเหมือนเก่า

ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วไม่ผิดและไม่แปลกที่ทั้งทาง อบต. และ ฝ่ายเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราต่างประเมินสถานการณ์เช่นนั้นเพราะแต่ละฝ่ายยืนมองคนละจุด และคนละพื้นที่ แต่เสียงสะท้อนหรือมุมมองของผู้ที่อยู่ระหว่างปฏิบัติการคือคำตอบ เช่นกันการต่อสู้เคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรายังไม่ได้จบลง แต่เป็นเพียงแค่กำลังเริ่มต้นขึ้นต่างหาก

กระแสเสียงจากชาวบ้านในตอนนี้มีทั้งเห็นด้วยและไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหว อย่างที่พ่อสมุย กล่าวว่า *"อย่างตอนนี้มันก็เหมือนกำลังต้านยื้อกันอยู่ทั้ง 2 ฝั่ง (หมายถึงฝ่ายสนับสนุนและฝ่ายคัดค้านโครงการ)"* แต่ก็ไม่มีกลุ่มไหนแสดงตัวคัดค้านอย่างเปิดเผย เช่น กลุ่มวัยรุ่นที่ชาวบ้าน มองว่าต้องได้รับผลกระทบจากการแก้ไขปัญหาสุราโดยตรง ดังที่แม่เลียบ สะท้อนความคิดเห็นให้ฟังว่าวัยรุ่นเคยเอาเหล้าเข้าไปกินในวัด ทำไม่ได้แล้วตอนนี้แต่ไม่กล้าคัดค้านอ้ายรี ตัวแทนของกลุ่มวัยรุ่น สะท้อนความรู้สึกของตนเองว่า พวกวัยรุ่นส่วนใหญ่สนับสนุนไม่คัดค้าน แต่มองว่าเป็นไปได้ยากในการแก้ไขปัญหา เพราะถ้าผู้คัดค้านจะทำสามารถทำได้ง่ายแค่เทเหล้าใส่ขวดน้ำโพราลิส วัยรุ่นก็สามารถเมาในวัดได้ และชาวบ้านส่วนหนึ่งที่ต่อต้านเพราะเกรงปัญหาและผลกระทบที่จะเกิดกับตนเอง ดังที่พ่อสมุย เล่าให้ฟังว่า ชาวบ้านคัดค้านเพราะกลัวการจัดผ้าป่าจะไม่ได้เงิน จะไม่สามารถปฏิบัติตามวิถีประเพณีเดิมที่มีการเทเหล้าให้กินกันระหว่างแห่เข้าวัด ทำให้เจ้าภาพผ้าป่าอาจไม่พอใจและอาจไม่อยากมาร่วมงานอีก และเกรงว่าตนเองจะถูกติฉินนินทาและอับอายแขกที่มาร่วมงาน อย่างไรก็ตามชาวบ้านฝ่ายที่คัดค้านหรือไม่ได้เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวไม่มีใครกล้าออกมาแสดงตนคัดค้านอย่างชัดเจนด้วยเกรงบารมีของพระประยงค์ เหมือนอย่างที่พ่อสมุย พูดว่า *"...แต่สุดท้ายก็เอาตามท่าน ท่านพูดแล้วก็คงไม่มีใครกล้าขัด จะพูดก็แต่ด้านนอก ในที่ประชุมไม่กล้าขัด กลัวคนไม่เห็นด้วย ..."* และแม่แก้ว เจ้าของร้านค้าในหมู่บ้าน ได้ย้ำอีกว่า *"ก็ปฏิบัติตามกฎกติกาที่มีไว้ แต่ในตอน*

แรกมีผู้เสนอมามีคัดค้านบ้าง แต่สุดท้ายก็เอาคือเก่า (หมายถึงยอมรับและปฏิบัติตามพระประยงค์)"

เหตุผลที่ชาวบ้านยังไม่แสดงตัวคัดค้านการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรา ในทัศนะของผู้วิจัยมี 3 ประด็น **ประเด็นแรก** ชาวบ้านกลุ่มที่คัดค้านไม่ได้คัดค้านเพราะไม่เห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราของชุมชน ชาวบ้านกลุ่มนี้ยังมองเห็นด้วยซ้ำไปว่าเป็นสิ่งที่ดีที่แก้ไขปัญหาการวิวาทในชุมชนและทำให้วัดกลับกลายเป็นสัญลักษณ์ทางศาสนาที่เข้มข้นขึ้น ดังที่ อ้ายรี พูดว่า*"คนก็ไม่เข้าไปกินกันในวัด แต่ก่อนคนเข้าไปกินกันในนั้นก็สบาย พวกโบสถ์ พวกศาลา ก็ผู้คนเมากันมากมาย แต่ตอนนี้ผมว่าดี มันมีเฉพาะพิธีกรรมล้วนๆ ... การบวชนาคก็ศักดิ์สิทธิ์ขึ้น"* แต่สิ่งที่ชาวบ้านคัดค้านเพราะวิธีการปฏิบัติที่ชาวบ้านมองว่าเป็นไปได้ยากและมีผลกระทบต่อวิถีชีวิตของตนเอง ทำให้ชาวบ้านกลุ่มนี้กำลังรอดูทีท่าและผลลัพธ์ที่กลุ่มผู้นำการเคลื่อนไหวกำลังปฏิบัติการกับกลุ่มต่างๆ ในชุมชนอยู่

ประเด็นที่สอง ชาวบ้านไม่กล้าแสดงตัวคัดค้านเพราะต้นทุนของผู้นำการเคลื่อนไหวที่สั่งสมมานาน (ซึ่งจะกล่าวถึงในส่วนถัดไป) จนเกิดเป็นพลังศรัทธาที่มีต่อพระประยงค์ดังที่พ่อทองแดงกล่าวว่า "*ไทยบ้านศรัทธามาก เพราะสิ่งที่ท่านทำ ท่านไม่เคยโกงไม่เคยกิน มีแต่พัฒนาเอามาจากท่านทั้งนั้น คนเลยเอานำกันไปเลย (คนเห็นด้วยกับสิ่งที่เจ้าอาวาสทำ) อย่างเรียกคนไปประชุมวันนี้ มีแต่ 200 หลังคาจาก 400 หลังคา แต่เมื่อลงมติไปแล้วคนที่เหลือ (คนไม่ได้เข้าประชุม)ก็เอาด้วย"* ดังนั้นเมื่อแสดงตัวออกมาอย่างเปิดเผยจะมีโอกาสถูกต่อต้านจากชุมชน เช่นที่ อบต.กระทำอยู่แม้จะไม่ได้แสดงออกมาอย่างเปิดเผยและเมื่อชาวบ้านส่วนหนึ่งรับทราบเหตุการณ์ ขับเคี่ยวกับพระครูเรื่องงานบุญบั้งไฟ อบต. อบต. ต้องยอมอย่างจำใจเพราะจะกระทบฐานเสียง

และ**ประเด็นสุดท้าย** การห้ามชาวบ้านไม่ให้กินเหล้าและจัดมหรสพของพระประยงค์และผู้นำการเคลื่อนไหวครั้งนี้เป็นเพียงแค่กำหนดเขตปลอดสุราเฉพาะในวัดเท่านั้น ในสายตาของวัยรุ่นจึงมองว่าไม่มีผลกระทบต่อชาวบ้านมากนัก อย่างที่น้องปม วัยรุ่นนักดื่มในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า ถึงแม้ในวัดจะไม่มีกิน ไม่มีดื่มสุราแต่ชาวบ้านก็สนุกสนาน (กินสุรา)ได้ในบ้าน ไม่ทำเพียงแค่ในวัดเท่านั้น

อย่างไรก็ตามการสร้างกฎกติกาใหม่ชุมชน ห้ามดื่มสุรา ห้ามจำหน่ายสุรา และห้ามจัดมหรสพในวัด อันเป็นกฎทางสังคมใหม่ที่สร้างขึ้นมา ได้ปฏิเสธวัฒนธรรมดั้งเดิมเกี่ยวกับการบริโภคสุราของชุมชนบ้านโคกที่ทำสืบทอดกันมา แม้จะไม่ส่งผลต่อนักดื่มในชุมชนมากเท่าไร แต่ในมุมมองของผู้สูงอายุปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราครั้งนี้ได้ส่งผลกระทบทำให้วัฒนธรรมดั้งเดิมของชุมชนมีการเปลี่ยนแปลงไป อย่างที่พ่อทองแดง และ แม่แก้ว เล่าให้ฟังว่า บุญบั้งไฟปีนี้เงียบ ไม่เหมือนเดิม ไม่สนุก คนไม่มากเหมือนเดิม ชาวบ้านกินก็กินบ้านใครบ้านมัน กินเหล้าแล้วก็แล้ว ถึงเวลาแห่ก็แห่ แห่แล้วอยู่บ้านใครบ้านมัน และแม่เลียบ หญิงชรา สะท้อนความรู้สึกของตนเองให้ฟังว่าผู้สูงอายุไม่กล้ากินเหล้าเพราะกลัวจะเข้าวัดไม่ได้ ขบวนแห่บั้งไฟปีนี้ขบวนนาคเข้าวัด ขบวนบั้งไฟหยุดอยู่หน้าวัด

ปีนี้วัดบ้านโคก เป็นวัดปลอดสุราอย่างแท้จริง งานบุญบั้งไฟในหมู่บ้านไม่มีเหตุวิวาทรุนแรง สุราที่มีอยู่ในชุมชนก็ดูเหมือนจะลดลง แต่มีสิ่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบและเปลี่ยนแปลงไปอย่างชัดเจน คือ วิถีประเพณี ที่เป็นวัฒนธรรมของชุมชน ซึ่งคำว่า วัฒนธรรม อาจกล่าวได้ว่ามีความหมายสองระดับ คือ ตามที่เข้าใจกันโดยทั่วไป หมายถึง ศิลปะ ความเชื่อ พิธีกรรม ประเพณี และวิทยาการซึ่งสังคมหนึ่งๆ สร้างสรรค์หรือปรับปรุงขึ้นให้มีเอกลักษณ์เฉพาะตน ความหมายเช่นนี้นับเป็นความหมายระดับบนของวัฒนธรรม แต่อีกความหมายหนึ่ง นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวว่าวัฒนธรรมในความหมายระดับรากฐานคือ ระบบความสัมพันธ์ของสังคมนั้นๆ นั่นเอง เมื่อโครงสร้างความสัมพันธ์ต้องเปลี่ยนไป เนื่องจากความเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นกับระบบเศรษฐกิจ การเมือง หรือสังคม เครื่องมือของระบบ เช่น พิธีกรรม ศาสนา วิทยาการ ศิลปะ ฯลฯ วัฒนธรรมก็ต้องเปลี่ยนตามไปด้วย เพราะต่างมีปฏิสัมพันธ์กันอย่าสลับซับซ้อนอยู่ตลอดเวลา (นิธิ 2536: 10 – 11)

หากพิจารณาในแนวคิดที่นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวไว้ข้างต้น การบ่งบอกว่าปฏิบัติการการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนด้วยการปรับเปลี่ยนวิธีปฏิบัติการบริโภคสุราของชุมชนเป็นผลให้วิถีประเพณีของชุมชนแปรเปลี่ยนไปจึงเป็นการกล่าวที่ นิธิ เอียวศรีวงศ์ กล่าวไว้ว่าเป็นการตื้นเขินเกินไป และ ทำไม่ได้ในความเป็นจริง หากแต่การเปลี่ยนแปลงวิถีประเพณีของชุมชนแห่งนี้ก่อเกิดจากการเปลี่ยนแปลงของระบบความสัมพันธ์ของชุมชนนั่นเอง ซึ่งในทัศนะของผู้วิจัยแล้ว ปฏิบัติการครั้งนี้ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะที่สำคัญคือระบบความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับชุมชนนั่นเอง และแม้ว่าปฏิบัติการดังกล่าวส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมของชาวบ้านแต่หากมองวัฒนธรรม ประเพณี ปฏิบัติดั้งเดิม เรื่อง การบริโภคสุรา การบริโภคสุราก็ไม่ได้เป็นเช่นทุกวันนี้ ประเพณีปฏิบัติการบริโภคสุราเข้มข้นและสร้างปัญหาให้กับชุมชนเพิ่มขึ้น ดังนั้นการที่พระประยงค์และชาวบ้านกลุ่มหนึ่งมีจุดยืนที่จะเลือกปรับเปลี่ยนประเพณีการปฏิบัติเพื่อรักษาและดำรงไว้ซึ่งความเป็นชุมชนน่าจะเป็นสิ่งที่ภาคส่วนและเครือข่ายต่างๆ ให้การสนับสนุนเพราะคนกลุ่มนี้ยังต้องขับเคี่ยวและต่อสู้กับทุนและอำนาจอื่นๆ อีกหลายกลุ่ม (กลุ่มที่ยังไม่แสดงตัว – รอดูทีท่า) มิใช่ปล่อยให้ชุมชนต่อสู้อย่างโดดเดี่ยว

พระสงฆ์เป็นสัญลักษณ์อย่างหนึ่งของทางศาสนา และ เป็นเครื่องมือของระบบความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับชุมชน ที่มีส่วนทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อวิถีปฏิบัติการบริโภคสุราของชุมชนได้อย่างไรจึงเป็นสิ่งที่ผู้วิจัยต้องค้นหาคำตอบ ซึ่งในบทถัดไปจะแสดงให้เห็นสิ่งที่ผู้วิจัยพยายามถอดรหัส ว่าอะไรคือสิ่งที่ทำให้ผู้นำปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน เช่น พระครูประสงค์ สามารถผลักดันให้ชุมชนเกิดการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาสุราได้

ส่วนที่ 5
ทุนในชุมชน กับ ผู้ปฏิบัติการเคลื่อนไหวในชุมชน

แนวคิดในการพัฒนาประเทศไทยปรากฏให้เห็นเด่นชัด ตั้งแต่การเริ่มใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจแห่งชาติ (และสังคม) โดยอาศัยหลักการพื้นฐานคือ การใช้พลังตลาดและทุน ทุนจึงเป็นสิ่งที่มีความสำคัญต่อการพัฒนา เดิมแนวคิดเรื่องทุนส่วนใหญ่จะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่จับต้องได้และอิงอยู่กับคุณค่าทางเศรษฐศาสตร์ ปัจจุบันแนวคิดเรื่องทุนได้ถูกนำมาใช้ในความหมายที่กว้างขึ้น และมีการจำแนกประเภทของทุนอย่างหลากหลายตามทัศนะของนักวิชาการแต่ละท่าน ดังที่ บูดิเยอร์ มองว่าทุนอาจจำแนกได้ 3 ประเภท ได้แก่ ทุนทางกายภาพ หรือ ทุนตามแนวคิดของนักเศรษฐศาสตร์ ทุนทางวัฒนธรรม และทุนทางสังคม ซึ่งทุนทั้งสองประเภทหลังเป็นคุณค่าและจริยธรรมทางสังคมแบบดั้งเดิม ที่ไม่ได้เป็นอุปสรรคสำหรับการพัฒนาแต่เป็นองค์ประกอบที่สำคัญของการพัฒนาเช่นเดียวกับทุนทางกายภาพ Bourdieu 1994 แปลโดย ชนิดา 2548: 112 - 121)

ทุนในแต่ละชุมชน จึงมีหลากหลายรูปแบบ และมีความกว้างขวางมาก ปฏิบัติการต่างๆ ในชุมชนย่อมมีความเกี่ยวข้องอยู่กับทุนรูปแบบต่างๆ ในชุมชน ดังนั้นการศึกษาทุนในชุมชนจึงมิใช่เพียงแค่ค้นหาและจำแนกแยกแยะออกมาว่าเป็นทุนประเภทไหนเท่านั้น แต่ควรที่จะก้าวข้ามไปให้ถึงว่า ทุนแต่ละประเภทมีความหมายต่อผู้ใช้ประโยชน์ หรือ ชุมชนอย่างไร และมีวิธีในการใช้ทุนเหล่านั้นอย่างไร ในการศึกษาปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราของชุมชน ครั้งนี้ก็เช่นเดียวกัน เป็นการศึกษาที่ต้องการก้าวไปให้ถึง ประเภทและความหมายของทุนในชุมชนที่ทำให้เกิดการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุรา รวมถึงวิธีการใช้ทุนแต่ละประเภทของผู้ปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราของชุมชนบ้านโคก ซึ่งจะได้นำเสนอ **ทุนในชุมชนมีหลากหลายรูปแบบ แต่ละรูปแบบมีรหัสการใช้ที่แตกต่างกัน ซึ่งคนที่จะใช้ทุนเหล่านี้ได้จะต้องมีรหัสทางวัฒนธรรมที่สอดคล้องกับท้องถิ่น มิใช่ใครก็ได้ที่จะสามารถเข้ามาใช้ทุนได้** ตามลำดับต่อไปนี้

พลังความเชื่อ และแรงศรัทธาในศาสนา: วัฒนธรรมชุมชน

วัดบ้านโคก ที่ผู้วิจัยยืนกำลังเข้าไปเยือนวันนี้ เมื่อก้าวผ่านประตูวัด ก็สัมผัสได้ถึงความร่มรื่นของต้นไม้ที่ปลูกเรียงรายจำนวนมากบริเวณด้านหน้าอุโบสถ ทั้งไม้สัก ไม้ประดู่ ไม้แดง และ ขี้เหล็ก เมื่อเดินผ่านป่าไม้เข้าไปในจะพบว่าถนนคอนกรีตด้านข้างอุโบสถมีต้นอินทผาลัมปลูกเรียงเป็นแถว มองเห็นอุโบสถหลังกลางเก่ากลางใหม่ขนาดใหญ่ก่อสร้างด้วยปูนตั้งตระหง่านอยู่บริเวณใจกลางของวัด ฝั่งตรงข้ามอุโบสถคือศาลาการเปรียญหลังใหม่ที่ทำด้วยปูน 2 ชั้น ชั้นบนเป็นห้องโล่งที่สามารถบรรจุคนได้ประมาณ 300 คนอย่างสบาย ชั้นล่างใช้เป็นห้องทำงาน และมีกุฏิ 3 หลังอยู่ฝั่งตรงกันข้ามกับศาลาการเปรียญ กุฏิ 2 หลังแรกเป็นกุฏิไม้ชั้นเดียวใต้ถุนสูง ส่วนกุฏิอีกหลังที่มีขนาดใหญ่กว่า เป็นกุฏิ 2 ชั้น ครึ่งอิฐครึ่งไม้เป็นที่พำนักของ

พระประยงค์ เมื่อมองไปรอบๆ บริเวณวัดมีต้นไม้ใหญ่ปลูกให้ความสงบร่มรื่นเป็นระยะ หญ้าถูกตัดสั้น มองดูสะอาดตา เหมือนจะบอกให้รู้ว่าได้การดูแลเอาใจใส่เป็นประจำ มองไปด้านหลังวัดเป็นหนองน้ำที่ใช้ทำประปาหมูบ้านชาวบ้านเรียกหนองน้ำแห่งนี้ว่าหนองถ้ำเต่า หญ้ารอบๆ หนองน้ำถูกตัดเกรียน จนแทบไม่น่าเชื่อว่าวัดแห่งนี้มีพระจำวัดอยู่เพียงแค่ 1 รูป ไม่มีผู้อื่นที่พำนักร่วมด้วย ถ้าไม่ได้รับการยืนยันจากพ่อประสาน ชายชราวัย 60 ปี ผู้นำคุ้มศรีสุข ที่อยู่ติดกับวัด

แม่เลียบ หญิงชรา วัย 68 ปี อดีตภรรยาของผู้ใหญ่บ้านโคก เล่าให้ฟังว่า วัดบ้านโคก เป็นวัดที่สร้างขึ้นหลังจากมีการก่อตั้งหมู่บ้านได้ประมาณ 6 – 7 ปี ในสมัยนั้นเป็นวัดเล็กๆ บริเวณรอบๆ วัด มีแต่ป่าไม้ มีศาลาการเปรียญเพื่อใช้ประกอบพิธีทางศาสนาทำด้วยไม้ยกใต้ถุนสูง 1 หลัง และ กุฏิไม้หลังเล็กที่พักของสงฆ์ 1 หลัง เป็นสิ่งที่ชาวบ้านช่วยกันปลูกสร้าง ในสมัยนั้นวัดแห่งนี้ใช้เป็นสถานศึกษาด้วย พ่อสมุย ผู้ที่เคยเข้าเรียนโรงเรียนวัดแห่งนี้ เล่าให้ฟังว่าใช้ศาลาการเปรียญเป็นห้องเรียน มีครู 1 คน แต่วัดแห่งนี้เป็นวัดที่พระแต่ละรูปจำวัดไม่นานถึงปีก็จากไปด้วยเหตุที่เป็นพื้นที่ห่างไกลและไม่สะดวกในการเดินทาง ชาวบ้านต้องไปขอรับนิมนต์พระจากวัดอื่นๆ มาจำวัดเกือบทุกปี จนกระทั่งเจ้าอาวาสรูปปัจจุบันที่จำวัดอยู่นานจนถึงทุกวันนี้

พระประยงค์ (นามในอดีต) วัย 54 ปี เป็นพระที่มีรูปร่างสันทัด มีใบหน้าที่เต็มไปด้วยรอยยิ้มอยู่เป็นเนื่องๆ คือ เจ้าอาวาสวัดรูปปัจจุบันของวัดแห่งนี้ ท่านเล่าให้ฟังว่า เดิมเป็นชาวบ้านโคกกลาง ตำบลบ้านฝาง อำเภอกระนวน จังหวัดขอนแก่น ซึ่งเป็นหมู่บ้านที่ชาวบ้านโคก รุ่นแรกที่อพยพย้ายถิ่นฐานมาอยู่ ท่านเกิดเมื่อพ.ศ. 2497 มารดาเสียชีวิตด้วยโรคมะเร็ง บิดาจึงแต่งงานใหม่ ท่านมีน้องร่วมมารดา 1 คน และน้องต่างมารดา 2 คน ด้วยความที่เป็นพี่คนโตท่านจึงรับผิดชอบดูแลน้องทั้งหมด

เมื่ออายุได้ 17 ปี ได้บวชเป็นสามเณร (พ.ศ. 2514) ที่วัดศรีสว่าง อำเภอกระนวน เนื่องจากท่านอ่านหนังสือไทยไม่ได้ อยากบวชเรียน และ ในปีนั้นปวดศีรษะรุนแรง เป็นระยะเวลานานถึง 2 เดือน ได้รักษาโดยหมอพื้นบ้านและได้บนบานไว้ว่าถ้าหายจะบวชแก้บน ประกอบกับมีหมอทำนายว่ามารดาผู้บังเกิดเกล้าต้องการให้บวช ในปีแรกท่านยังอ่านหนังสือไม่ได้ ปีที่ 2 จึงไปจำพรรษาอยู่ที่วัดศรีสว่าง ตำบลห้วยโจด อำเภอกระนวน เรียนหนังสือกับพระอาจารย์พิมพ์ (พระครูญาณสารธรรม) เริ่มต้นเรียนใหม่ตั้งแต่ ก - ฮ จนสามารถสอบวัดผลนักธรรมตรี ได้ที่ 1 ของห้อง เรียนต่อนักธรรมโท และท่านชอบเทศน์เสียงจึงไปเรียนที่อำเภอยางตลาด จังหวัดกาฬสินธุ์ และต่อมาเมื่ออายุครบ 20 ปี (พ.ศ.2517) จึงได้อุปัทชาเป็นพระภิกษุ ที่วัดศรีสว่าง อำเภอกระนวน เจ้าอาวาสมีตำแหน่งเป็นเจ้าคณะอำเภอกระนวน

พระครูชายสารโสภณ เจ้าคณะอำเภอกระนวน เป็นพระมหาเถระ ที่พระประยงค์ เล่าว่าชาวบ้านโคกให้ความเคารพนับถือมาก และชาวบ้านไปมาหาสู่ท่านอยู่เสมอ ในขณะนั้นวัดของท่านได้ก่อสร้างอุโบสถเสร็จ และจะมีการฉลองอุโบสถ (พ.ศ.2520) ซึ่งธรรมเนียมประเพณีความเชื่อของชาวอีสานถ้ามีการฉลองอาคารสถานที่ในวัด เจ้าอาวาสวัดจะต้องย้ายที่อยู่

โดยเฉพาะอุโบสถ เจ้าคณะอำเภอกระนวน ก็ถือธรรมเนียมประเพณีจะต้องออกไปจำพรรษาที่วัดอื่นด้วย ชาวบ้านโคก จึงพากันไปกราบอาราธนาขอให้ท่านมาจำพรรษาที่ วัดบ้านโคก บ้านโคก อำเภอน้ำพอง แต่เนื่องจากเป็นวัดที่อยู่ต่างอำเภอ และในฐานะของเจ้าคณะอำเภอกระนวน มีความจำเป็นต้องดูแลวัดในอำเภอตนเองและความเหมาะสมทางการปกครองท่านจึงปฏิเสธ แต่เพื่อรักษาน้ำใจของชาวบ้านโคก ท่านจึงมอบหมายให้พระประยงค์ มาจำวัดที่นี่แทน

ที่วัดบ้านโคกแห่งนี้ แม้จะไม่ใช่บ้านเกิดของพระประยงค์ แต่ท่านเล่าว่าบิดาเคยผูกเสี่ยวกับชาวบ้านโคกที่อพยพมาจากบ้านฝาง ดังนั้นเมื่อท่านมาจำพรรษาที่วัดบ้านโคก จึงทำให้ญาติทั้ง 2 ฝ่ายที่ผูกเสี่ยวไปมาหาสู่กันจึงมีความสนิทสนมกัน พระประยงค์จึงได้รับการดูแลเอาใจใส่จากเพื่อนเสี่ยวของบิดาที่อยู่บ้านโคก และเมื่อมาจำวัดที่นี่ เจ้าคณะอำเภอกระนวน ก็ไม่ได้ทอดทิ้งท่าน พระประยงค์ เล่าว่า เจ้าคณะอำเภอกระนวนแวะมาเยี่ยม 2 – 3 เดือนต่อครั้ง และได้แนะนำชาวบ้านก่อสร้างอุโบสถ

พระประยงค์จึงเริ่มต้นพัฒนาวัดด้วยการปลูกสร้างอุโบสถ ในปีพ.ศ. 2524 โดยใช้เงินบริจาคและแรงงานในหมู่บ้าน พระประยงค์เป็นพระนักพัฒนาและเป็นผู้ที่ปฏิบัติตนอยู่ในวินัยสงฆ์อย่างเคร่งครัด ท่านจำพรรษาอยู่ที่วัดแห่งนี้นาน 30 ปี จนทำให้ชาวบ้านเกิดความเลื่อมใส เคารพและศรัทธา ดังที่พ่อประสาน บรรยายความรู้สึกเกี่ยวกับพระประยงค์ให้ฟังว่า *“เพราะท่านอยู่มาตั้ง 30 ปี ท่านพาเฮ็ดพาทำ เป็นผู้นำมา ท่านพูดเสร็จก็เสร็จ ท่านเป็นพระนักพัฒนา ไม่มีเงินเดือน เงินดาวน์... ถ้าท่านพูดอะไรก็เอากับท่าน เอาใจท่านไว้ ถ้างั้นบ้านเราจะไม่มีพระ ก่อนหน้าท่านมีพระมาจำอยู่แต่ละรูปอยู่ไม่ถึงปี ท่านไม่ได้เป็นพระนักหาเงิน บ้านเราก่อสร้างแต่ละปีไม่ใช่น้อย เรา (พระครู)ไม่เคยได้ไปเผยแพร่ที่อื่นนะ (ขอรับบริจาค) ไม่ได้ไปหาเทศน์ อย่างมากก็แค่ลูกหลานที่อยู่กรุงเทพฯ”* แม่แก้ว แม่ค้าขายของชำและขายอาหารในหมู่บ้านเล่าให้ฟังว่า “*คนบ้านเราศรัทธาหลวงพ่อ เหมือนกับเห็นนายกไทย....ท่านพัฒนา คนศรัทธาท่านแค่เดินผ่านคนก็ยกมือไหว้ ท่านพาพัฒนาหลายอย่าง ทำทั้งโรงเรียน สถานีอนามัย ศูนย์เด็กเล็ก วัด บ้าน ท่านทำทั้งหมด ไทยบ้านท่านช่วยหลายอย่าง คนศรัทธาท่านเพราะท่านพูดอะไรก็จะทำให้เป็นรูปเป็นร่าง ท่านออกมานำชาวบ้าน...”*

ใช้ระยะเวลานานถึง 11 ปี จึงก่อสร้างอุโบสถเสร็จ ในปี พ.ศ. 2535 ด้วยงบประมาณ 2 ล้านบาท ต่อมาจึงมีการปลูกสร้างสิ่งต่างๆ ในวัด เช่น กุฏิ ศาลาวัด ด้วยกำลังทรัพย์ของคนในชุมชน และท่านได้ให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมดูแลวัด พระประยงค์ได้เล่าให้ฟังด้วยสีหน้าภาคภูมิใจว่า ท่านเริ่มต้นโดยประชุมชาวบ้าน และ แบ่งพื้นที่วัดให้ชาวบ้านช่วยดูแลโดยทางทิศใต้ให้ชาวบ้านหมู่ 9 ทางทิศเหนือให้ชาวบ้านหมู่ 13 มีผู้ใหญ่บ้านเป็นผู้นำพัฒนา เมื่อหญ้ารก หรือ เมื่อมีงานบุญประเพณี จะประชาสัมพันธ์แจ้งให้ชาวบ้านในหมู่บ้านและกำหนดวันร่วมกันทำความสะอาดวัด ชาวบ้านทุกครัวเรือนจะมาช่วยกันทำความสะอาดวัด จนบริเวณที่รับผิดชอบสะอาดเรียบร้อยอาจใช้เวลาถึง 2 – 3 วัน และชาวบ้านจะนำอาหารมากินร่วมกันเองโดยไม่ได้ใช้เงินของวัด ซึ่งทำมาจนถึงทุกวันนี้

พระประยงค์ กล่าวว่าสิ่งที่ชาวบ้านช่วยกันทำนี้ท่านเรียกว่า กองทุน *"...ก็ค่อนข้างจะหายากในสังคมยุคปัจจุบันหายากเหมือนกัน ในวันทำงานคน 100 - 200 คนมากินมากินข้าวด้วยกันเป็นภาพน่าดู และในวันนั้นงบก็ไม่ได้ใช้ แต่ได้มาจากกองทุน (หมายถึงชาวบ้าน) เป็นกองทุนที่ไม่มีวันสูญหาย และถ้ามีงานก็เรียกกองทุนนั้นมา แต่ถ้ากองทุนเป็นเงินเป็นทอง เมื่อใช้จ่ายแล้วมันก็หมด ก็จะลดน้อยลง ..."* แม่ปั๋น หญิงชราวัย 67 ปี ประธานกลุ่มผู้สูงอายุหมู่ 13 และเป็นหัวหน้าสตรีคุ้มสีใส เล่าว่าคุ้มตนเองรับผิดชอบทางทิศใต้ของหมู่บ้าน เมื่อช่วงก่อนงานฉลองพัดยศพระประยงค์ (เดือนเมษายน 2549) ก็ช่วยกันตัดหญ้า ตัดต้นไม้ และทำความสะอาดวัดจนสะอาดเรียบร้อย และผู้วิจัยได้มีโอกาสเข้าไปร่วมสังเกตในเหตุการณ์พัฒนาวัด พบว่าทุกหลังคาเรือนจะส่งตัวแทนซึ่งมีทั้งผู้ชายและผู้หญิงวัยทำงานเข้าร่วมพัฒนาวัด โดยมีผู้ใหญ่บ้านทั้ง 2 เป็นผู้ควบคุมดูแล ผู้ชายส่วนมากจะทำหน้าที่ช่วยกันตัดหญ้า ตัดกิ่งต้นไม้ ผู้หญิงจะทำความสะอาดวัด เก็บเศษหญ้าที่ตัด และ ทำอาหารกินกัน ชาวบ้านจะห่อข้าวและเอาอาหารมาทำกินกันที่วัด การพัฒนาในครั้งนี้ใช้เวลาทั้งหมดจำนวน 2 วัน ทำให้ในปี พ.ศ. 2540 สภาสงฆ์อำเภอน้ำพองคัดเลือกให้วัดบ้านโคกเป็นวัดต้นแบบการพัฒนา ได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 ของอำเภอ

วัด นับว่าเป็นสัญลักษณ์สำคัญอย่างหนึ่งของทางศาสนา เพราะถือว่าเป็นสถานที่ศักดิ์สิทธิ์ของชาวพุทธ เป็นสถานที่ประกาศธรรม เป็นที่พักอาศัยของพระภิกษุสงฆ์ผู้สืบทอดพระพุทธศาสนา และเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในชุมชนบ้านโคกเป็นสิ่งที่สะท้อนได้อย่างชัดเจนว่าคนชนบทมีความศรัทธาต่อวัด ทั้งเรื่องราวในอดีตที่ชาวบ้านไปขอนิมนต์พระมาจำพรรษาที่วัดเป็นประจำ การปลูกสร้างถาวรวัตถุต่างๆ ในวัด และการแสดงออกของชาวบ้านต่อเจ้าอาวาสวัด ล้วนแสดงให้เห็นถึงพลังความเชื่อและศรัทธาของชาวบ้านที่มีต่อวัด ซึ่งถือเป็นวัฒนธรรมที่สำคัญอย่างหนึ่งของชุมชน

วัฒนธรรม คือ ทุน ศาสตราจารย์ฉัตรทิพย์ นาคสุภา ผู้ที่ได้รับการยกย่องว่าเป็นผู้ที่มีผลงานเป็นตัวอย่างของขบวนการวัฒนธรรมชุมชน กล่าวว่า วัฒนธรรมชุมชน คือ วัฒนธรรมที่มีพื้นฐานมาจากชาวบ้าน เป็นส่วนหนึ่งของระบบชุมชน วัฒนธรรมชุมชนหมู่บ้านไทยที่สำคัญได้แก่ วัฒนธรรมการพึ่งตนเองทั้งด้านความคิด (มีภูมิปัญญาของตนเอง) เศรษฐกิจ (มีระบบเศรษฐกิจแบบยังชีพ) และวัฒนธรรม (มีประเพณี พิธีกรรมต่างๆ เป็นของตนเอง) วัฒนธรรมการช่วยเหลือซึ่งกันและกัน (ฉัตรทิพย์ 2534 อ้างใน ไชยรัตน์ 2542: 110)

วัฒนธรรม ประเพณี ความเชื่อ จึงเป็นพลังของชุมชน และเป็นทุนที่มีความสำคัญต่อสังคมไทย และ ช่วยเอื้อให้สังคมไทยยังคงอยู่ได้แม้ว่าจะเผชิญกับเหตุการณ์การเปลี่ยนแปลงต่างๆ โดยเฉพาะวัดที่ถือเป็นตัวแทนของศาสนา ซึ่งหากวิเคราะห์วัฒนธรรมชุมชนแห่งนี้ จะพบว่าวัดหรือศาสนาเป็นสิ่งที่ชาวบ้านให้ความเคารพและศรัทธา วัดและศาสนาในความหมายและสายตาของชาวบ้านจึงเป็นสิ่งที่มีคุณค่าต่อชุมชนเป็นศูนย์รวมและยึดเหนี่ยวจิตใจของชุมชน ทำให้เกิดพลังของชุมชน วัฒนธรรมชุมชนทำให้เกิดการเคลื่อนไหวทางสังคม ที่ใช้ท้องถิ่น

และ สังคมเป็นตัวตั้ง อย่างไรก็ตามวัฒนธรรมชุมชนเป็นขบวนการเฉพาะที่ เฉพาะชุมชน เฉพาะวัฒนธรรม มิใช่ขบวนการสากลที่สามารถลอกเลียนแบบกันได้ง่ายๆ

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา (ฉัตรทิพย์ 2529 อ้างใน ไชยรัตน์ 2549) เสนอแนวทางการพัฒนาวัฒนธรรมชุมชนไว้ 6 ประการคือ 1) เน้นการพัฒนาแบบกลุ่ม การร่วมมือช่วยเหลือกัน คงความเป็นชุมชนไว้มิใช่การพัฒนาที่เน้นปัจเจกชนนิยมที่คำนึงแต่การต่อสู้แข่งขันและทำลายล้างกัน 2) เน้นการสร้างจิตสำนึกแบบชุมชนให้เกิดขึ้นด้วยการหันกลับไปเน้นเรื่องของประสบการณ์ร่วมกัน เช่น ประวัติศาสตร์หมู่บ้าน วัฒนธรรมหมู่บ้าน เพื่อสร้างความรัก ความภาคภูมิใจและหวงแหนในวัฒนธรรมของตนเอง 3) ต้องมีการผลิตซ้ำหรือตอกย้ำจิตสำนึกแบบชุมชนผ่านปัญญาชนท้องถิ่น นักวิชาการในเมือง นักพัฒนาและผู้เฒ่าผู้แก่ในหมู่บ้านเพื่อสืบทอดจิตสำนึกของชุมชนจากรุ่นหนึ่งสู่คนอีกรุ่นหนึ่ง 4) ต้องมีการรวมกลุ่มหรือรวมตัวกันของชาวบ้านในรูปการจัดองค์กร เช่น สหกรณ์ สมาพันธ์ เพื่อเป็นสื่อกลางต่อรองกับสถาบันภายนอกองค์กร 5) ต้องมีการประสานวัฒนธรรมระหว่างหมู่บ้านกับหมู่บ้าน กับกลุ่มคนอื่นๆ ในสังคมและต่างสังคมเพื่อสร้างเครือข่ายแลกเปลี่ยนเรียนรู้ซึ่งกันและกัน 6) ต้องมีความสัมพันธ์ใกล้ชิดกับธรรมชาติ ดูแลรักษามิใช่ทำลายล้างธรรมชาติอย่างกระแสการพัฒนาหลัก เพราะธรรมชาติช่วยคงความสามารถในการพึ่งตนเองของชุมชน

หากวิเคราะห์กระบวนการการพัฒนาวัดของพระประยงค์ จะเห็นได้ว่าท่านอาศัยพลังศรัทธาของชุมชนที่มีต่อวัด ต่อตัวพระสงฆ์ ซึ่งเป็นวัฒนธรรมชุมชนที่เด่นของชุมชนบ้านโคก และ พบว่าในกระบวนการพัฒนาวัดประกอบด้วย การสร้างจิตสำนึกให้ชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของวัด ใช้กระบวนการให้ชาวบ้านเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาวัดแบบกลุ่ม เน้นความร่วมมือช่วยเหลือซึ่งกันและกัน เช่น การแบ่งเขตการดูแลวัดให้กับชาวบ้าน การก่อสร้างสิ่งต่างๆ ในวัดที่อาศัยทุนในชุมชนในชุมชนเท่านั้นแม้ว่าจะใช้ระยะเวลานานก็ยอม วัฒนธรรมชุมชนโดยเฉพาะความเชื่อ และ ศรัทธา ของชาวบ้านต่อวัดและพระสงฆ์ จึงเป็นทุนที่มีความสำคัญยิ่งที่ช่วยในการพัฒนาชุมชนและสังคม อย่างไรก็ตามส่วนหนึ่งที่ทำให้วัฒนธรรมชุมชนมีความเข้มแข็ง คือสัมพันธภาพของคนในชุมชน ซึ่งในหัวข้อถัดไปเป็นการนำเสนอความสัมพันธ์ของพระประยงค์ และผู้นำอื่นๆ ในชุมชนแห่งนี้ ผ่านเหตุการณ์บ้านบวร ที่ช่วยเน้นให้สัมพันธภาพระหว่างบ้าน วัด โรงเรียน เป็นหนึ่งเดียว และเป็นพลังชุมชนสำหรับการขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาและพัฒนาชุมชน

สัมพันธภาพที่ดีของผู้นำในชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน: ทุนทางสังคม

"หมู่บ้านสะอาด ปราศจากคนชั่ว" สโลแกนของหมู่บ้านบวร บ้าน วัด โรงเรียนที่เกิดขึ้นในปีพ.ศ. 2528 เนื่องมาจากนโยบายของจังหวัดที่ให้จัดประกวดหมู่บ้านบวร ทีมบวรตำบลบัวเงิน ซึ่งประกอบด้วย 3 หมู่บ้าน คือ บ้านโคก บ้านหนองแวง และบ้านเพี้ยฟาน ได้เข้าร่วมเป็นตัวแทนเข้าประกวดในระดับจังหวัด พระประยงค์ เล่าให้ฟังว่าคณะมนตรีบวรของบ้านโคกประกอบด้วย พระประยงค์ เจ้าอาวาสวัดบ้านโคก นายบุญเรือง ผู้ใหญ่บ้าน (ปัจจุบันเสียชีวิตแล้ว) และ ครูวารม ครูใหญ่

ครูวารม หนึ่งในสองแกนนำคณะมนตรีบ้านบวรที่ยังมีชีวิตอยู่ ที่เป็นผู้สืบสายมาจากต้นตระกูลหลักของหมู่บ้านโคกอยู่ที่บ้านโคกตั้งแต่เล็กจนโต เมื่อเรียนจบครูได้เข้ารับราชการเป็นครูครั้งแรกที่ตำบลบ้านขาม (ตำบลหนึ่งในอำเภอน้ำพอง) แต่ต่อมาได้ย้ายมาเป็นครูใหญ่ที่บ้านเกิด ได้เล่าประสบการณ์พัฒนาหมู่บ้านให้ฟังว่า ตนเองได้เริ่มพัฒนาชุมชนบ้านโคกร่วมกับพระประยงค์ เจ้าอาวาสวัด เนื่องจากในตอนนั้นบ้านโคกประสบกับปัญหาการคมนาคมลำบาก ไฟฟ้าไม่มี มีโจรผู้ร้ายชุกชุม ประชาชนไม่มั่นใจในความปลอดภัย พระประยงค์ เจ้าอาวาสวัดมีแนวคิดสร้างป่าให้เป็นเมือง จึงร่วมปรึกษากับระหว่าง ครูใหญ่ และ ผู้ใหญ่บ้าน ที่ต่างเห็นด้วย

การพัฒนาหมู่บ้านจากแนวคิด สร้างป่าให้เป็นเมือง ที่นำโดยพระประยงค์และผู้นำชุมชนสิ่งแรก คือ การก่อสร้างถนนลาดยางเข้าสู่หมู่บ้าน ครูวารมเล่าให้ฟังว่า ได้มีการรวมกลุ่มกับผู้นำชุมชนเข้าไปขอตัดถนนลาดยางจากทำเนียบรัฐบาลจนเป็นผลสำเร็จ หลังจากนั้นต่อมาได้ส่งหมู่บ้านเข้าประกวดหมู่บ้านพัฒนาในอำเภอน้ำพอง แต่ไม่ได้รับรางวัล ครูวิชิตผู้อาศัยอยู่ในหมู่บ้านและเป็นส่วนหนึ่งของการพัฒนาหมู่บ้านบวร เล่าให้ฟังว่า เหตุที่ไม่ประสบผลสำเร็จ เนื่องจากในขณะนั้นชุมชนยังไม่มีการรวมกลุ่มอย่างเป็นทางการ จนต่อมาได้เริ่มเกิดกลุ่มในชุมชน ได้แก่ กลุ่มอสม. กลุ่มชาวไร่ กลุ่มเยาวชน และกลุ่มทอผ้า ด้วยการสนับสนุนของหน่วยงานราชการต่างๆ ทั้งหน่วยงานสาธารณสุข และพัฒนากรชุมชน จึงทำให้ชุมชนเกิดการรวมกลุ่มกันซึ่งบางกลุ่มก็ได้มีการพัฒนาไปเรื่อยๆ และทำอย่างต่อเนื่อง แต่บางกลุ่มก็ล่มสลายไปตามเวลา

เมื่อมีการประกวดหมู่บ้านบวร คณะมนตรีบวรและชาวบ้านต่างเห็นพร้องกันว่า ต้องเริ่มต้นพัฒนาหมู่บ้านโดยจัดระเบียบถนน จากเดิมที่ในแต่ละคุ้มไม่มีทางสาธารณะที่ชัดเจน บ้านอยู่เหลือมกันไปมา บ้านแต่ละหลังต่างทำทางเดินเข้าบ้านของตนเอง ไม่มีร่องถนน ช่วงฤดูฝน ถนนเฉอะแฉะ ครูวารมเป็นผู้ชักชวนชี้แจงประชาสัมพันธ์กับชาวบ้าน พระประยงค์และผู้ใหญ่บ้านได้ขอที่ดินของชาวบ้านให้ชาวบ้านถอยเขตบ้านออกไป เพื่อจัดถนนให้เป็นเส้นตรง เมื่อได้แล้วผู้ใหญ่บ้านนำกำลังชาวบ้านช่วยกันขุดร่องถนน และทำถนนภายในหมู่บ้านจนเสร็จ ซึ่งในสมัยนั้นครูวารมเล่าว่าการขอที่ดินทำได้ไม่ยากเนื่องจากที่ดินราคาถูก และ ชาวบ้านส่วนใหญ่เห็นด้วยกับการพัฒนาหมู่บ้าน ทำให้ชาวบ้านที่มีที่ดินถูกผนวกเข้าเป็นทางสาธารณะไม่กล้า

นอกจากการทำถนนแล้วยังมีการตกแต่งหมู่บ้าน แม่เลียบ ภรรยาของพ่อเนย อดีตผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน (ต่อมาเป็นผู้ใหญ่บ้าน) เล่าเหตุการณ์ในอดีตให้ฟังว่า เริ่มต้นการเป็นหมู่บ้านบวร ภายใต้การนำของพระประยงค์ โดยทำถนนหนทาง แล้วชาวบ้านก็ล้อมรั้วทุกบ้าน บ้านทุกหลังทำรั้วเหมือนกันหมดเป็นรั้วไม้ทาสีขาว (มีตัวอย่างรั้วที่ยังเหลือร่องรอยให้เห็นที่ปั้มน้ำมันหลอดของอ้ายวี) ชาวบ้านปลูกต้นไม้ และดอกไม้บริเวณหน้าบ้านตนเอง และช่วยกันทำถนน ทำรั้ว และตกแต่ง ทั้งวัด และโรงเรียน เมื่อถึงวันที่เจ้านายจากจังหวัดมาตรวจเยี่ยม ชาวบ้านต่างผูกผ้าสีขาวประดับประดาตามรั้วทั้งที่วัด โรงเรียน และถนนในหมู่บ้าน ชาวบ้านแต่งชุดสีเขียว ยืนเรียงแถวคอยต้อนรับคณะเจ้านายจากจังหวัด *"เริ่มต้นก็เป็นหมู่บ้านบวร ทำการพัฒนา ทำรั้ว ทำถนนหนทาง ประดับประดาบ้านทุกหลังคาประดับไม้ ล้อมรั้วทุกบ้าน บ้านทุกหลังทำรั้วเหมือนกันหมดเป็นรั้วไม้ทาสีขาว อย่างที่เหลือให้เห็นที่หน้าบ้าน วันที่เขามาดูผูกผ้าสีขาวประดับประดา พวกเราแต่งชุดสีเขียว..."*

ชาวบ้านร่วมพัฒนาวัด โรงเรียน และหมู่บ้าน ผลการประกวดในปี 2528 พระประยงค์เล่าว่า ชุมชนได้รับรางวัลชนะเลิศอันดับ 1 หมู่บ้านบวรระดับจังหวัด ทำให้ชาวบ้านเกิดความภาคภูมิใจในเหตุการณ์หมู่บ้านบวร และจากการสอบถามชาวบ้านที่อายุสี่สิบปีขึ้นไปทุกคนจะสามารถเล่าเหตุการณ์หมู่บ้านบวรได้ และมีสีหน้ายิ้มแย้มเมื่อเล่าถึงเหตุการณ์หมู่บ้านบวร นอกเหนือจากความรู้สึกภาคภูมิใจในเหตุการณ์บ้านบวรของชุมชนแล้ว สิ่งหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน คือ ความแนบแน่นระหว่างวัดกับโรงเรียน ซึ่งสิ่งที่แสดงออกมา คือ ความช่วยเหลือเกื้อกูลกันระหว่างวัดกับโรงเรียน ครูวารมจะเข้าสนับสนุนในการทำกิจกรรมกับวัดบ้านโคกทุกครั้งที่พระประยงค์จัดขึ้น ทั้งการให้คณะครูเข้าร่วมจัดกิจกรรม และครูวารมจะเป็นแกนนำชักชวนชาวบ้านเป็นกระบอกเสียงให้พระประยงค์ ซึ่งอ้ายวี ลูกชายของครูวารมเล่าให้ฟังถึงความสัมพันธ์ของพระประยงค์กับครูวารมว่า *"พ่อสนิทสนมกับพระครูเพราะท่านทำงานมาด้วยกันนาน ตั้งแต่สมัยที่พ่อย้ายมาใหม่"*

ครูวารม มิได้เป็นเพียงผู้อำนวยการโรงเรียนบ้านโคก แต่ปัจจุบันครูวารมเป็นผู้ที่กว้างขวางคนหนึ่งในวงการครู ดังเห็นได้จากการที่ได้รับเลือกเป็นประธานเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้บัวงามพังทุย (ตำบลบัวงามและตำบลพังทุย) ซึ่งมีโรงเรียนรวมทั้งหมด 17 โรง เป็นเลขานุการของสภาตำบล และเป็นบุคคลหนึ่งในจำนวนไม่กี่คนของจังหวัดขอนแก่นที่ถูกแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการทำงานด้านการศึกษาและการกีฬาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ในชุดของรัฐบาลปัจจุบัน (2550) ส่วนในชีวิตส่วนตัวนั้นครูวารม มีภรรยาที่มีอาชีพเป็นแม่บ้าน มีบุตรชาย 2 คน คนโตเคยเป็นอดีตเยาวชนประจำตำบล ส่วนลูกชายคนเล็กเสียชีวิตด้วยอุบัติเหตุ ครูวารม เป็นครูที่เลิกดื่มสุรามานาน 20 กว่าปีและเลิกสูบบุหรี่เกือบ 20 ปี ในสายตาของชาวบ้านครูวารมเป็นบุคคลที่น่าเชื่อถือ เป็นคนที่ชาวบ้านให้การยอมรับและเป็นคนที่เป็นแบบอย่างที่ดีในชุมชน เมื่อสนทนาถึงเรื่องการพัฒนาหมู่บ้านตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันไม่ว่าจะสนทนากับชาวบ้านคนไหนทุกคนจะกล่าวพาดพิงถึงครูวารม ที่ทำงานร่วมกับ พระประยงค์

นอกจากครูวารมแล้วบุคคลอีกท่านหนึ่งที่ชาวบ้านจะพูดถึงในเหตุการณ์พัฒนาชุมชน คือ ผู้ใหญ่บ้าน ไม่ว่าจะเป็นผู้ใหญ่เบ็ง ผู้นำปราบโจรผู้ร้ายในชุมชน ผู้ใหญ่บุญเรือง ผู้ร่วมพัฒนาชุมชนบ้านบวร (ปัจจุบันเสียชีวิต) หรือผู้ใหญ่สมุย ผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบันซึ่งไม่ดื่มสุรามานาน 10 กว่าปีด้วยสาเหตุป่วยเป็นโรคเบาหวาน และเป็นแกนกำลังที่สำคัญในการแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน โดยชาวบ้านทุกคนต่างให้ความเห็นว่าผู้ใหญ่บ้านที่ผ่านมาทุกคนไม่ขัดกับพระประยงค์ ส่วนใหญ่จะช่วยให้การสนับสนุนและร่วมกิจกรรมที่พระประยงค์เสนอ ดังที่แม่แก้ว แม่ค้าร้านขายของชำ กล่าวว่า *"บ้านเราท่านพูดอะไรก็เชื่อ ผู้นำก็ไม่ได้กินเหล้า ไม่ได้คัดค้านเรื่องนี้เลย บ้านเราก็ฟังท่าน ยกให้ผู้อยู่วัดนั้นไป (หมายถึงเจ้าอาวาสวัด) เพราะท่านพาทำแต่สิ่งดีๆ เชิดหน้าชูตาได้"*

สัมพันธภาพที่แน่นแฟ้นระหว่างเจ้าอาวาสวัด ครูใหญ่ และผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นองค์กรหลักของชุมชน จึงกลับกลายเป็นแหล่งทรัพยากรหรือแหล่งทุนที่สำคัญสำหรับพระประยงค์ ที่นำมาเป็นพลังในการพัฒนาชุมชน หากวิเคราะห์ตามทัศนะของ บูร์ดิเยอ สัมพันธภาพเหล่านี้ คือ ทุนทางสังคม นั่นเอง ซึ่งบูร์ดิเยอ ได้สรุปสาระของทุนทางสังคมไว้ 3 ประการคือ

1. ทุนทางสังคมเป็นแหล่งรวมความสัมพันธ์ของสมาชิกกลุ่มและเครือข่ายทางสังคม

สมาคมอาสาสมัครต่างๆ ความเป็นสมาชิกกลุ่ม การมีส่วนร่วมในการพัฒนาเครือข่ายทางสังคม และความสัมพันธ์ทางสังคมที่เกิดจากสมาชิกของกลุ่มเป็นทุนทางสังคม เพราะเป็นแหล่งรวมของการคบค้าสมาคมของสมาชิก การสร้างสมาคมอาสาสมัครต่างๆ จึงเป็นทั้งกลยุทธ์ระดับปัจเจก และส่วนรวมในการลงทุนเพื่อให้เกิดเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยั่งยืน ซึ่งก็คือการสะสมทุนทางสังคมนั่นเอง การพัฒนาเครือข่ายทางสังคมขึ้นอยู่กับความรู้สึกทางอัตวิสัยของปัจเจกบุคคล ที่ประกอบด้วย 1) การยอมรับ (recognition) 2) ความนับถือ (respect) และ 3) ความเป็นชุมชน (communality) และส่วนที่เป็นวัตถุวิสัยคือการได้รับการันตีจากองค์กร

2. ทุนทางสังคมมีคุณลักษณะที่เป็นทุนทางสัญลักษณ์ (symbolic capital)

ทุนทางสังคมอยู่บนพื้นฐานของการรับรู้และการตระหนัก (Cognition and Recognition) จึงมี คุณลักษณะทางสัญลักษณ์ (symbolic characteristic) ทุนทางสัญลักษณ์เป็นตัวกำหนดรูปแบบและการใช้ทุนประเภทต่างๆ ให้ได้รับการยอมรับและถูกตามกฎหมาย โดยทุนทางสังคมจะแปรตามสถานภาพทางสังคม และ ระบบของแผนการสร้างการปฏิบัติการ ระบบของการรับรู้และความซาบซึ้งในการปฏิบัติ โดยปฏิบัติการผ่านสถานภาพทางสังคมของบุคคลนั้น ทุนทางสัญลักษณ์จะกลายเป็นอำนาจที่ได้รับการสถาปนา และถูกต้องตามกฎหมาย อยู่บนเงื่อนไขสองประการ 1) วาทกรรมการแสดงออก กล่าวคือ อำนาจเชิงสัญลักษณ์ เกิดจากการเป็นเจ้าของทุนทางสัญลักษณ์ซึ่งทำให้ได้รับการยอมรับตามมา จนกลายเป็นอำนาจที่ได้รับการสถาปนาขึ้นจากกลุ่มและมีอำนาจในการเป็นตัวแทน ส่วนระยะยาว จะได้รับการยอมรับในลักษณะของสถาบัน

2) ประสิทธิภาพเชิงสัญลักษณ์ กล่าวคือ ทุนทางสัญลักษณ์จะมีพลังเพียงพอจะอธิบายความเป็นจริงที่ดำรงอยู่ได้มากน้อยเพียงไรนั้นขึ้นอยู่กับการมองจากบุคคลอื่น โดย บูร์ดิเยอ เรียกว่า ประสิทธิภาพของทุนทางสัญลักษณ์

3. ทุนทางสังคมจะแปรเปลี่ยนเป็นทุนเศรษฐกิจในที่สุด

บูร์ดิเยอ เห็นว่าทุนทางวัฒนธรรม ทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ในที่สุดจะถูกแปรเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจหมด ตัวอย่างเช่น ค่าใช้จ่ายในการเล่าเรียน (ทุนทางเศรษฐกิจ) จะนำไปสู่การได้รับการยอมรับทางวิชาชีพ (เป็นทุนทางวัฒนธรรมและทุนทางสัญลักษณ์) และจะถูกแปรเปลี่ยนเป็นทุนทางเศรษฐกิจโดยการมีงานทำตามความต้องการของตลาดในที่สุด

ส่วนในสังคมไทย นักวิชาการ ตลอดจนนักพัฒนาของประเทศไทยคำว่าทุนทางสังคมจะเพิ่งปรากฏในวงวิชาการไม่นาน และ ส่วนใหญ่แม้จะยอมรับว่าได้รู้จักแนวคิด ทุนทางสังคม (Social Capital) จากนักวิชาการต่างประเทศ แต่ส่วนใหญ่ยืนยันตรงกันว่า ทุนทางสังคมมิใช่เรื่องใหม่ที่เพิ่งจะเกิดขึ้นในประเทศไทย หากแต่เป็น คุณค่าเดิม ที่สังคมไทยมีอยู่ อานันท์ กาญจนพันธุ์ (2544: 132 – 134) ได้กล่าวถึงทุนทางสังคมไทยว่าอยู่ภายใต้หลักการสำคัญ 2 ประการ

1. หลักการตอบแทนกัน ถือว่าเป็นหลักการสร้างพันธะทางสังคมในการตอบแทนกัน เป็นกลไกการสร้างความร่วมมือเพื่อทำกิจกรรมต่างๆ ยกตัวอย่างเช่น การแลกเปลี่ยนแรงงานแบบลงแขก การผลัดช่วงกันสร้างบ้านให้สมาชิกในชุมชน รวมถึงการระดมแรงงานเพื่อกิจกรรมส่วนรวมของชุมชน เป็นหลักการที่เน้นความเท่าเทียม เป็นบรรทัดฐานที่ถูกผลิตซ้ำเรื่อยมาจนกลายเป็นสถาบันสำคัญในชุมชน ถือเป็นการสร้างหลักประกันความมั่นคงอีกทางหนึ่งของชีวิต

2.หลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน ถือเป็นทุนทางสังคมอีกรูปแบบหนึ่ง ซึ่งหมายถึงการใช้พื้นที่ส่วนรวมของชุมชนในด้านต่างๆ กล่าวคือ นอกจากจะเปิดโอกาสให้คนในชุมชนมาใช้ประโยชน์ร่วมกันได้แล้ว ยังแฝงนัยของการจัดการร่วมกันของชุมชนโดยกำหนดกฎเกณฑ์ขึ้นมาเพื่อควบคุมการใช้พื้นที่อันถือเป็นของสมาชิกในชุมชน เช่น ป่าสาธารณะของชุมชน หรือการจัดการเหมืองฝาย)

สัมพันธภาพที่แนบแน่นของเจ้าอาวาสวัด ครูใหญ่ และผู้ใหญ่บ้าน จึงเป็นพลังของชุมชนและถูกนำมาใช้ในการพัฒนาผ่านตัวแทนชุมชน ได้แก่ แกนนำชุมชนทั้ง 3 ท่าน ด้วยการให้ความร่วมมือ ช่วยเหลือกิจกรรมกันระหว่าง วัด บ้าน โรงเรียน ในรูปของกำลังกาย (แรงงาน) กำลังทรัพย์ (ที่ดิน อุปกรณ์ สิ่งของ อาหาร และ เงิน) โดยที่ผู้ให้เต็มใจที่จะให้ ซึ่งเป็นมรดกทางสังคมไทยที่ยังคงมีให้เห็นได้ในสังคมชนบท ซึ่งหากมองในแง่ของทุนแล้วเป็นทุนที่ยิ่งใช้เท่าไรก็ยิ่งงอกงามขึ้น เป็นทุนที่ไม่สามารถหาซื้อได้ แม้จะไม่สามารถกำหนดคุณค่าหรือมองไม่เห็นเป็นรูปธรรม แต่ก็สามารถที่จะแปลงค่าเป็นสินทรัพย์ได้ในที่สุด อย่างที่พระประยงค์ท่านเรียกว่า กองทุน หรือแรงงานในการพัฒนาวัดและชุมชน อย่างไรก็ตามทุนประเภทนี้เป็นทุนที่ต้องอาศัยเวลาในการสร้างความไว้เนื้อเชื่อใจ และความสัมพันธ์ที่ดีต่อกัน

ในทัศนะของผู้วิจัยก่อนที่จะได้มาซึ่งทุนทางสังคม หรือ เครือข่ายและความสัมพันธ์ที่แนบแน่นระหว่างผู้นำชุมชนทั้ง 3 องค์กร เป็นประเด็นที่น่าสนใจ และไม่ใช่เรื่องง่ายที่จะสร้างสัมพันธภาพแนบแน่นและนำไปสู่การขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาสุรา ซึ่งในกรณีของความสัมพันธ์ระหว่างผู้นำชุมชนบ้านโคกนี้ในทัศนะของผู้วิจัย ได้เริ่มต้นจากวัด ที่มีพระสงฆ์เป็นผู้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบ และเป็นแหล่งรวมศรัทธาของชาวบ้านเดิมอยู่ก่อนแล้ว ดังนั้นผู้นำโรงเรียน และผู้ใหญ่บ้าน จึงต้องพยามยามที่จะสานสัมพันธภาพกับพระสงฆ์ ไม่สร้างความขัดแย้งให้เกิดขึ้นเพราะจะทำให้ตนเองเกิดความขัดแย้งกับคนส่วนใหญ่ ทำให้ตนเองได้รับประโยชน์จากการมีสัมพันธภาพที่ดีนั้นด้วย ดังที่อานันท์ กาญจนพันธุ์กล่าวไว้ว่าเป็น หลักการตอบแทนกัน และหลักการใช้ประโยชน์ร่วมกัน (อานันท์ 2544: 132-134) และที่สำคัญทำให้การทำงานในชุมชนมีความเป็นเอกภาพ

อย่างไรก็ตามสัมพันธภาพที่ดีระหว่างกันของผู้นำชุมชนอย่างเดียวอาจยังไม่เพียงพอที่จะนำมาสู่การพัฒนาและแก้ไขปัญหาในชุมชน การดำรงชีวิตที่ดีด้วยของผู้นำจึงจะช่วยนำชุมชนแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้ ซึ่งในหัวข้อถัดไปเป็นแสดงให้เห็นถึงพลังศรัทธาของชาวบ้าน ที่เกิดจากการเป็นแบบอย่างที่ดี เป็นพระที่มีศีลธรรม และมีเมตตาสูง เป็นการตอกย้ำทุนที่มีอยู่ในจิตใจของพระประยงค์ ที่ใช้ตัวเองเป็นสิ่งต่อรองเพื่อความอยู่รอดของชาวบ้าน

การดำรงชีวิตที่มีคุณธรรมและช่วยเหลือสังคม : ทุนทางศีลธรรม

ในช่วงเช้าตรู่ของวันหนึ่ง ประมาณตี 4 ตี 5 เป็นช่วงเวลาที่ทุกคนกำลังนอนหลับไหลอย่างสบาย ทันนั้นมีเสียงประกาศจากหอกระจายข่าวของหมู่บ้านที่ปลุกให้ทุกคนต้องตื่นด้วยเสียงอันดังและทรงพลังว่า *"ขณะนี้....ได้ล้อมหมู่บ้านไว้ทุกเส้นทางแล้ว ขอให้ทุกคนอยู่ในบ้านของตนเอง อย่าออกนอกบ้าน ถ้าใครลงจากบ้านจะถูกจับทันที และผู้ที่มีรายชื่อดังต่อไปนี้.....ให้ออกมาที่ศาลากลางบ้าน(กองอำนวยการ) ภายในเวลา 7 โมง ถ้าผู้ใดฝ่าฝืนไม่มาตามคำสั่งจะไม่รับรองความปลอดภัย..."* นี่คือปฏิบัติการล้อมหมู่บ้านโคก

พระประยงค์ เล่าให้ผู้วิจัยฟังว่าประมาณปลายพ.ศ. 2542 เป็นช่วงที่มียาบ้าระบาดหนักในหมู่บ้าน และเกิดเหตุวิสามัญฆาตกรรมชีวิตชาวบ้าน 1 ราย หลังเหตุวิสามัญฆาตกรรมได้ 2 – 3 วัน ตำรวจเกือบทั้งโรงพักในอำเภอ ได้เข้ามา ประกาศกฎอัยการศึกภายในหมู่บ้าน สั่งห้ามไม่ให้ชาวบ้านเคลื่อนไหว ห้ามไม่ให้ชาวบ้านออกนอกบ้าน ห้ามออกนอกพื้นที่ คนภายในไม่ให้ออก คนภายนอกพื้นที่ไม่ให้เข้า และ อัตรากำลังพลเกือบทุกนายของสถานีตำรวจ เข้ามาอยู่ในหมู่บ้านทุกซอก ทุกมุม ต่างตระเวนหาของผิดกฎหมาย ขึ้นลงบ้านเป้าหมายเพื่อจะค้นหายาบ้าตามแหล่งข้อมูลที่ได้มา

เหตุการณ์ที่เกิดขึ้น พระประยงค์ เล่าความรู้สึกของชาวบ้านในช่วงเวลานั้นให้ฟังว่าชาวบ้านต่างรู้สึกตื่นตระหนก รู้สึกกลัว ไม่กล้าทำอะไร รู้สึกหดหู่ ห่อเหี่ยว และ ทุกคนต่างอยู่ไม่เป็นสุข และพ่อสมุย ผู้ใหญ่บ้านเล่าให้ฟังว่า ช่วงนั้นไม่กล้าทำอะไร จะทำอะไรก็กลัวจะเป็นความผิด

ประมาณ 1 อาทิตย์ถัดมา ในยามวิกาลคืนหนึ่ง พระประยงค์เล่าว่า มีคณะคนจำนวน 5 – 6 คน ได้เข้ามาหาท่านที่วัด เพื่อให้ชี้ตัวบุคคลในหมู่บ้านว่าคนนี้ค้ายาเสพติดหรือไม่ พระประยงค์จึงตั้งสติและขอดูรายชื่อทั้งหมดเมื่อเห็นรายชื่อที่มีเกือบ 50 คนท่านนึกในใจว่า *"ถ้าหมดนี้ก็แผ่นดินเหลือง"* (หมายถึงหมู่บ้านโคกแห่งนี้ก็ต้องเป็นหมู่บ้านร้างแน่) ท่านจึงถามว่า *"ไม่ทำได้ไหม"* มีเสียงตอบกลับว่า *"...มีลายแทงออกมาแล้ว..."* ท่านจึงเดินเข้าไปในกุฏิแล้วอุ้มบาตรออกมาพูดว่า *"อาตมาขอบิณฑบาตทั้งหมดจะได้ไหม"*เสียงต่อรองระหว่างพระประยงค์กับกลุ่มคณะยามวิกาลดังขึ้น *"ถ้าไม่ต้องวิสามัญฆาตกรรม แต่สามารถให้ชุมชนหยุดขายยาบ้าได้ จะขอได้ไหม" "ถ้าสามารถทำให้หยุดได้ ก็จะถวาย"* ภายใต้เงื่อนไขไม่วิสามัญฆาตกรรมแต่ต้องทำให้ชุมชนหยุดขายยาบ้าโดยมีพระประยงค์เป็นผู้การันตรีรับแก้ไขปัญหาของชุมชน กลุ่มคณะยามวิกาลจึงนำรายชื่อทั้งหมดใส่บาตร และ รับจะให้ความคุ้มครองพระประยงค์

เหตุการณ์ในคืนนั้นจึงเป็นที่มาของการจัดตั้ง สภาหมู่บ้านเพื่อเฉลิมพระชนมพรรษาพระบาทสมเด็จเจ้าอยู่หัวในวโรกาสพระชนมายุครบ 72 พรรษา ซึ่งพระประยงค์ เล่าถึงเหตุการณ์ประชุมสภาหมู่บ้านให้ฟังว่า *"...เห็นอย่างชัดเจนว่าเราจะแก้ไขปัญหายาเสพติด ยุทธศาสตร์คือเรายึดชาวบ้าน (ยึดบุคคล) ให้มาร่วม แต่เราก็ต้องต่อสู้เป้าหมายหลักก็คือให้มีการประชุม เมื่อได้คนมาก็ให้มีการประชุม ให้ทุกคนเห็นที่นั่งของตนเอง ให้มาสร้าง ให้เกิดความภาคภูมิใจที่ตนเองมีตำแหน่ง มีที่นั่ง และทำป้ายให้ เรียกประชุมแทนที่พระครูจะบอก พระครูไม่บอก ส่วนที่รับหลักการมาพระครูไม่ได้เอามาเปิดเผย ที่นี้พอมาประชุม พระครูเรียกว่าประชุมวิสามัญ ในวาระการตั้งสภา กำหนดให้มีการประชุม 3 วันต่อกัน มีเรื่องอะไรก็เอามาพูดกัน 3 วัน 3 คืน ประชุม 2 โมงเช้า พักเที่ยง ประชุมต่อ ถึง 5 โมงแลง และประชุมต่อจาก 1 ทุ่มถึง 4 ทุ่ม ติดกัน 3 วัน ประชุมอย่างเคร่งเครียด จากเช้า - ค่ำ มันเป็นการบีบคั้น แต่สิ่งที่ภาคภูมิใจคือ ประชุมได้ตลอดเรียบร้อยปลอดภัย การประชุมเป็นลักษณะการอภิปรายในตำแหน่งนี้มีปัญหาอะไร อยากเสนออะไร ให้เปิดใจให้คุยกัน เปิดหอกระจายข่าวอภิปราย 3 วัน 3 คืน ขณะ 1 คนพูดทุกคนจะไม่โส (พูด)กัน ทุกคนนั่งฟังหมด เรื่องไหนสามารถหามติได้ก็ให้เสนอไป..."*

และจากการศึกษาเอกสารประกอบการประชุมสภาหมู่บ้านพบว่า มีผู้เข้าร่วมทั้งหมด 229 คน ทุกคนต่างมีตำแหน่งเป็นผู้นำของในชุมชน ซึ่งประกอบด้วย เจ้าอาวาสวัด ผู้อำนวยการโรงเรียน ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ที่ปรึกษาของหมู่บ้าน อบต. หัวหน้าคุ้ม รองหัวหน้าคุ้ม จเรคุ้ม ประธานแม่บ้าน หัวหน้าสตรี และ รองหัวหน้าสตรี ทั้ง 2 หมู่บ้าน มีวัตถุประยงค์หลักเพื่อพัฒนาชุมชนให้เจริญก้าวหน้า และเพื่อให้ชาวบ้านมีความอบอุ่น มีความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สิน

ผลจากการประชุมสภาหมู่บ้าน ไม่มีการหยิบยกเหตุการณ์เกี่ยวกับ "เหตุการณ์ล้อมหมู่บ้าน" มาอภิปราย แต่มีการเสนอไม่ให้พระสงฆ์รับกิจนิมนต์การตายที่เกี่ยวข้องกับยาเสพติด และมีมติยอมรับจากสภาอย่างเป็นเอกฉันท์ แต่พระประยงค์ เล่าว่า เมื่อไม่รับกิจนิมนต์ในครอบครัวที่ชุมชนมองว่าเกี่ยวข้องกับยาเสพติด ชาวบ้านบางส่วนกล่าวหาว่าท่านไม่มีความ

เมตตา ทำไม่ถูกต้อง และจะขอไปนิมนต์พระสงฆ์จากวัดอื่น ท่านจึงได้ปรามพระในเขตปกครองไม่ให้รับกิจนิมนต์ในหมู่บ้านนี้ *"บางคนหาว่าอาตมาไม่มีเมตตา ปฏิบัติกิจไม่ถูกต้อง บางคนเฉยๆ มันก็เป็นสิ่งที่เกิดขึ้นกับชุมชน เขาก็เลยพูดคุยกันว่าจะขอรับนิมนต์จากวัดอื่นจะได้หรือไม่ อาตมาก็บอกว่าแล้วแต่เขา แต่ได้ประกาศห้ามวัดอื่น ๆ ไว้ ถ้าใครมาจะปลดออก (อาศัยความเป็นเจ้าคณะตำบลที่ปกครองสงฆ์ในตำบล)"* และสุดท้ายพระประยงค์เล่าให้ฟังว่า แม้ท่านไม่ได้หยิบยกเรื่องปัญหายาเสพติดมาทำโดยตรง แต่จากการทำสภาหมู่บ้านความเข้มแข็งของหมู่บ้านก็เกิดขึ้นโดยตลอด ปัญหายาเสพติดในชุมชนเบาบาง และที่สำคัญคือชาวบ้านมีการตรวจสอบกันเอง กลุ่มขายยาเสพติดก็คงรู้สึกเกรงและจะค่อยๆ หมดไป จึงทำให้ปัญหายาเสพติดในชุมชนได้รับการแก้ไข

ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนี้ผู้วิจัย ได้แยกแยะวิเคราะห์เป็น 2 ประเด็น คือ การใช้สภาหมู่บ้านแก้ไขปัญหายาเสพติด และ การขอบิณฑบาตขอชีวิตคน จากเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นในครั้งนั้น เป็นปรากฏการณ์ให้เห็นว่าพื้นที่แห่งนี้มีการแพร่ระบาดของยาเสพติดอย่างรุนแรง ดังที่ผู้ใหญ่สมุย ได้เล่าให้ฟังว่าในช่วงนั้นตนเองต้องการขุดสระ จึงจ้างวานรถไถมาขุดลอก เจ้าของรถไถขอม้า 2 ขา (ยาบ้าครึ่งเม็ด) และรับรองว่าถ้าได้ม้างานเสร็จ พ่อสมุยจึงไปหาซื้อยาบ้าในหมู่บ้านแต่ไม่มีคนขายให้ (คนขายกลัวผู้ใหญ่บ้านจะเป็นสายให้ตำรวจ) บอกว่าไม่ได้ขาย วันนั้นผู้ใหญ่จึงไม่ได้ทั้งยาบ้าและไม่ได้ทั้งสระ และพ่อวุฒิไกรเล่าให้ฟังว่ายาบ้าระบาดมากมีอยู่ครอบครัวหนึ่งขายยาบ้า มีคนแจ้งให้หยุดถ้าไม่หยุดจะมีวิสามัญ ภรรยาคนขายพูดอย่างไม่เกรงกลัวว่า *"ถ้าจะยิงให้มายิง ....(อวัยวะเพศของผู้หญิง) ..กูนี่"* และต่อมาครอบครัวนี้ได้หนีเตลิดออกจากหมู่บ้านไป จนป่านนี้ยังไม่ทราบชะตากรรมว่าเป็นอย่างไร

การใช้สภาหมู่บ้านแก้ไขปัญหาจึงเป็นทางออกให้ชุมชนที่กำลังอยู่ในภาวะระส่ำระสาย ได้หาทางออกร่วมกัน และทำให้ผู้ค้ายาบ้าได้ตระหนักถึงปัญหาที่ตนเองก่อไว้และทำให้ชาวบ้านทั้งชุมชนต้องได้รับผลกระทบ แม้ว่าการทำสภาหมู่บ้านจะไม่ได้เจาะจงไปในเรื่องประเด็นของยาเสพติดโดยตรง แต่การเปิดสภาหมู่บ้านหลังเหตุการณ์ปิดล้อมหมู่บ้านเพียง 2 สัปดาห์ ชาวบ้านเองก็รับรู้ถึงความนัยที่พระประยงค์ต้องการจะสื่อให้ทราบ และยิ่งในการขอบิณฑบาตชีวิตชาวบ้านที่ค้ายาบ้า ซึ่งแม้ผู้อยู่ในเหตุการณ์มีเพียงพระประยงค์กับตำรวจเท่านั้น แต่การแพร่ข่าวให้ชาวบ้านได้รับทราบ โดยผ่านผู้ใหญ่บ้านและผู้ที่ใกล้ชิด เป็นการสื่อสารที่มีนัยยะความหมาย หนึ่งคือการปรามให้ผู้ค้าและผู้เสพได้หยุดขาย และหากมองในแง่ลบเป็นการแสดงออกที่แฝงถึงการทวงบุญคุณ ในทัศนะของผู้วิจัยที่เป็นคนทำงานในพื้นที่ในมานานเกือบ 3 ปี ผู้วิจัยมองว่าพระประยงค์มีเจตนาเป็นการสื่อความหมายในนัยยะแรกมากกว่านัยยะที่สอง ยกเว้นอาจจะมีเพียงบางรายที่พระประยงค์ต้องการสื่อความหมายในนัยยะที่สอง

การใช้สภาหมู่บ้านสำหรับชาวบ้านที่อยู่ร่วมในเหตุการณ์แม้ไม่ได้เจาะจงพูดประเด็นปัญหายาเสพติดในชุมชน แต่นั่นคือแนวทางการการแก้ปัญหายาเสพติดพระประยงค์ การเปิดสภาหมู่บ้านทำให้ชาวบ้านได้มีโอกาสระบายความอัดอั้นในใจ และสร้างความเป็นเอกภาพให้ชุมชน เป็นการปรามผู้ที่ค้ายาและเสพยาให้หยุดพฤติกรรม ชาวบ้านเริ่มมีการตรวจสอบ

กันเอง ทำให้เป็นสาเหตุส่วนหนึ่งที่ทำให้ยาเสพติดหายออกไปจากหมู่บ้าน นอกเหนือการปราบปรามอย่างเอาจริงของเจ้าหน้าที่

ส่วนเหตุการณ์บิณฑบาตขอชีวิตชาวบ้าน เป็นเหตุการณ์ที่มีการใช้คุณธรรม และศีลธรรมสูง ซึ่งหากวิเคราะห์ในประเด็นเรื่องทุนทางวัฒนธรรมที่ บูร์ดิเยอ กล่าวว่าบุคคลได้รับจากกระบวนการหล่อหลอมทางสังคมอันกลายเป็นคุณสมบัติติดตัวที่เอื้อให้บุคคลสามารถนำไปเพิ่มพูนมูลค่าของตนเองได้ ทุนทางวัฒนธรรมตามความหมายของบูร์ดิเยอ สามารถจำแนกออกเป็น 3 รูปแบบ คือ 1) ทุนที่รวมอยู่ในฮาบิตุส อยู่ในรูปการแสดงออกของทางร่างกาย และจิตใจที่คงทนถาวร มักปรากฏในรูปของวัฒนธรรมและต้องใช้ระยะเวลาในการรวมกันเป็นรูปเป็นร่าง 2) ทุนที่ถูกทำให้อยู่ในรูปที่เป็นรูปธรรม ทุนรูปแบบนี้ถูกทำให้เป็นวัตถุในรูปของสื่อหรือสิ่งของ และ 3) ทุนที่ถูกทำให้เป็นสถาบัน อยู่ในรูปของการทำให้เป็นวัตถุหรือรูปธรรมที่จัดแยกเพราะอ้างอิงถึงคุณสมบัติเริ่มต้นและจะถูกเข้าใจว่าคือ การรับประกัน โดยแสดงออกในรูปของประกาศนียบัตร หนังสือรับรอง (สุภางค์ และรุ้งนภา 2549: 257) แต่การขอบิณฑบาตชีวิตชาวบ้าน รวมถึง การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราและต่อสู้ไม่ให้มีการเปิดโอเพ่นแข่งขันงานบุญบั้งไฟ (การพนัน) ของพระประยงค์ ที่กล่าวถึงในบทก่อนหน้านี้ ในทัศนะของผู้วิจัยแล้วเป็นสิ่งที่สะท้อนแนวคิดของคำว่า ฮาบิตุส

ฮาบิตุส คือ ระบบของการแสดงออกของนิสัยที่มีความคงทน และสามารถเปลี่ยนรูปได้ ที่บูรณาการเข้ากับประสบการณ์ในอดีต ทำหน้าที่ในทุกๆ ช่วงจังหวะของชีวิต เหมือนชุดข้อมูลที่มีการเชื่อมต่อกันระหว่างการรับรู้ การเห็นคุณค่า และการกระทำ เป็นระบบที่ทำให้งานต่างๆ ที่มีความหลากหลายอย่างไม่รู้จบลุล่วงไปได้ (Bourdieu 1977: 82 – 83) ซึ่ง ฮาบิตุส ที่สุภางค์ จันทวานิช และ รุ้งนภา ยรรยงเกษมสุข เรียกว่า แนวจริต และอธิบายว่าเป็นคำที่อยู่ระหว่างคำว่านิสัย กับคำว่าสันดาน ฮาบิตุส ไม่ใช่นิสัยเพราะเป็นมากกว่านิสัยเนื่องจากฝังลึกอยู่ในระดับจิตไร้สำนึกของคน แต่ฮาบิตุส ไม่ใช่สันดานเพราะคำว่าสันดานส่อถึงลักษณะที่มีคุณสมบัติในทางลบ (สุภางค์ และรุ้งนภา 2549: 251)

เมื่อวิเคราะห์กับสถานการณ์ของพระประยงค์ กับทุนวัฒนธรรมตามแนวคิดของ บูร์ดิเยอ ในทัศนะของผู้วิจัย ไม่สามารถอธิบายได้ว่าเป็นทุนวัฒนธรรม หรือ เป็นทุนวัฒนธรรมประเภทใด และหากวิเคราะห์แนวคิดของทุนทางสังคม และทุนทางสัญลักษณ์ (ที่ได้นำเสนอในหัวข้อก่อนหน้านี้) ยิ่งไม่เข้าข่าย และที่ผู้วิจัยเน้นถึงปรากฏการณ์นี้ เนื่องจากมองปรากฏการณ์เป็น 2 อย่าง กล่าวคือหากมองปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นด้วยการเป็นเสมือนคนที่มีภาชนะที่ว่างในเรื่องของมนุษย์ศาสตร์และสังคมศาสตร์แล้ว (มองพื้นๆ แบบที่ชาวบ้านโคกมอง) เหตุการณ์นี้เกิดขึ้นจริงในชุมชน และผลของเหตุการณ์นั้นได้ช่วยเหลือชีวิตคนจำนวนมาก ได้พยายามช่วยเหลือชุมชนให้หลุดพ้นจากอบายมุขทั้งสุราและการพนัน และหากมองอีกมุมหนึ่งในแง่ของทุนและอำนาจ ปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเปรียบเสมือนการต่อรองกันระหว่างทุนในชุมชน ผ่านพระประยงค์ที่เป็นผู้ปฏิบัติการในชุมชน จะเห็นว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นคือทุนที่มีอยู่ในตัวตนของพระประยงค์ที่ได้รับการหล่อหลอมจากสังคมหรือจากศาสนา

หากพยายามหาคำมาอธิบายจากแนวคิดอื่นที่ใกล้เคียง เช่นคำว่า ทุนมนุษย์ แล้วจะพบว่าความหมายของทุนมนุษย์วางอยู่บนฐานความคิดทางเศรษฐศาสตร์ ซึ่งอมรา พงศาพิชญ์ (2546: 136) ให้ความหมายของทุนมนุษย์ว่ามองได้ 2 ด้าน ด้านแรก คือ การมองในแง่การสร้างทุนมนุษย์ โดยการเพิ่มสมรรถนะและศักยภาพของมนุษย์จากการลงทุนในเรื่องสุขภาพ อนามัย การศึกษาและการฝึกทักษะความสามารถของมนุษย์ และในด้านที่สอง คือ มองในแง่ของการนำทุนหรือสมรรถนะและศักยภาพของมนุษย์ไปใช้เพื่อการสร้างสรรค์และผลิตผลงาน ทำให้แนวคิดของทุนมนุษย์ก็ไม่สามารถอธิบายได้

ผู้วิจัยพยายามค้นหาคำตอบว่าปรากฏการณ์ที่เกิดขึ้นเรียกว่าอะไร ในทัศนะของผู้วิจัยเทียบเคียงใกล้กับหลักของพุทธศาสนาที่เรียกว่าชีวิตด้านในและชีวิตด้านนอก ที่พระไพศาลกล่าวว่า เป็นประโยชน์ตนกับประโยชน์ท่าน เป็นสิ่งที่แยกกันได้ยาก ต่างเป็นเหตุเป็นผลของกันและกัน ยิ่งขัดเกลาพัฒนาตนให้ชีวิตด้านในงอกงามมากเท่าไร ชีวิตด้านนอกก็ยิ่งเกื้อกูลเป็นประโยชน์กับผู้อื่นมากเท่านั้น คนที่เข้าถึงความสุขจากภายในไม่ปรารถนาอามิส ย่อมเห็นแก่ตัวน้อยลง และเกื้อกูลผู้อื่นด้วยความบริสุทธิ์ในมากขึ้น ในอีกด้านหนึ่งการช่วยเหลือกิจของส่วนรวมย่อมเอื้อในการฝึกตนให้รู้จักเสียสละ ลดความเห็นแก่ตัว มีความอดทนอดกลั้น และรู้จักทำงานอย่างปล่อยวาง (พระไพศาล วิสาโล 2544: 14)

ผู้วิจัยจึงนิยามทุนที่ค้นพบนี้ว่า ทุนศีลธรรม (Moral Capital) หมายถึง วิถีการดำรงชีวิตที่มีคุณธรรม และ มีจิตสำนึกเกื้อกูลช่วยเหลือส่วนร่วมของบุคคลหรือหมู่คณะ ซึ่งเป็นทุนที่สำคัญเพราะบุคคลที่มีทุนศีลธรรมจะเป็นแบบอย่างที่ดีในชุมชน และจะก่อให้เกิดพลังศรัทธาต่อบุคคลหรือคณะบุคคล ที่จะเป็นแหล่งทุนที่สำคัญในชุมชนและจะเป็นผู้ปฏิบัติการแปลงทุนของชุมชนต่อไป ซึ่งในหัวข้อถัดไปเป็นการนำเสนอให้เห็นถึง จิตสำนึกเกื้อกูลต่อส่วนร่วมที่สร้างพลังศรัทธาในชุมชน และนำมาสู่การเคลื่อนไหว ต่อสู้สาธารณะ เพื่อป่าชุมชน ที่เป็นการเรื่องทุนศีลธรรม

ทุนในชุมชน: พลังของชุมชน

ทุกครั้งที่ผู้วิจัยนั่งรถเข้าสู่บ้านโคกเมื่อมองเห็นเสาเหล็กตั้งเด่นเป็นสง่า ขนาดเส้นผ่าศูนย์กลางประมาณ 4 นิ้ว สูงเกือบเท่าเสาไฟฟ้าที่อยู่ตามข้างถนน ติดธงสีเหลือง จำนวน 4 เสา ฉันจะรู้ว่าเข้าสู่เขตของหมู่บ้าน มองเข้าไปด้านหลังของเสาเหล็ก จะเห็นต้นไม้ขึ้นหนาแน่น แต่ละต้นมีขนาดใหญ่และสูงกว่าเสาไฟฟ้า มองไกลสุดลูกตา และฉันมักจะมองเห็นชาวบ้านถือตะกร้าเข้าไปในป่าหรือหิ้วตะกร้าที่มีเห็ดและผักออกจากป่า เมื่อรถแล่นผ่านป่าไม้แห่งนี้เกือบ 1 กิโลเมตร ก็จะเห็นป้ายสังกะสีที่เริ่มขึ้นสนิมทำให้ข้อความในป้ายบางคำเห็นไม่ชัดเจน แต่ก็พอจะอ่านได้ เนื้อความในป้ายนั้นเขียนว่า *"ประกาศมติประชาคมหมู่บ้านโคก พื้นที่ป่าช้าสาธารณะประโยชน์เป็นป่าชุมชนทุกคนในหมู่บ้านเป็นเจ้าของ จงช่วยกันรักษา ...ห้ามตัดต้นไม้ จุดไฟเผาป่า บุกรุกที่ดิน และล่าสัตว์ในแนวเขตป่าชุมชนแห่งนี้ ผ่าฝืนมีโทษปรับ 5,000 –*

20,000 บาท" พร้อมกับเสาเหล็กติดธงสีเหลือง ที่ขนาบด้านข้างของป้าย ข้างละ 2 ต้น ที่ตั้งเด่นเป็นสง่าเหมือนตอนเข้ามา

ป่าแห่งนี้ชาวบ้านโคกเรียกว่า "ป่าชุมชนบ้านโคก" ที่มีพื้นที่ตั้งอยู่ในเขตของบ้านโคกและติดต่อกับเขตตำบลบ้านฝาง อำเภอกระนวน มีขนาดพื้นที่กว้างกว่า 423 ไร่ และมีเรื่องราวเหตุการณ์การต่อสู้ที่ทำให้ผู้วิจัยเกิดความประทับใจ ทุกครั้งที่รถแล่นผ่านต้องนึกถึงเรื่องราวของป่าแห่งนี้เสมอ

จากบันทึกเอกสารที่รวบรวมประวัติของป่าชุมชนบ้านโคกของชุมชน บันทึกไว้ว่าป่าชุมชนแห่งนี้เกิดจากชาวบ้านที่ร่วมกันก่อตั้งหมู่บ้านโคก ได้ร่วมกันจับจองที่ไว้ใช้ประโยชน์ร่วมกัน เดิมชาวบ้านเรียกว่าโคกป่าช้าสาธารณะเป็นที่เผาศพ ฝังศพของคนที่เสียชีวิตในหมู่บ้าน แต่เมื่อประมาณ ปี พ.ศ.2535 พ่อประสาน เล่าว่าการเผาศพที่ป่าช้าแห่งนี้ได้ยกเลิกเนื่องจากชาวบ้านได้สร้างเมรุขึ้นที่วัด แต่พื้นที่ป่าชุมชนแห่งนี้มีขนาดเท่าไรไม่มีใครทราบ

ในปีพ.ศ.2521 เป็นช่วงที่นายบง เป็นผู้ใหญ่บ้าน จากบันทึกเอกสารของป่าชุมชนบันทึกว่าทางราชการได้เข้ามาสำรวจที่สาธารณะเพื่อออกเอกสารสิทธิ์ให้เป็นที่สาธารณะ เจ้าหน้าที่ได้สำรวจรังวัดที่ดินแปลงนี้ และรังวัดปักแนวเขตที่สาธารณะ ให้ชาวบ้านที่มีที่ดินติดเขตป่าเซ็นรับรอง ทุกคนเซ็นรับรองไม่มีผู้คัดค้าน ตั้งแต่นั้นมาชาวบ้านในหมู่บ้านจึงรับทราบจำนวนพื้นที่ของป่าชุมชนแห่งนี้ ครูวิชิต เล่าให้ฟังว่า ที่ดินป่าชุมชนแห่งนี้มีเนื้อที่จำนวน 423 ไร่

เมื่อมีถนนตัดผ่านเข้าสู่หมู่บ้าน มีการขยายพื้นที่ทำไร่อ้อย ทำให้ป่าชุมชนแห่งนี้ถูกบุกรุกและถูกทำลายจากชาวบ้านเพื่อทำไร่อ้อย พ่อประสาน เล่าให้ฟังว่า คนบุกรุกป่า สภาพป่าเสื่อมโทรม จนต่อมาในปีพ.ศ. 2543 พระประยงค์ เล่าให้ฟังว่า ท่านได้รับการแต่งตั้งให้เป็นประธานอนุรักษ์สิ่งแวดล้อมของสภาสงฆ์อำเภอน้ำพอง และกรรมการประชาคมรักษ์ลุ่มน้ำพอง ในขณะนั้นที่บ้านโคกมีปัญหาเรื่องการบุกรุกที่สาธารณะ ผู้นำชุมชนไม่สามารถแก้ไขปัญหาได้ พระประยงค์ เล่าว่า ท่านจึงนำปัญหาการบุกรุกป่าชุมชนเสนอต่อที่ประชุมเครือข่าย ที่ประชุมซึ่งเป็นเครือข่าย ที่ประกอบด้วย เจ้าหน้าที่โรงพยาบาลน้ำพอง สภาสงฆ์อำเภอน้ำพอง เจ้าหน้าที่ฝูงบิน 41 เจ้าหน้าที่ค่ายเปรมติณสูลานนท์ ครู พ่อค้า และ ประชาชน ซึ่งครั้งนั้นที่ประชุมรับทราบ และ มีการเสนอโครงการเวนคืนที่ถูกบุกรุก แต่ไม่สามารถดำเนินการได้

ผลพวงจากการบุกรุกทำลายป่า ทำให้ในปีพ.ศ. 2546 ชาวบ้านโคกประสบกับความแห้งแล้งมาก อ้ายวี อดีตประธานเยาวชนประจำตำบลเล่าให้ฟังว่า ในปีนั้นมีความแห้งแล้งมาก ชาวบ้านขาดน้ำบริโภคต้องซื้อน้ำกิน กลุ่มเยาวชนจึงรวมตัวกันทอดผ้าป่าน้ำถวายวัด (ผ้าป่าน้ำเป็น การรวบรวมบริจาคน้ำดื่มชนิดขวด หรือ รวบรวมเงินบริจาคจากชาวบ้าน แล้วนำมาซื้อน้ำเพื่อนำไปถวายวัด)

ในปีนั้น พระประยงค์ เล่าให้ฟังว่าท่านจึงได้ปรึกษากับครูวารม ผู้อำนวยการโรงเรียน และนายเสถียร ผู้ใหญ่บ้าน และประชุมชาวบ้านเสนอโครงการปลูกป่า โดยได้รับเงินสนับสนุนโครงการจากป่าไม้จังหวัดขอนแก่น และกล้าไม้จากศูนย์เพาะชำกล้าไม้ ซึ่งในตอนนั้นชาวบ้านเห็นดีด้วย จึงได้ส่งชาวบ้าน ได้แก่ ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน กรรมการ และ อบต. เข้าอบรมโครงการปลูกป่าชุมชน จำนวน 10 คน แต่เมื่อถึงขั้นตอนของการสำรวจแนวเขตพื้นที่ป่าเดิมเจ้าหน้าที่มารังวัด ชาวบ้านบางส่วนที่จะต้องเสียที่ดินมาก ไม่ยอมคืนผืนป่าที่บุกรุก

"พอที่เสียมากก็ไม่ยอม พอไม่ยอมจึงมีการต่อสู้กันทางศาล เจ้าของที่ดิน 11 ท่านทำเรื่องยื่นเรื่องร้องเรียนศาล" เสียงของพระประยงค์ เล่าถึงเหตุการณ์ที่ผ่านมาให้ฟังด้วยน้ำเสียงที่ดังขึ้นคิ้วขมวดเข้าหากัน และท่านก็ขยายความให้ฟังว่า ชาวบ้าน 11 รายไม่ยอม ได้ยื่นเรื่องฟ้องร้องตำรวจ ทำให้คดีขึ้นสู่ศาล จนต้องมีการพิสูจน์หลักฐานรอบ 2 ในช่วงนั้นชาวบ้านแบ่งกันเป็น 3 กลุ่มคือ กลุ่มผู้บุกรุก 11 รายเป็นคนในหมู่บ้าน 6 ราย และกลุ่มที่จะเอาป่าคืน ที่มีพระประยงค์ เป็นแกนนำของชาวบ้าน และกลุ่มชาวบ้านส่วนใหญ่ที่ไม่เข้ากลุ่มไหนอยู่รับฟังเหตุการณ์เฉยๆ ซึ่ง แต่เมื่อมีการรังวัดที่ดินใหม่ชาวบ้านส่วนใหญ่ยินยอมใช้เงินกองกลางของชุมชนเป็นค่ารังวัดที่สาธารณะ จากบันทึกเอกสารพบว่ามีจำนวนถึง 17,100 บาท

และเมื่อมีการรังวัดที่ หลักฐานจากการบันทึกเหตุการณ์ พบว่า ชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกป่าชุมชน เนื้อที่มีจำนวน 100 ไร่กว่า แต่ผู้บุกรุกเพียง 1 ราย ที่ยอมเซ็นรับรอง ผู้บุกรุก 2 รายไม่คัดค้านแต่ไม่ยอมเซ็นรับรอง และมีผู้แสดงตัวคัดค้านการรังวัดครั้งนี้ 7 ราย และพระประยงค์ เล่าว่า ท่านถูกชาวบ้านบางส่วนและพระสงฆ์บางรูป มองว่าเป็นพระที่ไม่มีความเมตตา และผู้บุกรุก ป่าชุมชนนำเอาเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นไปเล่าที่อำเภอกระนวน (บ้านเกิดของพระประยงค์)ว่ารองเจ้าคณะจังหวัดขอนแก่นไปยึดที่ของชาวบ้านและกำลังถูกจับขึ้นโรงขึ้นศาล ทำให้รองเจ้าคณะจังหวัดสอบถามท่านและให้ท่านเป็นผู้รับผิดชอบแก้ข่าวที่เกิดขึ้น ต่อมาคดีจึงขึ้นสู่การพิจารณาของศาลใช้ระยะเวลานานปีกว่า นายสมัย ผู้ใหญ่บ้านเล่าเหตุการณ์ในช่วงนั้นให้ฟังว่า เหตุการณ์ตอนนั้นก็ถือว่ารุนแรงต้องใช้เวลาต่อสู้กันนาน

เมื่อศาลพิจารณา ศาลตัดสินว่าชาวบ้านเป็นผู้บุกรุกป่าชุมชนต้องคืนผืนป่าให้หลวง พระประยงค์ เล่าว่าชาวบ้านจำยอมด้วยหลักฐาน *"ก็จำยอมด้วยเหตุผล คือถ้ามองการทำงานที่เป็นระบบเราเชิญผู้ใหญ่ทั้ง 2 ฝ่ายมา (หมายถึงที่ดินและศาล) เขาก็จำยอมด้วยไม่มีทางหลีกเลี่ยง"* แต่ชาวบ้านก็ไม่ได้ออกจากพื้นที่ในทันทีแม้จะมีคำตัดสินจากศาลออกมา ซึ่งพ่อสมุย ผู้ใหญ่บ้านเล่าว่า เรื่องป่าชุมชน ในสมัยนั้น พ่อผู้ใหญ่เสถียร (ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9) ไปขอร้องให้ชาวบ้านที่มาบุกรุกออกไป แต่ชาวบ้านไม่ยอมเนื่องจากชาวบ้านส่วนหนึ่งเป็นชาวบ้านฝาง(ชาวบ้านต่างหมู่บ้านและต่างอำเภอ) จึงยังไม่สามารถดำเนินการเอาป่าชุมชนคืนมาได้

จนกระทั่งมีการเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านหมู่ 9 ปีพ.ศ. 2547 พ่อสมุย เล่าว่า เมื่อ ผู้ใหญ่นน ได้เป็นผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ ผู้บุกรุกป่าชาวบ้านฝางส่วนใหญ่เป็นญาติของผู้ใหญ่นน ผู้ใหญ่นนจึงขอร้องและบังคับให้ชาวบ้านออกจากป่าชุมชนได้สำเร็จ และจากหลักฐานเอกสารรายงาน

บันทึกเอาไว้ว่าในการทวงคืนผืนป่าครั้งนี้ อบต.บัวเงินก็มีส่วนร่วมในเหตุการณ์ด้วย ดังมีข้อความตอนหนึ่งว่า *"..ให้ทางอบต.บัวเงินทำหนังสือแจ้งผู้บุกรุก ทางอบต.บัวเงินได้แจ้งให้ผู้บุกรุกทั้ง 7 ราย ออกจากที่สาธารณะ เมื่อเก็บเกี่ยวผลผลิตทางการเกษตรของภายในปี 2547 – 2548..."*

ปรากฏการณ์ป่าชุมชนนี้เป็นสิ่งที่แสดงให้เห็นว่าแม้พระประยงค์จะเป็นที่เคารพศรัทธาของชาวบ้านโคก แต่พลังศรัทธานี้ไม่สามารถถ่ายทอดไปยังกลุ่มอื่นๆ หรือไม่สามารถใช้ได้กับทุกคนได้ เช่น คนนอกพื้นที่บ้านโคก ต้องอาศัยผู้ใหญ่บ้านคนใหม่ที่มีทุนทางสังคม หรือมีความสัมพันธ์เครือญาติ จึงใช้ระบบความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์และระบบกฎหมายในการจัดการกับปัญหา

เมื่อมีความชัดเจนในเรื่องเขตป่าชุมชนขึ้นพระประยงค์ เล่าว่า ท่านและผู้นำชุมชน จึงได้ประชาคมชาวบ้านเกี่ยวกับโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ ถวายในหลวงเนื่องในวโรกาสที่พระองค์จะเจริญพระชนมพรรษาครบ 80 พรรษา 99,999 ต้น เป็นโครงการระยะ 4 ปี ตั้งแต่ ปี พ.ศ. 2546 – 2550 อีกครั้ง ซึ่งจากบันทึกโครงการ ที่เสนอต่อ อบต.บัวเงิน เพื่อขุดคลองก่อสร้างถนนรอบป่าชุมชน ได้สรุปผลการสำรวจประชามติจากชุมชนบ้านโคกครั้งนั้นว่ามีผู้เห็นชอบ 307 เสียง ไม่เห็นชอบ 13 เสียง กาบัตรไม่ถูกต้องทำให้บัตรเสีย 22 เสียง ไม่ส่งบัตรสำรวจ 3 เสียง พระประยงค์ ได้เล่าบรรยากาศในตอนนั้นให้ฟังว่าตอนนั้นมีการโต้เถียงกันระหว่างผู้บุกรุกที่ดิน แต่สุดท้ายชาวบ้านก็ลงประชามติเห็นชอบอย่างเอกฉันท์

มติที่เป็นเอกฉันท์เช่นนี้พระประยงค์จึงจะเริ่มดำเนินโครงการปลูกป่าเฉลิมพระเกียรติ พ่อประสาน เล่าว่าพระประยงค์ ประชุมชาวบ้านและนำชาวบ้านปลูกป่า โดยใช้เงินกองกลางของชุมชน ใช้แรงงานในหมู่บ้าน ไม่ได้จ้าง โดยนำกล้าไม้ยางมาจากกาฬสินธุ์ ใช้รถไถในหมู่บ้านเติมแต่น้ำมันให้ ท่านนำชาวบ้านปลูกป่าชุมชน และทุกครั้งที่มีการปลูกป่าชุมชน จะมีการเชิญผู้ใหญ่ทั้งจากฝ่ายสงฆ์ ได้แก่ เจ้าคณะจังหวัด และฝ่ายฆารวาส ได้แก่ ผู้ว่าราชการจังหวัด เป็นผู้ทำพิธี ในการเตรียมงานและการดำเนินงานชาวบ้านโคกจะเป็นผู้ดำเนินการ ซึ่งที่ผ่านมามีการปลูกป่าชุมชนแล้ว 4 ครั้ง จำนวน 70,000 ต้น ซึ่งฉันเคยเข้าร่วมพิธีปลูกป่าชุมชน ของที่นี่ครั้งหนึ่งเมื่อปี 2548 ผู้เป็นประธานครั้งนั้นคือเจ้าคณะจังหวัด มีหน่วยงานราชการในอำเภอทุกหน่วยงาน และชาวบ้านโคกเข้าร่วมเป็นจำนวนมาก แม่แก้ว คนขายอาหารเล่าว่า *"..อย่างเราปลูกต้นไม้ชาวบ้านเขาก็ไปกับเรา ใส่ปุ๋ยคนก็ไปกับเรา ไปหมดทั้งบ้าน เราเอาป่าคืนมาได้ เราเอาคืนมาได้ เราดีอยู่ แต่ก่อนคนทำไร่ทำนาหลาย บุกรุก เราปักหลัก ชาวบ้านก็หนีไปหมด..."*

แม้ว่าจะได้ป่าคืนกลับคืนมาแต่กระบวนการต่อสู้ไม่ได้ยุติลง ยังคงมีการต่อต้านด้วยการเผาป่าเกิดขึ้น พระประยงค์ เล่าให้ฟังว่า ในปีแรกที่ปลูกป่าเกิดเหตุไฟไหม้ป่านับเกือบ 10 ครั้ง แต่ชาวบ้านสามารถระงับเหตุได้ทุกครั้ง และท่านเล่าว่าชาวบ้านที่บุกรุกจะแสดงการเป็นปฏิปักษ์ออกมาอย่างเด่นชัด *"ขนาดอาตมาเดินบิณฑบาตร ก็ยังวิ่งรถสวนตัดทางมาไม่ยอมลด*

ความเร็วลง" พ่อประสานเล่าว่า ปีแรกมีผู้ขโมย แอบไปจุดไฟเผา แต่จับไม่ได้ คนไปเลี้ยงวัวควายเห็นก็ช่วยบอก

พระประยงค์ เล่าว่า ท่าน และ ผู้นำชุมชน จึงประชุมชาวบ้านร่วมกันหาแนวทางแก้ไขจัดเวรยามเฝ้าป่า ซึ่งจากการบันทึกรายงานพบว่ามีการกำหนดบทบาทหน้าที่และแบ่งกรรมการรักษาป่าเป็นฝ่ายต่าง 12 ฝ่าย ได้แก่ ฝ่ายทางศาสนา ฝ่ายที่ปรึกษา ฝ่ายบริหาร ฝ่ายประชาสัมพันธ์ ฝ่ายแผนที่รักษาแนวเขตป่า ฝ่ายบำรุงปลูกเสริมป่า ฝ่ายลาดตระเวรรักษาป่า ฝ่ายป้องกันรักษาป่า ฝ่ายอนุรักษ์พืชสมุนไพร ฝ่ายคุ้มครองชีวิตสัตว์ป่า ฝ่ายติดตามจับกุมผู้ฝ่าฝืนกฎระเบียบป่าชุมชน และ ฝ่ายศาลเจ้าประจำป่าชุมชน มีกรรมการจำนวนทั้งหมด 119 คน เกือบทั้งหมดเป็นผู้นำชุมชนที่มาจากบ้านโคก ทั้ง 2 หมู่บ้าน

จนกระทั่งหลังจากปลูกป่าชุมชน 4 ปีผ่านไป พระประยงค์เล่าว่า สภาพป่าชุมชนของบ้านโคก ฟื้นคืนเป็นป่าที่สมบูรณ์ เป็นแหล่งอาหารของชาวบ้าน ชาวบ้านได้พื้นที่ที่เสียหายกลับคืนมา 100 กว่าไร่ ได้ต้นไม้ที่ถูกบุกรุกกลับเป็นผืนป่า ได้อาหารจากธรรมชาติ เห็นได้ชัดในช่วงที่เห็ดออก ชาวบ้านจะเข้าไปเก็บเห็ดในป่า คนเต็มป่า ทั้งชาวบ้านโคกและจากที่อื่น ชาวบ้านรู้สึกเป็นเจ้าของและหวงแหนป่า ได้ร่วมกันสร้างกติกาหมู่บ้านไม่ให้มีการตัดไม้ในชุมชน ไม่ให้จุดไฟเผาป่า มีการจัดเวรยามเฝ้าในช่วงฤดูแล้ง ชาวบ้านเปลี่ยนเวรยามไปดูป่า ถ้ามีไฟป่าชาวบ้านจะช่วยกันดับอย่างรวดเร็ว และเหตุการณ์ไฟไหม้ป่าลดลง และในการจัดงานปลูกป่า 4 ครั้งที่ผ่านมาชาวบ้านเข้าร่วมมากทุกครั้ง และเมื่อพูดคุยกับชาวบ้านเกี่ยวกับเรื่องป่าชุมชนทุกคนจะยิ้ม มีแววตาที่ประกาย และจะพูดถึงเรื่องป่าชุมชนในทำนองเดียวกันว่าเกิดจากพระประยงค์ ดังที่พ่อประสานพูดว่า *"ท่าน (พระประยงค์) มาอนุรักษ์ป่า"* และในปี2549 พระประยงค์ได้รับการเสนอชื่อให้รับรางวัล คนดีศรีน้ำพอง สาขา การอนุรักษ์ป่า ในงานฉลองครบรอบ 100 ปีของอำเภอน้ำพอง

การต่อสู้ป่าชุมชนแห่งนี้มีประเด็นแตกต่างจากป่าชุมชนหลายๆ เหตุการณ์ ที่มักจะเกิดจากการใช้มาตรการทางกฎหมายที่เข้มงวดของรัฐ ด้วยความพยายามยึดที่ดินคืนจากชาวบ้าน กล่าวหาว่าชาวบ้านคือผู้บุกรุก และบังคับให้ชาวบ้านออกจากป่า (อานันท์ 2544: 191 - 194) แต่การเคลื่อนไหวต่อสู้ทวงคืนผืนป่าชุมชนแห่งนี้ เกิดจากจิตสำนึกต่อส่วนรวมของพระประยงค์และชาวบ้านที่ต่อสู้เพื่อประโยชน์ของส่วนรวม และภาครัฐคือผู้สวมรอยรับผลประโยชน์ ดังที่พระประยงค์ได้กล่าวว่า *"ที่จริงแล้วมันไม่ใช่เรื่องน้อยๆ นะ และช่วงที่อาตมาทำนะมันก็มีเรื่องพระที่จังหวัดเชียงใหม่ที่ต่อสู้เรื่องป่าถูกฆ่าตาย มันน่าคิดนะ น่าคิดว่าที่สาธารณทุกแห่งเป็นที่หลวง แต่ต้องให้ชาวบ้านดำเนินการรักษา ถ้าชาวบ้านดำเนินการรักษาผลประโยชน์ก็เป็นของชาวบ้าน แต่เอกสารสิทธิ์ไม่ใช่ของชาวบ้าน แต่เป็นที่ของหลวง ดังนั้นเมื่อมีเรื่อง มีการบุกรุกมันจึงมีลักษณะสำคัญอยู่ที่ชาวบ้าน ฉะนั้นการต่อสู้จึงเป็นการต่อสู้ของผู้บุกรุกกับทางราชการแต่มีเราเป็นผู้แจ้ง แต่ถ้าชาวบ้านไม่เอาเรื่องที่ดินนั้นต้องตกไปเป็นที่ผู้บุกรุก เพราะทางราชการไม่ได้มาดูว่ามีใครบุกรุก"*

การเคลื่อนไหวต่อสู้ของพระประยงค์ เป็นสิ่งแสดงให้เห็นว่าการเคลื่อนไหวต่อสู้เพื่อสิ่งที่ถูกต้อง ต้องอาศัยการมีจิตสำนึกเกื้อกูลช่วยเหลือส่วนร่วมของบุคคลหรือหมู่คณะ และจะเป็นทุนหรือพลังที่สำคัญของชุมชน ซึ่งในชุมชนของชาวชนบทอีสานส่วนหนึ่งเกิดจากพลังความเชื่อและศรัทธาต่อตัวบุคคล โดยเฉพาะพระภิกษุสงฆ์ เนื่องจากความเชื่อต่อพุทธศาสนาและความผูกพันของวิถีชีวิตของชาวอีสานที่เกี่ยวข้องกับศาสนาดังที่ได้กล่าวถึงเรื่องวิถีประเพณีชาวอีสานที่ผ่านมา พลังความเชื่อและแรงศรัทธาจึงเป็นทุนที่สำคัญเป็นอย่างยิ่งในชุมชนสามารถเป็นศูนย์รวมใจของชาวบ้านได้ไม่ว่าเรื่องจะยากขนาดไหนก็จะได้รับความร่วมมือ และมีพลังขับเคลื่อนไปในทุกภาคส่วน

ส่วนที่ 6

บทสรุป: การเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับทุนในชุมชน คือ การสร้างสุขภาพชุมชน

สุราเป็นสิ่งที่เกี่ยวข้องกับคนไทยมาช้านาน ทั้งในวิถีการดำรงชีวิต วิถีประเพณีความเชื่อ หรือการสร้างรายได้แก่ภาคเอกชนและภาครัฐ อย่างไรก็ตามปัจจุบันปัญหาการบริโภคสุราของประชาชนที่เกินความพอดีได้สร้างปัญหาต่างๆ มากมาย ทั้งปัญหาต่อสุขภาพของผู้ดื่ม และ ปัญหาความรุนแรงในสังคม ที่ภาครัฐแม้จะมองเห็นผลกระทบของปัญหา แต่มาตรการแก้ไขปัญหาสุราไม่ได้จริงจัง ด้วยผลประโยชน์จากภาษีสรรพสามิตที่มีมูลค่านับแสนล้านบาท ทำให้รัฐสนับสนุนให้มีการผลิตเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ได้อย่างเสรี หรือ แม้แต่การอนุญาตใช้ชื่อยี่ห้อการค้าที่เป็นชื่อของวัฒนธรรมชุมชนเป็นจุดขาย อีกทั้งพระราชบัญญัติควบคุมเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ที่กว่าจะเข็นออกมาได้จากสภานิติบัญญัติแห่งชาติก็ยากแสนเข็น และยังถูกลดทอนลงจนแทบจะควบคุมอะไรไม่ได้ การแก้ไขปัญหาสุราที่รัฐพยายามจะบอกกับทุกคนว่าได้พยายามแก้ไขแล้ว แท้ที่จริงเป็นเพียงแค่ภาพลวงตา มาตรการทางกฎหมายของภาครัฐจึงแทบไม่มีความหมายอะไร มาตรการทางสังคมที่เกิดจากพลังของชุมชนจึงเป็นทางออกทางหนึ่งในการช่วยเหลือตนเองของชาวบ้านที่จะสามารถควบคุมผลกระทบของการบริโภคสุรา

ในการศึกษาวิจัยเรื่อง ทุนในชุมชน : การเคลื่อนไหวผ่าทางตันปัญหาสุรา กรณีศึกษาหมู่บ้านแห่งหนึ่งในอำเภอน้ำพอง จังหวัดขอนแก่น พบว่าสุราเป็นสิ่งที่มีอยู่ในชุมชนบ้านโคกมาตั้งแต่การก่อตั้งหมู่บ้าน สุราถูกนำมาใช้ในวิถีประเพณีของชุมชนทั้งเป็นเครื่องดื่มเพื่อต้อนรับแขก เลี้ยงแขก ที่แสดงถึงความใจกว้างและมิตรไมตรีของเจ้าภาพ ในงานบุญประเพณีของชุมชนสุราถูกนำเข้าสู่วัดพร้อมกับมหรสพในวัดเพื่อใช้เป็นเครื่องดื่ม ที่ทำให้เกิดความสนุกสนานครื้นเครงของชาวบ้าน นอกจากนี้วิถีชีวิตชาวไร่อ้อยของบ้านโคก สุราถูกนำมาใช้เป็นสะพานเชื่อมสัมพันธภาพระหว่างเถ้าแก่กับลูกน้อง ใช้เพื่อการผ่อนคลายหลังจากการทำงานหนัก เพื่อฉลองกับเงินวีคและเทศกาลปิดหีบอ้อย อย่างไรก็ตามการบริโภคสุราในอดีตมีขอบเขตของการดื่มอย่างชัดเจนกล่าวคือ กลุ่มคนที่ดื่มสุราจะเป็นวัยผู้ใหญ่ และ ไม่มีเหตุการณ์ความรุนแรงเกิดขึ้นในชุมชน แต่ปัจจุบันวิถีการบริโภคสุราของชุมชนเปลี่ยนไป มีการบริโภคสุรามากทั้งวัยผู้ใหญ่และวัยรุ่น การบริโภคสุราและ การซื้อขายสุราในวัดกลายเป็นเรื่องปกติ วัยรุ่นมีการจับกลุ่มกันบริโภคสุราอย่างเสรี และเมื่อบริโภคสุราแล้วได้สร้างปัญหาแก่ชุมชน ได้ก่อเหตุวิวาทอย่างรุนแรงขึ้น มีการไล่ฆ่าไล่แทง เกิดขึ้น สร้างความเดือดร้อนให้ชาวบ้าน ผู้ใหญ่และผู้นำชุมชนไม่สามารถควบคุมกลุ่มวัยรุ่นที่ดื่มสุราได้ จึงทำให้พระประยงค์แกนนำชุมชนได้นำชาวบ้านร่วมกันแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน

ซึ่งในส่วนของบทสรุป ของการศึกษาวิจัยในครั้งนี้ผู้วิจัยได้นำเสนอการวิเคราะห์การแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนเพื่อนำไปสู่ข้อเสนอแนะแนวทางการแก้ไขปัญหาสุราทั้งในระดับนโยบายและปฏิบัติการที่สอดคล้องกับสภาพปัญหาในพื้นที่เป็นแบบฉบับของท้องถิ่น 3 ประการดังต่อไปนี้

1. การปรับเปลี่ยนวิถีปฏิบัติการบริโภคสุราในชุมชน ต้องสอดคล้องกับวิถีชีวิตชุมชน และ อาศัยทุนในชุมชน

การปรับเปลี่ยนประเพณีการปฏิบัติในการบริโภคสุราอันเป็นปัญหาที่ฝังรากลึกในชุมชน ย่อมส่งผลกระทบในวงกว้างทำให้เกิดการต่อสู้ และ ต่อรองกับกลุ่มอำนาจและทุนต่างในชุมชน ส่วนชาวบ้านก็ใช่ว่าจะเห็นด้วยกับการเคลื่อนไหวในครั้งนี้ทั้งหมด บางกลุ่มกลัวผลกระทบที่ตนเองจะได้รับ เช่น การถูกติฉินนินทา ไม่ได้เงินในการจัดทำกฐินและผ้าป่า ส่วนกลุ่มวัยรุ่นที่ถูกมองว่า คือ กลุ่มที่เป็นปัญหาแม้จะไม่ให้กินเหล้าในวัด แต่ก็ยังกินเหล้าในบ้านได้อย่างเสรีเหมือนเดิม เพียงแต่ไม่กินในวัดและไม่กล้าแสดงตัวต่อต้านอย่างชัดเจนด้วยเกรงในบารมีของพระ ความสำเร็จของการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนแห่งนี้ในตอนนี้เป็นเพียงแค่พื้นที่วัดที่ปลอดสุราเท่านั้น ส่วนพื้นที่อื่นๆ ของชุมชนยังไม่ชัดเจนว่าสามารถลดหรือแก้ไขปัญหาสุราได้ การต่อสู้ และต่อรอง ของกลุ่มทุนต่างๆ ในชุมชนกับแก้ไขปัญหาสุราของชุมชนบ้านโคกยังไม่ได้จบลงเป็นเพียงแค่การเริ่มต้นเท่านั้น

นอกจากนี้ปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในครั้งนี้ทำให้ระบบความสัมพันธ์ของชุมชนหลายอย่างเปลี่ยนแปลงไป โดยเฉพาะที่สำคัญคือระบบความสัมพันธ์ระหว่างศาสนากับชุมชน ทำให้ปีนี้วัดบ้านโคก เป็นวัดปลอดสุรา อย่างแท้จริง ไม่มีการขาย การดื่มสุราในวัด และไม่มีแม้มหรสพในวัด ด้วยเหตุที่มหรสพ คือ สาเหตุของสุราเข้าวัด บุญบั้งไฟปีนี้จัดอย่างเรียบง่ายกว่าทุกปี พิธีบวชเป็นพิธีบวชอย่างแท้จริงไม่มีสุรา ไม่มีคนเมาในวัด วัดเงียบ และปีนี้ขบวนนาคเข้าวัด ขบวนบั้งไฟเข้าบ้าน วิถีประเพณีของชุมชนเปลี่ยนไป ชาวบ้านบางส่วนมีความเห็นว่างานบุญไม่สนุกสนานเหมือนเก่า คนเฒ่าคนแก่ไม่กินเหล้าเพราะกลัวไม่ได้เข้าวัด แต่คนบางกลุ่มและผู้สูงอายุส่วนใหญ่ต่างเห็นว่าทำให้วัดและพิธีกรรมศักดิ์สิทธิขึ้น และ ไม่มีการทะเลาะวิวาทในชุมชน

ในการแก้ไขปัญหาสุราจึงต้องใช้ระยะเวลาและต้องอาศัยความอดทนสูง แทบจะเป็นไปไม่ได้เลยที่จะทำให้สุราหมดไปจากชุมชนภายในช่วงเวลาสั้นๆ การแก้ไขปัญหาต้องเข้าใจและเข้าถึงวิถีชีวิตวิถีประเพณีของชาวบ้าน ทำอย่างค่อยเป็นค่อยไป มีการกำหนดเป้าหมายออกเป็นระยะๆ ซึ่งแนวทางหนึ่งในการกำหนดเป้าหมายคือ การสร้างพื้นที่ปลอดสุราขึ้นในชุมชน ได้แก่ วัดปลอดสุรา แล้วจึงขยับจากวัดสู่สถานที่ราชการในชุมชน สู่ครัวเรือนปลอดสุรา ขยับสู่การบังคับใช้ในร้านค้า เช่น การกำหนดวันหยุดขายสุราในวันสำคัญทางศาสนาหรือชุมชนตามความเป็นไปได้และข้อตกลงหรือกฎกติกาของชุมชนที่ทำร่วมกัน ซึ่งเป็นการ “สร้างพื้นที่ดีไล่พื้นที่เสีย”

อย่างไรก็ตามสุดท้ายแล้วหากคาดหวังจะให้สุราหมดไปจากชุมชน หรือ เป็นชุมชนปราศสุรา ในบางชุมชนก็อาจจะสามารถทำได้ แต่ในความเป็นจริงชุมชนส่วนใหญ่จะทำได้ยากมากเนื่องจากวิถีชีวิตของชาวบ้านบางส่วนเกี่ยวข้องกับสุรา เช่น วิถีงานบุญบั้งไฟ หรือ กลุ่มที่มีอาชีพขายสุรา วิธีการแก้ไขปัญหาโดยอาศัยชุมชนออกกฎบังคับใช้กฎกติกาของชุมชน (กฎทางสังคม)จึงมีแนวทางที่มีความยืดหยุ่นและสร้างทางออกให้กับทุกฝ่ายสามารถอยู่ร่วมกันได้

ดังนั้นจึงอาจต้องอนุญาตให้พื้นที่บางส่วนในชุมชนมีสุราแต่ชุมชนต้องสามารถบังคับควบคุมผู้ดื่มและผู้จำหน่ายได้ โดยยึดหลักการบริโภคสุราอย่างเหมาะสม กล่าวคือ วัยของคนดื่มที่เหมาะสม สถานที่ดื่ม และ เวลาในการดื่มที่เหมาะสม

2. การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนอย่างสันติวิธี ด้วยวิธีสร้างการมีส่วนร่วม และ ร่วมปลูกจิตสำนึก

การเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนบ้านโคกใช้วิธีการเริ่มต้นด้วย กระบวนการประชาคม ที่นำโดยเจ้าอาวาสวัด ร่วมกับ ผู้อำนวยการโรงเรียน และ ผู้ใหญ่บ้าน ให้ชาวบ้านเข้ามาร่วมตัดสินใจรับหรือไม่รับในโครงการ ผลปรากฏเป็นเอกฉันท์ชาวบ้านเห็นร่วมกันว่า สุราคือปัญหาที่ชุมชนไม่สามารถควบคุมต้องได้รับการแก้ไข ซึ่งกระบวนการที่ชาวบ้านเรียกกันว่าประชาคมตามภาษาที่ทางราชการและหน่วยงานต่างๆ มักนิยมใช้กันในปัจจุบันนั้น แม้กระบวนการไม่ได้เป็นกระบวนการประชาคมตามอุดมคติของนักวิชาการหลายท่านให้ไว้ แต่เป็นกระบวนการที่ชาวบ้านคุ้นเคยและเคยปฏิบัติแล้วได้ผลมาในอดีตคือ การเรียกประชุมชาวบ้าน แล้วมีผู้นำอภิปรายข้อดีข้อเสียของการทำโครงการวัดปลอดสุรา 3 ท่าน คือ เจ้าอาวาสวัด ผู้อำนวยการโรงเรียน และผู้ใหญ่บ้าน แล้วให้ชาวบ้าน “โสเหร่” กัน จึงลงมติรับหรือไม่รับในโครงการ และเมื่อชาวบ้านรับในโครงการจึงมอบหมายให้ตัวแทนของชาวบ้านกลุ่มหนึ่งที่มีชื่อว่าคณะกรรมการวัดปลอดสุราดำเนินการนำชาวบ้านแก้ไขปัญหาสุรา ต่อมาเมื่อคณะกรรมการร่างกฎกติกาของชุมชนแล้วจึงได้นำมาประชุมประชาคม“โสเหร่” กันอีก เมื่อทุกคนเห็นร่วมกันจึงได้ทำประชาพิจารณ์หรือการสอบถามทุกหลังคาเรือนรับในกติกาที่ออกมาหรือไม่ เมื่อชาวบ้านเกือบทั้งหมดเห็นชอบจึงประกาศใช้กฎกติกาชุมชน มีประชาสัมพันธ์กฎกติกาของชุมชนด้วยการเทศน์และประกาศเสียงตามสายในหมู่บ้านโดยเจ้าอาวาสวัดและผู้ใหญ่บ้านอยู่ตลอด และ ติดป้ายประกาศในชุมชน

เห็นได้ว่าในการแก้ไขปัญหาสุราของชุมชนบ้านโคก ใช้กระบวนการที่ให้ชาวบ้านเกือบทุกครัวเรือนเข้ามามีส่วนร่วม และมีการสร้างจิตสำนึกแก่ชุมชนโดยเจ้าอาวาสวัดและผู้นำชุมชน แต่เป็นข้อสังเกตว่ากฎกติกาต่างๆ ที่เกิดขึ้นเป็นการร่างกฎกติกาที่บังคับใช้ภายใต้อำนาจของกลุ่มผู้ใหญ่ ส่วนกลุ่มที่ถูกมองว่าเป็นปัญหาคือกลุ่มวัยรุ่นไม่ได้เข้ามามีบทบาทและไม่มีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา อย่างไรก็ตามจะเห็นได้ว่ากฎกติกาต่างๆ ที่เกิดขึ้นในชุมชนและจะมีผลกระทบต่อวิถีการดำเนินชีวิตของชุมชนที่อาจนำมาซึ่งความขัดแย้งภายในชุมชน ชุมชนมีกระบวนการจัดการกับปัญหาโดยการพูดคุย “โสเหร่” กัน ทำให้ช่วยลดข้อขัดแย้งลงได้ระดับหนึ่งและช่วยให้มีทางออกให้กับทุกคนในชุมชน

ดังนั้นกระบวนการแก้ไขปัญหาเรื่องสุราที่เป็นเรื่องเกี่ยวข้องกับคนหมู่มาก และกระทบต่อวิถีชีวิตและวิถีประเพณีชุมชนจึงอาจมีกระแสการต่อต้านและความขัดแย้งขึ้น สิ่งที่มีความสำคัญที่ผู้ปฏิบัติงานในชุมชนและผู้กำหนดนโยบายต้องตระหนักอยู่ตลอดเวลาคือ การจัดการแก้ไขปัญหาสุราจะต้องทำให้คนอยู่ร่วมกันอย่างสันติ คือ การให้โอกาสแก่ชุมชนได้

บริหารจัดการแก้ไขปัญหาภายในชุมชนด้วยตนเอง ด้วยแนวคิดและความเชื่อที่มองเห็นพลังของมวลชน และ ความเอื้ออาทรของชุมชนที่มีต่อกัน โดยมีเจ้าหน้าที่เป็นผู้เชื่อมประสานและกระตุ้น จึงจะนำไปสู่การแก้ไขปัญหาและเกิดการสร้างกฎกติกาในการอยู่ร่วมกันที่มีทางออกให้กับทุกคน ทำให้สังคม ชุมชน อยู่ร่วมกันอย่างสันติสุข

3. การสร้างสุขภาพของชุมชน คือ การสนับสนุนและส่งเสริมให้กับผู้ปฏิบัติการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน

ปัญหาสุราในชุมชนมิใช่เรื่องที่ง่ายที่ใครก็จะสามารถเข้ามาจัดการกับปัญหาได้ทันที โดยเฉพาะเจ้าหน้าที่สาธารณสุขหากลงมือปฏิบัติการเอง โอกาสความสำเร็จจะมีน้อยหรือความสำเร็จที่ได้คือภาพลวงตา จึงต้องอาศัยผู้ที่มีฐานของบารมีที่ได้รับการยอมรับศรัทธาจากชุมชนเป็นผู้นำพาชุมชนเข้าสู่กระบวนการจัดการกับปัญหา จึงจะเกิดพลังศรัทธาและเกิดพลังขับเคลื่อนในชุมชน การค้นหาผู้ที่มีบารมีหรือเป็นที่ศรัทธาของชุมชนในการแก้ไขปัญหาแต่ละเรื่องจะมีความแตกต่างกัน ซึ่งจากข้อค้นพบจากการวิจัยพบว่าผู้นำการเคลื่อนไหวให้นำการแก้ไขปัญหาสุรา และเกิดปฏิบัติการครั้งนี้ ประกอบด้วยการมีลักษณะ 3 ประการคือ

1) พลังความเชื่อ และ แรงศรัทธาในศาสนา: วัฒนธรรมชุมชน วัดเป็นพื้นที่สัญลักษณ์ทางศาสนา และเป็นจุดรวมศรัทธาของชุมชน พลังศรัทธาที่มีต่อวัด นอกจากถาวรวัตถุ หรือสิ่งปลูกสร้างในวัดแล้ว องค์ประกอบที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนไปกว่ากันคือ พระสงฆ์ ซึ่งเป็นผู้นำตามธรรมชาติ โดยเฉพาะในสังคมและวัฒนธรรมของชาวอีสาน พระสงฆ์ ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบในศีล และ จำพรรษามายาวนานจะสร้างพลังศรัทธาของมวลชนได้มาก และเป็นทุนกำลังที่สำคัญของชุมชน

ดังนั้นผู้ปฏิบัติงานในชุมชนและผู้กำหนดนโยบายเกี่ยวกับการแก้ไขปัญหาสุราจะมองข้ามไม่ได้คือ พระสงฆ์ เนื่องด้วยพระสงฆ์เป็นที่เคารพและศรัทธาของชาวบ้านและเป็นผู้ที่มีภารกิจเกี่ยวข้องกับการทำให้ผู้คนละเว้นซึ่งศีล ข้อ 5 อันว่าด้วยเรื่องของสุราเมรัย จึงน่าจะเป็นพื้นที่เปิดเพื่อจุดประกายให้เกิดการเชื่อมโยงดึงพลังมวลชน ที่สามารถช่วยลดกระแสการต่อต้านจากกลุ่มต่างๆ ในชุมชนได้ โอกาสการแก้ไขปัญหาสุราและสร้างเป็นพื้นที่ปลอดสุราในชุมชนจึงมีความเป็นไปมากกว่าการขับเคลื่อนบนพื้นที่ที่ไม่มีความหมายหรือไม่ใช่เขตพื้นที่พลังศรัทธา ออกมาขับเคลื่อนแก้ไขปัญหาเรื่องสุรา อย่างไรก็ตามใช่ว่าทุกวัดในประเทศไทยจะสามารถสร้างพลังศรัทธาได้ทั้งหมด การกำหนดนโยบายแบบเสื้อโหลจะทำให้ไม่เหมาะสมกับบริบทของแต่ละพื้นที่และที่สำคัญจะทำให้คุณค่าและศรัทธาต่อวัดเสื่อมถอยลงดังที่ครูวารมได้กล่าวถึงเหตุผลที่ยังไม่สามารถทำโรงเรียนปลอดสุราไว้อย่างน่าฟังว่า “โรงเรียนยังทำไม่ได้หรอก หากทำไม่ได้จริงแล้วมาติดป้ายปลอดสุรา จะทำให้ความศักดิ์สิทธิ์ของวัดเสียหายไปด้วยเพราะเป็นเครือข่ายเริ่มจากวัด” ดังนั้นหากยิ่งเป็นวัดด้วยกันการติดป้ายวัดปลอดสุราแต่ทำไม่ได้ดังที่เขียนไว้คุณค่าและความศักดิ์สิทธิยิ่งลบเป็นทวีคูณ

2) สัมพันธภาพที่ดีของผู้นำในชุมชน บ้าน วัด โรงเรียน : ทุนทางสังคม

ด้วยความสัมพันธ์ที่เริ่มต้นจากการร่วมพัฒนาชุมชนบ้านโคก “สร้างป่าให้เป็นเมือง” ของครูวารม ผู้อำนวยการโรงเรียน กับ พระประยงค์ ทำให้เมื่อวัดมีกิจกรรมอะไรทางโรงเรียนจะเข้ามาร่วมดำเนินกิจกรรมให้ ส่วนผู้นำชุมชนอย่างผู้ใหญ่บ้านไม่ว่าใครจะเป็นผู้ใหญ่บ้านก็ตาม ส่วนใหญ่จะไม่ขัดแย้งกับพระประยงค์ เพื่อให้เกิดการยอมรับของชาวบ้าน ส่วนใหญ่จึงเข้าหาพระประยงค์เพื่อสานสัมพันธ์ภาพที่ดีต่อกันไว้ ทำให้สัมพันธภาพของพระประยงค์ กับผู้นำในชุมชนเป็นไปในทิศทางที่ดี ซึ่งพระประยงค์จึงได้อาศัยความสัมพันธ์ที่ดีต่อกันนี้เป็นใบเบิกทางการทำงานแก้ไขปัญหาสุรา โดยให้ด้วยการขายแนวคิดแก่ผู้อำนวยการโรงเรียนและผู้ใหญ่บ้าน และแต่งตั้งให้เป็นประธานและที่ปรึกษา เพื่อเป็นแกนนำในการดำเนินกิจกรรมการแก้ไขปัญหาสุราในชุมชน จึงทำให้เกิดความเป็นเอกภาพในการแก้ไขปัญหาสุราของชุมชน

ส่วนสัมพันธภาพของพระประยงค์กับชาวบ้านนั้นชาวบ้านส่วนใหญ่ให้ความเคารพศรัทธา และยำเกรงต่อพระประยงค์ กิจกรรมหรืองานสิ่งใดที่พระประยงค์นำมาสู่ชุมชนชาวบ้านต่างการันตรีว่าจะต้องทำได้สำเร็จเหมือนอย่างที่ชาวบ้านพูดว่า “ชาวบ้านเราเห็นพระประยงค์เหมือนกับเห็นนายก” และแม้จะมีชาวบ้านหรือกลุ่มคนบางกลุ่มที่อาจจะไม่เห็นด้วยกับกิจกรรมหรือสิ่งที่พระประยงค์ทำก็จะมีเพียงการอภิปรายแสดงความคิดเห็นในที่ประชุมบ้างหรือ ในชุมชนบ้าง แต่เมื่อให้ลงมติแล้วต่างก็ไม่คัดค้านหรือผู้ที่คัดค้านก็ไม่กล้าแสดงตัวอย่างชัดเจน และยิ่งตั้งแต่ที่ท่านสามารถทวงคืนผืนป่าชุมชนได้สำเร็จชาวบ้านต่างชื่นชมและศรัทธาในตัวพระประยงค์มากขึ้น ทำให้สัมพันธภาพของพระประยงค์กับชาวบ้านส่วนใหญ่จึงราบรื่นไม่มีปัญหาชาวบ้านเคารพและศรัทธามากต่อตัวพระประยงค์

นอกจากนี้กระบวนการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนบ้านโคกใหญ่ ไม่ได้ถูกโดดเดี่ยวแต่เป็นกระบวนการเคลื่อนไหวที่มีการสร้างพันธมิตร มีการสร้างเครือข่ายระหว่างชุมชนโดยการแสวงหาแนวร่วมจากชุมชนใกล้เคียงด้วยอาศัยบารมีของการเป็นเจ้าคณะตำบลจึงได้ชักชวนให้วัดในเขตปกครองและวัดใกล้เคียงที่อยู่ในตำบลให้ร่วมทำโครงการวัดปลอดสุราด้วยวิธีการ “ขอบิณฑบาต” จนทำให้วัดอื่นๆ ไม่กล้าปฏิเสธทำให้สามารถสร้างเครือข่ายครอบคลุมทั้งตำบล ซึ่งเป็นการเพิ่มอำนาจในการต่อรองกับกลุ่มที่ไม่เห็นด้วยในการเคลื่อนไหว และมีการกระจายขบวนการเคลื่อนไหวออกไปครอบคลุมส่วนต่างๆ ของสังคมให้กว้างขึ้น ทำให้เกิดการสื่อสารแก่ประชาชนอย่างทั่วถึง และนอกจากนี้ยังมีการประเมินติดตามด้วยการประชุมสัญจรไปตามวัดต่างๆ ทำให้สามารถดึงพลังมวลชนและขับเคลื่อนพลังชุมชนไปได้ จนสามารถผลักเป็นนโยบายของกลุ่มประชาคมรักษ์สุขภาพตำบลได้

3) การดำรงชีวิตที่มีคุณธรรมและช่วยเหลือสังคม : ทุนทางศีลธรรม หากวิเคราะห์วิถีการดำรงชีวิตของผู้นำการแก้ไขปัญหาสุราในชุมชนบ้านโคก คือพระประยงค์ ครูวารม และ ผู้ใหญ่สมุย จะเห็นว่าจุดร่วมกันของผู้นำทั้ง 3 ท่าน **ประการแรก**คือ วิถีในการดำเนินชีวิตเป็นผู้ที่ครองตนเองได้ดีปราศจากอบายมุขและสิ่งเสพติด โดยครูวารม เลิกดื่มสุรามานาน 20 กว่าปีและเลิกสูบบุหรี่เกือบ 20 ปี ส่วนผู้ใหญ่สมุยเลิกสูบบุหรี่และเลิกดื่มสุราได้ 10 กว่าปี ผู้นำทั้ง 3 ท่านจึงเป็นแบบอย่างที่ดีของชุมชนในเรื่องสิ่งเสพติดและอบายมุข **ประการที่สอง** การยอมรับจากชุมชนนอกจากพระประยงค์จะเป็นผู้ที่ได้รับการเคารพและศรัทธาในชุมชนแล้ว ครูวารมก็เป็นบุคคลหนึ่งที่ได้รับการยอมรับและได้รับการยกย่องจากชาวบ้าน ทั้ง 3 เป็นที่ยอมรับของชุมชนและในวงการครู ดังเห็นได้จากการที่ได้รับเลือกเป็นประธานเครือข่ายศูนย์การเรียนรู้บัวงามพังทุย ซึ่งมีโรงเรียนรวมทั้งหมด 17 โรง เป็นเลขานุการของสภาตำบล และเป็นบุคคลหนึ่งในจำนวนไม่กี่คนของจังหวัดขอนแก่นที่ถูกแต่งตั้งเป็นคณะกรรมการทำงานด้านการศึกษาและการกีฬาของสภานิติบัญญัติแห่งชาติ (สนช.) ในชุดของรัฐบาลปัจจุบัน(2550) ส่วนผู้ใหญ่สมุยนั้นแม้อาจจะไม่ได้รับการยอมรับและศรัทธาเท่าผู้นำทั้ง 2 ท่านแรก แต่ก็เคยดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านมานาน 5 ปี และเป็นผู้ใหญ่บ้านมาเกือบ 5 ปีแล้ว

การแก้ไขปัญหาสุราเป็นเรื่องที่กระทบกับวิถีชีวิตของคนจำนวนมาก และวิถีประเพณีของชุมชน จึงมีทั้งฝ่ายเห็นด้วยและฝ่ายคัดค้าน แต่การที่ผู้นำการเคลื่อนไหวแก้ไขปัญหาสุราสามารถเป็นแบบอย่างที่ดีให้กับชุมชน จึงนำมาสู่ความน่าเชื่อถือศรัทธา และ การยอมรับของชาวบ้าน ทำให้ความขัดแย้งในการดำเนินกิจกรรมหรือในชุมชนลดลงทำให้การทำงานมีความเป็นเอกภาพ และมีพลังมวลชนที่เข้ามาร่วมมากจึงเกิดการขับเคลื่อนทั้งชุมชนได้

ดังนั้นการสร้างหุ้นส่วนและการเชื่อมประสานของหน่วยงานภาครัฐและภาคประชาชนเพื่อให้ชุมชนเกิดความตระหนักถึงปัญหาของสุรา และมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหา ด้วยการกระตุ้น สนับสนุนและนำเอาศักยภาพหรือทุนในชุมชนที่มีอยู่มาใช้ประโยชน์ เพื่อให้ชุมชนเกิดกระบวนการคิด วิเคราะห์ปัญหา วางแผนแก้ไขปัญหา ร่วมรับผลประโยชน์จากการแก้ไขปัญหา และเรียนรู้กับความสำเร็จ และความไม่สำเร็จของการแก้ไขปัญหา จะทำให้ชุมชนคิดเป็น ทำเป็น แก้ปัญหาเป็น จนสามารถพึ่งตนเองได้ และเกิดการพัฒนาอย่างยั่งยืน ซึ่งจะเป็นแนวทางที่ดีมากกว่าการที่ภาครัฐเป็นผู้ดำเนินกิจกรรมต่างๆ ให้กับชุมชน **การสนับสนุนและเสริมสร้างความเข้มแข็งให้กับผู้ปฏิบัติการในชุมชนหรือทุนในชุมชน จึงเป็นการสร้างสุขภาพของชุมชนนั่นเอง** และเป็นบทบาทของบุคลากรสาธารณสุขหรือนักพัฒนาชุมชนทั้งหลายที่ควรกระทำเป็นอย่างยิ่ง

บรรณานุกรม

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2544). *ประชาคมกับสุขภาพ.* กรุงเทพฯ : บริษัทดีไซด์ จำกัด

โกมาตร จึงเสถียรทรัพย์. (2548). *ขับเคลื่อนวาระสุขภาวะไทย.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัทสร้างสื่อจำกัด

ชนิดา เสงี่ยมไพศาลสุข. (2548). *เศรษฐกิจของทรัพย์สินเชิงสัญลักษณ์ ของ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ: บทแปลและบทวิเคราะห์มโนทัศน์ทางสังคมวิทยา.*วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต สาขาวิชาการแปลภาษาฝรั่งเศส – ไทย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชุลีรัตน์ เจริญพร. (2542). *การเคลื่อนไหวของชุมชน และองค์กรชุมชนบ้านครัว.*วิทยานิพนธ์ปริญญาสังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (สังคมวิทยา) บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

ชูชัย ศุภวงศ์. (2542). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* พิมพ์ครั้งที่ 2. ใน ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: โครงการส่งเสริมการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอพาร. (2545). *ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่.* พิมพ์ครั้งที่ 2 กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิภาษา.

ไชยรัตน์ เจริญสินโอพาร. (2549). *การเมืองแบบใหม่: ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมรูปแบบใหม่ในวาทกรรมการพัฒนา.* พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: ศูนย์วิจัยและการผลิตตำรา มหาวิทยาลัยเกริก.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. 2546. วัฒนธรรมชุมชนกับเส้นทางสังคมไทย. ใน *ทุนทางสังคม: มรดกเก่าจะนำเราไปรอดจริงหรือ.* บัวพันธ์ พรหมพักพิง และ สุวิทย์ ธีรศาศวัต บรรณาธิการ . ขอนแก่น : คลังนานาวิทยา.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และพรพิไล เลิศวิชา. (2537). *วัฒนธรรมหมู่บ้านไทย.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์.

ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. (2540). *วัฒนธรรมไทยกับขบวนการเปลี่ยนแปลงสังคม.* กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

ธีรยุทธ บุญมี. (2547). *ประชาสังคม.* กรุงเทพฯ: สายธาร.

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2536). *ท่องเที่ยวบุญบั้งไฟอีสาน: บุญบั้งไฟต้องรับใช้ชาวยโสธร ไม่ใช่ชาวยโสธรรับใช้บุญบั้งไฟ.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน

นิธิ เอียวศรีวงศ์. (2540) . “คำนำ” *เจ้าชาวบ้าน เล่ม2.* ปริตตา เฉลิมเผ่า กออนันตกูล, บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สถาบันไทยคดีศึกษา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

นุชนาฏ จันทวิเศษ และ คณะ . (2549). *ชีวิตสาธารณะที่เข้มแข็ง – ท้องถิ่นน่าอยู่: บันทึกการเรียนรู้ร่วมกันของพลเมืองใน 35 จังหวัด.* กรุงเทพฯ: โครงการวิจัยและพัฒนาชีวิตสาธารณะ – ท้องถิ่นน่าอยู่ สถาบันชุมชนท้องถิ่นพัฒนา.

บัณฑิต ศรไพศาล. (2549). อุปสงค์ อุปทาน และผลกระทบของการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์ในประเทศไทย. *วารสารเวชปฏิบัติและการใช้ยาคลินิก.* 22; 1(7 – 20).

บัวพันธ์ พรหมพักพิง . (2546). การก่อเกิด การผลิตซ้ำ และการขยายตัวของทุนทางสังคมในชนบทอีสาน. ใน *ทุนทางสังคม : มรดกเก่าจะนำเราไปรอดจริงหรือ.* บัวพันธ์ พรหมพักพิง และ สุวิทย์ ธีรศาศวัต บรรณาธิการ . ขอนแก่น: คลังนานาวิทยา.

ปาริชาติ วลัยเสถียร และ คณะ. (2546). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา.* กรุงเทพฯ: โครงการเสริมสร้างการเรียนรู้เพื่อชุมชนเป็นสุข (สรส.)

ประเวศ วะสี. (2547). *การพัฒนาต้องเอาวัฒนธรรมเป็นตัวตั้ง.* พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ : กระทรวงวัฒนธรรม.

ปริทรรศน์ ศิลปะกิจ และ คณะ. (2541). ความชุกและสุขภาพจิตของคนไทยติดสุรา. *วารสารสวนปรุง.*14; 1 (พฤษภาคม – สิงหาคม)

ผาสุก พงษ์ไพจิตร. (2543). ทฤษฎีขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมใช้กับสังคมไทยได้หรือไม่ ใน *ลุกขึ้นสู้.* ณรงค์ เพ็ชรประเสริฐ (บรรณาธิการ). กรุงเทพฯ : บริษัทเอดิสันเพลสโปรดักส์.

พระไพศาล วิสาโล. (2537). *ประวัติศาสตร์การบริโภคสุราในประเทศไทย.* กรุงเทพฯ : สำนักพิมพ์ดีไซด์.

พระไพศาล วิสาโล. (2544). พุทธศาสนากับประชาคม. *ในวิถีสังคมไท ประชาคมและวัฒนธรรมชุมชน.* สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักมูลนิธิเด็ก.

ยุติธรรม ศิริอุเทน. (2544). การเคลื่อนไหวทางสังคมของชาวนาอีสาน: กรณีศึกษามูลนิธิเกษตรกรไทย. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยขอนแก่น.

ยุทธนา วรุณปิติกุล และ สุพิตา เริงจิต. (2542). *สำนึกพลเมือง ความเรียงว่าด้วยประชาชนบนเส้นทางประชาคม.* กรุงเทพฯ : มูลนิธิการเรียนรู้และพัฒนาประชาสังคม.

รณชัย คงสกลธ์. (2548). *พันธุ์สุรากับปัญหาความรุนแรงในครอบครัว.* ในการประชุมวิชาการระดับชาติ ครั้งที่ 1. กรุงเทพฯ

รุ่งวิทย์ มาศงามเมือง และ อารีย์ มาศงามเมือง (แปล) .(2535). การมีส่วนร่วมของชุมชนในงานวิจัยและกิจกรรมต่อต้านการดื่มสุรา. *วารสารสังคมพัฒนา.* 20; (3)

โรงพยาบาลน้ำพอง. (2547). รายงานสถิติข้อมูลอุบัติเหตุจราจร ช่วงเทศกาลสงกรานต์. เอกสารอัดสำเนา.

โรงพยาบาลน้ำพอง. (2548). สถิติข้อมูลศูนย์พิทักษ์เด็กและสตรีอำเภอน้ำพอง. เอกสารอัดสำเนา.

วัชรินทร์ สมานจิตร (บรรณาธิการ). (2533). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่. *วารสารสังคมพัฒนา*. ฉบับที่ 3 (13 – 23). กรุงเทพฯ: สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

วัชรินทร์ สมานจิตร (บรรณาธิการ). (2533). ขบวนการเคลื่อนไหวทางสังคมแบบใหม่. *วารสารสังคมพัฒนา*. 4; (11 – 20). กรุงเทพฯ : สภาคาทอลิกแห่งประเทศไทยเพื่อการพัฒนา.

วิชัย โปษยะจินดา และคณะ. (2545). *สุราในสังคมไทย ผลการศึกษาโครงการศึกษาที่เกี่ยวข้องกับการบริโภคเครื่องดื่มแอลกอฮอล์เพื่อหามาตรการทางเลือกป้องกันแก้ไข.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

วิชัย โปษยะจินดา และ อาภา ศิริวงศ์ ณ อยุธยา . (2545). *สุราในสังคมไทย.* กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สรายุทธ์ บุญชัยพานิชวัฒนา และ นันทนา ขาวละออ.(2549). แอลกอฮอล์ ผลกระทบต่อสุขภาพ ปัญหาแทรกซ้อน และการจัดสถานบริการ. *วารสารเวชปฏิบัติและการใช้ยาคลินิก.* 22; 1(21 – 27).

สุภางค์ จันทวานิช และ รุ้งนภา ยรรยงเกษมสุข. (2549). แนวคิดทางสังคมวิทยาของปิแอร์ บูร์ดิเยอ. ใน *รวมบทความทางสังคมวิทยาและมนุษยวิทยา ปี2549.* สุภางค์ จันทวานิช บรรณาธิการ.คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุนีย์ ประสงค์บัณฑิต. (2548). แนวความคิดฮาบิทัส ของ ปิแอร์ บูร์ดิเยอ กับทฤษฎีทางมานุษยวิทยา. วิทยานิพนธ์สังคมวิทยาและมานุษยวิทยามหาบัณฑิต (มานุษยวิทยา) คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.

เสรี พิจิตรศิริ. (2548). เอกสารประกอบการประชุมการป้องกันอุบัติเหตุจราจรช่วงเทศกาลจังหวัดขอนแก่น. ห้องประชุมสำนักงานสาธารณสุขจังหวัดขอนแก่น.

สำนักงานสถิติแห่งชาติ. (2547). รายงานผลสำรวจอนามัยและสวัสดิการ พ.ศ.2547. เอกสารอัดสำเนา

อเนก เหล่าธรรมทัศน์. (2543). *การเมืองของพลเมือง: สู่สหัสวรรษใหม่.* พิมพ์ครั้งที่ 4. โครงการจัดพิมพ์คบไฟ: กรุงเทพฯ.

อมรา พงศาพิชญ์. (2546). มุมมองเรื่อง ทุนสังคม ทุนวัฒนธรรม และทุนมนุษย์ ในบริบทของวิกฤติเศรษฐกิจ และ ผลกระทบทางสังคม ใน *ทุนทางสังคม : มรดกเก่าจะนำเราไปรอดจริงหรือ*. บัวพันธ์ พรหมพักพิง และ สุวิทย์ ธีรศาศวัต บรรณาธิการ. คลังนานาวิทยา: ขอนแก่น.

อรศรี งามวิทยาพงษ์ และ คณะ. (2550). *ทีละก้าวสู่วัดปลอดเหล้าโดนชุมชนมีส่วนร่วม.* ธนาเพลสจำกัด: กรุงเทพฯ.

อานันท์ กาญจนพันธ์. (2544). *วิธีคิดเชิงซ้อนในการวิจัยชุมชน พลวัตและศักยภาพของชุมชนในการพัฒนา.* กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.

อานันท์ กาญจนพันธุ์. (2544). หมู่บ้านในสังคมไทย : ข้อโตแย้งทางความคิด. ใน *วิถีสังคมไทย ประชาคมและวัฒนธรรมชุมชน.* สันติสุข โสภณสิริ บรรณาธิการ. กรุงเทพฯ: สำนักมูลนิธิเด็ก.

Charles Tilly. (2004*). Social Movement, 1768 – 2004.* London: Paradigm Publishers.

Hank Johnston and Bert Klandermans. (1995). *Social Movement and Culture.* London: UCL press Limited.

Pierre Bourdieu. (1977). *Outline of a Theory of Practice.* Cambridge: Cambridge University Press.

Sedney Tarrow, (1994). Social Movement. http//en. *Wikipedia.* Org/wiki/ Social_Movement.

Wilson. (1973). Social Movement. http//en. *Wikipedia.* Org/wiki/ Social_Movement.

Turner and Killian. (1987). Social Movement. http//en. *Wikipedia***.** Org/wiki/ Social_Movement.